T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KEHF SURESİ EKSENİNDE TABERÎ TEFSİRİNDE İSRAİLİYYAT

Hazırlayan
Kamil ALİYEV

Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2017
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KEHF SURESİ EKSENİNDE TABERÎ TEFSİRİNDE İSRAİLİYYAT

Hazırlayan
Kamil ALİYEV

Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2017
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kamil ALİYEV

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Kehf Suresi Ekseninde Taber'î Tefsirinde İsrailiyyat" adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Kamil ALİYEV

Danışman

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI danışmanlığında Kamil Aliyev tarafından hazırlanan "Kehf Suresi Ekseninde Taber'î Tefsirinde İsrailiyat" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

24/08/2017

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI ....

Üye: Prof. Dr. İbrahim GÖRENER ....

Üye: Yrd. Doç. Dr. M. Bahaeddin YÜKSEL ....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21/09/2017 tarih ve 21 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21/09/2017

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kur’an-ı Kerim’in daha iyi ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, Asr-ı Saadet’ten günümüze kadar yüzlerce tefsir yazılmış, binlerce âlim bu konuda çalışma yapmış; Kur’an-ı Kur’an’la, hadislerle, Arap lügati, edebiyatı ve şiirinden istifade ile tefsir edilmeye çalışılmıştır. Kur’an kıssalarının ayrıntılı olarak öğrenilmesi bağlamında Tevrat, İncil ve müntesiplerinin oluşturduğu malumatlardan bilgi aktarımı yapılmıştır. Bu girişim, Kur’an tefsirine İsrailiyyat’ın girmesine ve pek çok tefsirde tetkik edilmeden tekrar edilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Kur’an-ın anlaşılması maksadıyla yazılan ciltler dolusu tefsirlerin, bunu bahane ederek tamamen efsane ve uydurmalarla dolu olduğunu düşünmek de doğru bir yaklaşım değildir.

Yahudi ve Hristiyan kaynaklı eserler/bilgiler başta olmak üzere diğer inançlardan sızan rivayetler, kıssalar merkezinde, zaman zaman da Allah-insan-evren ilişkisi çerçevesinde Kur’an-ın bu konulara yaklaşımının yorumlanmasında yardımcı unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu bakımdan İsrailiyyat türünden rivayetler, sadece tefsir alanında değil tarih ve hadis rivayetleri de dâhil İslami ilimlerin birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Kimileri bu tür rivayetleri tümden reddetme yolunu tercih ederken, kimileri daha objektif bir yaklaşım içerisinde davranıp onları belli ölçütler ışığında değerlendirmeye tabi tutmuşlar ve bunun sonucuna göre tavır almışlardır. Özellikle ilk dönemlerdeki bazı ilim adamları ise bu rivayetleri sadece nakletmekle yetinmişler ve değerlendirmeyi okuyucuya bırakmışlardır. Hatta İsrailî rivayetler Müslümanlar-özellikle halk tabakası- tarafından o kadar benimsenmiştir ki bazı müellifler yanlış olduklarını bile bile yine de onları eserlerinde nakletmekten vazgeçememişler ve üstelik bu rivayetler uzunca bir süre hiçbir tartışma gündemine bile gelmemiştir.

Tetkik ve tenkit süzgecinden geçirmeden tefsirlerimizdeki bu bilgileri olduğu gibi kabullenmek bilimsel bir bakış açısı değildir. Bu konudaki doğru yaklaşımın, ilgili eserleri dikkatle inceleyerek, İsrailiyyat türünden bilgileri ayıklamak olduğu düşüncesindeyiz. Bu arada şunu da hatırlatmak gerekir ki, bir eserde İsrailiyyat türünden bilgiye rastlanmış olması, o eserin veya nakledilen bilginin dikkate alınmamasını da gerektirmez. Bununla birlikte tefsirlerde İsrailiyyat bilgisinin irdelenmesi, eğrisinin doğrusunun tespit edilip değerlendirmesinin yapılması, Kur’an-ın ve İslam’ın doğru anlaşılması için şarttır.

Kehf suresi ekseninde çalışmamızın kaynak eseri olan *Camiu'l-Beyan an Te'vili ayi'l-Kur'an-ı*n, kendisinden sonra kaleme alınan tefsirler için israilî haberlerin önemli bir kaynağı olduğunu görmekteyiz. Bizim bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, *Camiu'l-Beyan'*da bu sure bağlamında İsrailî rivayetlere ne denli yer verildiğini tespit etmek ve yazarın bu konudaki düşüncelerini ortaya koymak olacaktır.

Taberî'nin çok yönlü bir âlim olması, ister istemez tefsirine de yansımıştır. Bilindiği gibi onun tefsiri, kıraat, tarih, kelam, fıkıh gibi farklı İslamî ilimlerden istifadeyle yazılmıştır. Taberî'nin tefsiri, kendisinden önceki tefsir görüşlerini de bir araya toplayan bir eser olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan Taberî, kendi özgün düşüncesiyle birlikte, ilk üç asrın tefsir geleneğini de aktarmış olmaktadır. Tefsirler genellikle rivayet ve dirayet ağırlıklı tefsirler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Taberî'nin, tefsiri ise rivayet ağırlıklı bir tefsir olarak tefsir tarihindeki özgün yerini almıştır.

Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Taberî'nin hayatı ve İsrailiyyat konularına yer verilmiş ve bu tür malumatın İslami kültürdeki yeri ele alınmıştır. İkinci bölümde, Kehf suresi ekseninde başta Ashab-ı Kehf olmak üzere Hz. Musa-Hızır ve Zulkarneyn kıssalarını ele alan ayetler incelenmiştir. Bu kıssaların tefsiri olarak nakledilen hangi haberler İsrailiyyat, hangileri değildir bunu tespit etmeye çalışılmıştır. İsrailiyyat kaynaklı haberlere hangi amaçla, ne kadar yer verildiği ve bu haberlere yer verilirken bir değerlendirme süzgecinden geçirilip geçirilmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde, çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmış ve ulaştığımız kanaatleri ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Bu çalışmamız, şüphesiz bu konuda nihai ve mükemmel bir çalışma değildir. Ancak alanda yapılan araştırmalara küçük bir katkı sağlama düşüncesiyle yapıldığı söylenebilir. Tez konumuzun belirlenmesi, hazırlanması ve sonuçlandırılması konusunda bizden yardımlarını esirgemeyen, fikir ve tecrübeleriyle bizlere yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı hocama teşekkür eder ve hürmetlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte yönlendirici ve ufuk açıcı görüşleriyle katkıda bulunan bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Kamil ALİYEV

KAYSERİ 2017

KEHF SURESİ EKSENİNDE TABERÎ TEFSİRİNDE İSRAİLİYAT

Kamil ALİYEV

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisan Tezi, Ağustos 2017
Danışman: Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

KISA ÖZET

"Kehf Suresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyyat" adlı araştırmamızda israiliyyat kaynaklı haberlere hangi amaçla, ne kadar yer verildiği ve bu haberlere yer verilirken bir değerlendirme süzgecinden geçirilip geçirilmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bizim bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, *Camiu'l-Beyan'*da bu sure bağlamında İsrailî rivayetlere ne denli yer verildiğini tespit etmek ve yazarın bu konudaki düşüncelerini ortaya koymak olacaktır. Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Taberî'nin hayatı ele alınmış ve İsrailiyyat konularına yer verilmiştir. İsrailiyyat'ın İslami kültürdeki yeri bu bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde, Kehf suresi ekseninde başta Ashab-ı Kehf olmak üzere Hz. Musa-Hızır ve Zulkarneyn kıssalarını ele alan ayetler incelenmiştir. Sonuç bölümünde, çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmış ve ulaştığımız kanaatler ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Taberî, İsrailiyyat, Kıssa, Ashab-ı Kehf, Hz. Musa-Hızır ve Zulkarneyn.

IN THE CENTERLINE OF KEHF SURAH ISRAILIYYAT IN TABERI INTERPRETATION

Kamil ALİYEV

Erciyes University, Social Sciences Institution
Post Graduate Thesis, August 2017
Supervisor: Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

ABSTRACT

In our study called "Israiliyyat in Taberi Interpretation in the centerline of Kehf Surah", it is aimed to put forward how much and for what purpose Judaism originated news were included, and during this process whether they were passed form an evaluation filter or not. Our aim to do this study is to determine how Israeli rumors were included and to reveal the comments of the author on the topic. The study consists of two parts. In the first one, the life of Taberi and Israiliyyat topics were included and the place of this kind of information in the Islamic Culture was mentioned. In the second part, the verses dealing with the Prophet Moses-Khidr, Ashab-ı Kehf (Seven Sleepers) and Zulkarneyn stories in the centerline of Kehf Surah were examined. In the result part, a general evaluation of the study was done and the opinions we reached were included.

Key Words: The Holy Kur'an, Taber'î, İsrâiliyyat, Story, (Seven Sleepers) Ashab-ı Kehf, Prophet Moses-Khidr and Zulkarneyn

İÇİNDEKİLER

KEHF SURESİ EKSENİNDE TABERÎ TEFSİRİNDE İSRAİLİYAT

KISALTMALAR

a.s : Aleyhisselam

b : İbn (oğlu)

bkz : Bakınız

c. : Cilt

Çev : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed : Editor

h : Hicri

Hz : Hazreti

ra : Radıyallahu anh/Radıyallahu anha

s : Sayfa

sas : Sallallahu aleyhi ve sellem

thk : Tahkik eden

trc : Tercüme

ts : Tarihsiz

yay : Yayınevi/Yayınları

GİRİŞ

Araştırmamız, Taberî'nin *Câmi'ul-Beyân an Te'vili ayi'l-Kur'ân'*daki Kehf Suresi'nin tefsiri ile sınırlı olacaktır. Çalışmamızda daha önce yapılmış çalışmalar incelenerek, eksik ve yetersiz gördüğümüz konuların üzerinde durulması ve yeni katkılar sağlanması amaçlanmaktadır. Tezimizde *"İsrailiyyat"* konusu, Kehf suresi ekseninde irdelenecektir. Gerek eski gerekse çağdaş müfessir, muhaddis ve tarihçilerin israilî haberlere yaklaşımı karşılaştırmalı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar da şunlardır:

Azad Azez Braim *"Kehf Suresinde Fitne",* Yüksek Lisans Tezi; Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bingöl-2017. (s.138).

Kemalettin Koç "*Afşin Ashabü'l-Kehf'in Tarihsel Süreci"*, Doktora Tezi; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı 2017. (s.347).

Rahime Şule Habergetiren, "*Kehf Suresi'nin Eğitim Açısından Tahlil ve Değerlendirmesi",* Yüksek Lisans Tezi; Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Şanlıurfa 2005. (s.90).

Özlem Sert*, "Hristiyan ve İslam Kültüründe Ashab-ı Kehf*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2001. (s.119).

Emine Sekme, "*Klasik ve Modern Kur'an Yorumlarında Ashab-ı Kehf Kıssasının Tahlili"*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı İstanbul 2014. (s.172).

Recep Akakuş, *"Din Eğitimi Açısından Kehf Suresi"*, Yüksek Lisans Tezi; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe bölümü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı İstanbul 2012. (s.133).

Süleyman Sertkaya, "Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Suresinin Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı İstanbul 2009. (s.188).

Muhammet Taylan, *"Kehf Suresinde Anlatılan Kıssaların Tarihi, Edebi ve Dini açıdan Tahlili"* Yüksek Lisans Tezi; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dal Anakara 1999. (s.134).

Mehmet Diyaddin Dağhan, *"Ashab-ı Kehf Kıssası ve Metafizik Boyutu"*, Yüksek Lisans Tezi: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Şanlıurfa 1998. (s.126).

Araştırmamız, Tefsir Tarihi disiplinin teorik yönünün de ilgilendiği bir konudur. Konumuzla ilgili literatür ve inceleme sonucu elde edilecek bilgiler öncelikle Taberî Tefsiri, temel tefsir, hadis ve tarih kaynaklarımızdan sağlanacak, ayrıca bu konuda yapılan yüksek lisans, doktora tezleri ve makalelerden yararlanılacaktır.

Kehf suresini eksen alarak yazılmış olan tezlerle kendi tezimizi karşılaştırmaya çalışalım. Rahime Şule Habergetiren, "*Kehf Suresi'nin Eğitim Açısından Tahlil ve Değerlendirmesi",* Yüksek Lisans Tezini incelediğimizde Kehf suresine eğitim perspektifinden yaklaşmış olduğunu tespit ettik.

Emine Sekme, "*Klasik ve Modern Kur'an Yorumlarında Ashab-ı Kehf Kıssasının Tahlili"*, Yüksek Lisans Tezinde ise Modern ve Klasik Tefsir Külliyatlarında sadece Ashab-ı Kehf kıssası ele alınmıştır. Ancak İsrailiyyat'a değinilmemiştir.

Muhammet Taylan, *"Kehf Suresinde Anlatılan Kıssaların Tarihi, Edebi ve Dini açıdan Tahlili"* Yüksek Lisans Tezinde yer alan mezkûr kıssa Tarhi gerçeklikler ışığında ve Kur'an hakikatlerine dikkat çekilerek ele alınmış kıssa olmasından dolayı hayal ürünü olmadığı ve Kur'an temelli birer hadise olduğu tüm açıklığıyla dillendirilmeye çalışılmıştır.

Kendi araştırmamızda ise Taberî Tefsirinde yer alan Kehf suresin'deki İsrailiyyat kapsamına giren rivayetleri tespit etmeye çalıştık. Gayemiz ise Kehf suresi'nin içerisindeki Ashab-ı Kehf, Hz. Musa ve Hzır (as), Zulkarneyn kıssalarındaki İsrailiyyat'ları belirleyerek Kehf suresin'deki İsrailiyyat'lar üzerine dikkatleri celp etmeye çalıştık. Bunu yaparak İslam dünyasında yazılmış olan birçok Tefsir külliyatında yer alan mezkûr kıssalara bir başka pencereden bakılmasına vesile olmak için gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MUHAMMED B. CERİR B. ET-TABERÎ

A. Hayatı ve Eserleri

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib et-Taberî, el- Amili.[1]Bundan başka Taberî'nin birçok lakabı vardır. En çok bilinen lakapları ise şunlardır. *İmam, Muctehid, Mufessir, Muhaddis, Hafız, Fakih, Allame, Dilci, Sikatu's-sebt, Kari* lakaplarıyla meşhur olmuştur. Künyesinin ittifakla 'Ebu Cafer' olduğu ve daima bu künyeyle bilinmiştir. Taberî babasına nispetle "İbn-i Cerir" olarak tanınmıştır. Ülkesine göre 'Taberî' künyesiyle bilinmektedir.[2] Diğer bir künyesi ise doğduğu şehir olan Amul'e nispet edilerek söylenen el-Amuli'dir. Fakat burada doğanlar genelde Taberîstan'a nispet edildikleri için bu şekilde çok yaygın değildir. Bir diğer künyesi ise yaşadığı Bağdat'a nispetle 'Bağdadi'dir. Lakin dedesinin isminde ihtilaf etmişlerdir. İbnü'l Cevzi ve Bedruddin Ayni, dedesinin ismini 'Kesir' olarak tespit etmişlerdir. Hatib el-Bağdadi, Yakut el-Hamevi, Taceddin es-Subki, Nevevi ve Zehebi gibi âlimler dedesinin ismini 'Yezid' dedesinin babasını ise 'Kesir' olarak söylemektedirler.[3]

B. Yetiştiği Ortam

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, miladi 839 yılına tekabül eden Hicri 224 senesinin sonlarında Taberîstan'ın Amul şehrinde dünyaya gelmiştir.[4] Taberî'nin hicri

---

1 Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadi, *Tarihul Bağdad*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1931, II, 162.

2 Ali b. Abdulaziz b. Ali eş-Şibl, *İmamu'l-Müfessirin ve'l-Muhaddisin, ve'l-Muerrihin Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir et-Taberi*, Mektebeter Ruşd, 2004, s. 15.

3 Muhammed Zuhayli, "*el-İmam et-Taberi"* Daru'l-Kalem, Dımeşk,1999, s. 27-29.

4 Şeyh İmam Ebi Abdillah Yakut b. Abdillah Hamevi, *Mu'cemu'l-Üdeba,* Daru Sadr, Beyrut, 1957, XVIII, 48; Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Kitabu Tezkirati'l-Huffaz*, Tashih: el-Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkiyyi. Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956, II, 710; Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, Tahkik:

225 yılında dünyaya geldiğini söyleyenler olmuşsa da çoğunluk olarak kabul gören görüş ise 224 yılının sonunda doğmuş olduğu yönündedir. Doğum tarihindeki farklılıkların ortaya çıkma sebebini öğrencisi olan Ebu Bekr b. Kamil, kendisine sorduğunda Taberî olayı şöyle anlatmıştır. Yaşadığı şehirde insanların yaşının yıllara göre değil, doğum sırasında ortaya çıkan önemli bir hadiseye göre belirlenmesi âdetine göre bağlamaktadır.[5] Taberî'nin doğduğu bölgeye Taberîstan denmesinin sebebi ise kaynaklarda şöyle anlatılmıştır. Taberî'nin yaşadığı bölge fetih olunup şehir yeniden inşa edilmeye başlanınca, çok ağaca sahip olan insanlar ağaçları kesmek için alet aramaya başladılar. Onlara küçük bir balta (Taberî) getirildi. Onlar da kesim işini gerçekleştirdikleri için bu belde de bu aletin (Taberî) ismiyle anıdı.[6] Taberî'nin kişiliği hakkında bize görüş belirten Abdulaziz b. Muhammed şu sözlere yer verir: Görünüş olarak Taberî zayıf bir bedene, esmer bir tene, uzun bir boya, siması güzel bir kimse olduğu, temiz ve güzel giyindiği, zarif yapılı, fasihçe mükemmel konuştuğu, çok güzel ahlaka ve edebe sahip olduğu, nazik ve hoş davranışlı ve insanlara karşı latife yaptığı[7] söylenmektedir. Öğrencilerinden olan Ebu Bekr b. Kamil onun bu durumunu şu sözlerle ifade etmektedir. 'Uzun bir müddet yanında olmama rağmen, onda yanlış bir davranış görmedim onda hoş olmayan kötü bir söz duymadım. Yemin ettiğini hele hiç duymadım.[8] Taberî insanlarla çok iyi geçinip onlarla hediyeleşmeyi severdi. Kendisine gönderilen hediyeleri kabul eder sonra bu hediyelere misliyle karşılık verirdi. Bundan başka bir hususta karşılığını vermeyeceği hediyeleri kabul etmezdi. Özür dileyerek sahibine kibarca geri verirdi. Taberî yedi yaşında Kur'an-ı ezberlemiş, sekiz yaşında insanlara namaz kıldırmış dokuz yaşında Taberîstan bölgesindeki yaşayan hocalardan hadis yazmıştır.[9] Taberî küçük yaşta ilme başlamasını ise basının gördüğü bir rüyaya bağlar. O babasının gördüğü rüyayı şöyle anlatır: 'Babam beni rüyasında Allah Resulü'nün karşısında görmüş. Yanımda içi taşlarla dolu bir torba varmış. Ben taşları Peygamber'in önüne atıyormuşum. Rüyayı yorumlayan zat benim için büyüdüğümde din hususunda nasihatte bulunun, dinin kaidelerini savunun birisi olacak diye

---

Şuayb el-arnaudi-Muhammed Nuaym el-Arkasusi Müessesetü'r Risale. Beyrut, 1985, XIV, 267; Aydın, Atik*, Taberi'nin Kur'an-ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s. 9.

5 Hamevi, XVIII, s. 40-48; Zuhayli, s. 30.

6 Hamevi, XVIII, 48.

7 Bağdadî, II, 166; Hamevi, XVIII, 86.

8 Hamevi, XVIII, 90.

9 Şibl, s. 16.

yorumlamıştır. Bu nedenle babam ben daha küçük yaşta iken ilim öğrenmem için elinden gelen yardımı esirgememişti.[10]

Taberî'nin babası Cerir, Taberîstan'da saygı duyulan ve hatırı sayılır zengin insanlardan biri idi. Oldukça büyük bir araziye ve maddi olanaklara sahip idi. Bununla birlikte takva sahibi, ilme sevgi ve saygısı olan biriydi. Oğlunun öğrenmeye istekli ilim seven zeki ve âlimlerle birlikte bulunmayı ve onlardan ilim öğrenmeyi çok isteyen biri olduğunu görünce ondan hiçbir desteyi esirgememiştir. Hayatı boyunca babasının ona yaptığı desteklerden dolayı onu halifelerin, vezirlerin ve idarecilerin bahşiş ve yardımlarından uzak tutmuş, makam ve mevki sevgisinden uzak tutmuştur. Böyle olduğu takdirde Taberî kendini ilim öğrenmeye, hadis rivayet etmeye, kitap yazmaya adamıştır. Taberî babasının ölümünden sonra ihtiyaçlarını babasının kendisine bıraktığı servetinden karşılamış, hayatının sonuna kadar hiç kimseye ihtiyaç duymadan yaşamıştır.[11]

İslam kaynaklarında Taberîstan adı verilen bölge VIII. yüzyıldın itibaren daha çok Mazenderan adıyla alınmıştır. Kuzeyindeki Hazar denizi kıyılarından başlar ve asıl İran platosundan Elburz dağları ile ayrılır.[12]

C. İlmi Hayatı

Taberî'nin çocukluk yılları doğduğu yer olan Amul'de geçmiş ve ilk tahsilini orada almaya başlamıştır.[13] Taberî daha on iki yaşı tamam olmadan doğduğu yeri olan Amul şehrinden ayrılmış, yakın bölgelere seyahatler yapmış, birçok kimseden ilim öğrenmiştir. Yirmi yaşına girince uzak şehirlerdeki ilim merkezlerine seyahat etmiştir. İlk seyahatini Rey (Tahran) şehrine gitmiş oradaki âlimlerin ilminden büyük ölçüde istifade etmiştir. İlim aldığı hocalardan Muhammed b. Hamid er- Razi ve Müsenna b. İbrahim'den hadis okumuş ve yazmıştır. Hamid er- Razi'den uzun süre ders almış ve istifade etmiştir. Yakut'un haber verdiğine göre Taberî bu hususu şöyle anlatıyor: 'Biz Muhammed b. Hamid er- Razi'nin yanında okurken ondan öğrendiklerimizi yazardık. O bazı geceler yanımıza uğrar, bize öğrettiği şeylerden ve yazdıklarımızdan sorar ve ne yaptığımıza bakardı. Bundan farklı olarak Rey yakınlarında bir köyde oturan Ahmed b. Hammad ed-Dulabi'nin dersine giderdik. Oradan yorgun ve bitkin olarak dönmemize

---

10 Hamevi, XVIII, 49.
11 Hamevi, XVIII, 49.
12 Bkz, Özgüdenli, Osman Gazi, "*Taberistan",* DİA, İstanbuI, 1988, XXXIX, 322.
13 Zuhayli, s. 31.

bakmayarak Hamid er-Razi'nin yanına gider ve onun ders halkalarına katılırdık. Taberî Rey'de Hamid er-Razi'den yüz bine yakın hadis öğrenmiştir. Hadisle beraber ondan Tefsir dersleri de almıştır. Ahmed b. Hammad ed-Dulabi'den ise, Nahiv ilmini almıştır. Rey şehrin de yaşayan âlimlerden olan Seleme b. Mufaddal'dan Tarih dersleri almış, İbn İshak'ın Meğazi'sini de ondan okumuştur. Rey şehrinde belli bir müddet kalan Taberî, daha sonra Bağdat'a gidip Ahmed b. Hanbel'den ilim tahsil etmek istedi. Ancak Bağdat'a yetişemeden Ahmed b. Hanbel vefat etmiştir. Bundan sonra Bağdat'tan Basraya gitti. Burada Musa b. Musa el-Hareşi, İmad b. Musa el-Kezzaz, Muhammed b. Abdi'l-A'la es-San'ani, Bişr b. Muaz, Ebu'l-Eş'as, Muhammed b. Beşşar, Muhammed b. el-Muanni gibi âlimlerin derslerine katıldı.[14] İlim için gittiği şehirler arasında biri de Küfe şehri idi. Burada ise Ebu Küreyb Muhammed b. Ala el-Hemedani, Hennad b. Seriyy ve İsmail b. Musa'dan hadis alıp yazmıştır. Bu âlimlerden Ebu Küreyb sert karakterli ve zamanın büyük hadis âlimlerden biriydi. Küfe'deki ilim tahsilini aldıktan sonra tekrar Bağdat'a döndü. Burada fıkıh ve Kur'an ilimleri tahsil etti.[15] Burada Şafi mezhebini esas alıp yaymış ve on yıl boyunca bu mezhep görüşleri ve esasları üzerine fetva vermişti.[16]

Bir sonraki ilim durağı olan Mısır'a geçerken Şam bölgesi sahil şehirlerine de uğradı. Hicri 253 yılında Fustat şehrine ulaştı. Burada birçok âlimden Malik'in, Şafi'nin, İbn-i Vehb'in ve diğer âlimlerin ilimlerini aldı. Bundan sonra Şam'a, daha sonra da Mısr'a döndü. Burada kendisini karşılayan Fustat âlimlerinden Ebu'l-Hasen es-Serrac idi. Es-Serrac Taberî'ye Kur'an, fıkıh, hadis, dil, nahiv, şiir alanlarında sorular sordu ve bu alanların hepsinde kendisini faziletli bulduğunu söyledi. Mısır'da ise Müzenni'den Şafi fıkhını öğrenmiştir.[17] Daha sonra ilim öğrenmek için İran, Irak, Şam, Mısır, Hicaz gibi ilim merkezlerini gezen Taberî son olarak kendisine Bağdat'ı mekân edinip ömrünün sonuna kadar burada ikamet edip eserler tasnif etmeye başlamıştır.[18]

Hüküm vermekte görüşlerine başvurulan âlimlerden biri olan Taberî, döneminde kimsenin sahip olmadığı ilimlere vakıftı. Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmişti ve hatta manalarına da hâkim idi. Muteber bir hadis bilgisine sahip olmakla birlikte muhtelif

---

[14] Hamevi, XVIII, 49-51; Şibl, s. 24.
[15] Hamevi, XVIII, 51-52.
[16] Zehebi, *Kitabu Tezkirati'l-Huffaz*, II, 712.
[17] Hamevi, XVIII, 52-53.
[18] Bağdadi, II, 163.

âlimlerin helaller, haramlar ve fıkhi hükümler hakkındaki görüşlerini de bilirdi. Dini ilimlere bu kadar vakıf olmakla birlikte mantık, cebir, aritmetik, tıp alanlarında da mesai sarf etmiştir. Onun muhtelif ilim dallarına olan hakimiyetini şu cümle daha güzel ifade etmektedir: 'O, bütün ömrünü Kur'an'a adamış biri kadar kari, hadise adamış biri kadar muhaddis, fıkha adamış biri kadar fakih, nahive adamış biri kadar nahivci, aritmetiğe adamış biri kadar aritmetikçidir.'[19] İlmi bir çalışmada kendisine edilen itibarın derecesini afişe etmesi cihetinden arkadaşlarıyla olan şu diyaloğu zikretmek yerinde olacaktır: Onun ilk insandan günümüze kadar tarih kitabı oluşturmak için mi uğraşıyorsunuz sualine arkadaşları miktarı ne kadar yer işgal eder sualiyle karşılık verirler. O da 30.000 varak diye cevap verince arkadaşları buna ademoğlunun ömrünün yetmeyeceğini söylerler o da azaltma yolunu tutup 3000 varaka düşürür bu rakamı. Bu seferde aynı suali tefsir yazımı hakkında sorduklarında ise yine 30.000 varak cevabını verir. Arkadaşları buna da ademoğlunun ömrünün yetmeyeceğini söyleyince onda da azaltma yolunu tutarak 3000 varaka düşürür.[20] Hatib el-Bağdadi de bunu doğrulayıcı nitelikte Taberî'nin kırk sene boyunca her gün 40 varak yazdığını ifade etmiştir.[21] Aynı şekilde öğrencisi olan Muhammed el-Fergani de ergenlik çağından öldüğü zamana değin her gün 40 varak yazdığını ifade etmiştir.[22]

Taberî, 'Kur'an okuyup da te'vilini bilmeyen kimseye hayret ederim. Çünkü onu okumaktan nasıl tat alabilir ki?' diyen Taberî, tefsir yazmak için istihare yaptığını, niyet ettiği şey üzerine üç yıl boyunca Allah'tan yardım istediğini Allah'ın ondan yardımını esirgemediğini söyler. Hicri 270 yılında Tefsirini tamamlamıştır.[23] Tefsirin yazı işlemini yapan zat bu işlemin yedi sene sürdüğünü haber verir.[24] Son zamanlarda hayatını yaşamak üzere geldiği Bağdat'a onu üzüntüye sevk eden olay Hanbelilerle olan mücadelesi olmuştur. Taberîstan'dan Bağdat'a geri döndüğünde Ebu Abdillah el-Cessas, Ca'fer b. Arefe, Beyyadi gibi şahsiyetler, ona karşı çalışmalar yapmışlar. Burada yaşayan Hanbeliler de kendisini hedef almışlar ve İmam Ahmed'in İsmini İhtilafu'l-Fukaha isimli eserinde niçin yazmadığını kendisine sormuşlar oda cevap olarak Ahmed b. Hanbel'i fakih değil hadisçi olduğunu söylemiştir.[25] Bu cevap,

---

19 Hamevi, XVIII, 61.
20 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIV, 274-275.
21 Bağdadi, II, 163.
22 Zehebi, *Kitabu Tezkirati'l-Huffaz*, II, 711.
23 Hamevi, XVIII, 62-63.
24 Bağdadi, II, 164.
25 Hamevi, XVIII, 57-58.

Taberî'nin, farklı hiçbir görüşe açık olmayan, ilmimden haberi olmayan Hanbelilerin saldırısına uğramasına sebep olmuştur. İlhad ve Rafıziliğin anlamını bile bilmeyen Hanbeliler, bununla yetinmeyerek İmam Taberî'yi İlhad ve Rafızilik ile itham etmişlerdir.[26] Aralarındaki ihtilafın bir diğer nedeni ise, evvelce Şafi mezhebine mensup olan Taberî'nin, sonradan kendisi içtihada kalkışarak bir fıkıh ekolü kurmasıdır. Bu, karşı çıkanlar için bir tariz sebebi olmuştur. Fikirlerin belirli mezheplere bağlı kalmasını isteyenler, Taberî'nin bir müçtehit gibi ortaya çıkmasını hoş karşılamamışlardır.[27] Bundan sonra kendisinden hadis dinlenilmesini yasaklamışlardır. Böyle bir duruma maruz kalan Taberî için İbn Huzeyme, eğer ondan hadis dinleyip yazarsan diğer âlimlerin hepsinden hadis dinleyip yazmandan daha hayırlı olur cevabını vermiştir.[28] Hanbelilerin tutumları bununla da bitememiş, azgınlıklarını evini taşlayacak duruma getirmişlerdir. Rivayetlere göre evinin kapısı önüne atılan binlerce taş nedeniyle küçük bir tepecik haline gelmiş ve bunun üzerine insanlardan onu koruyan bir grup muhafız taşları temizlemek için harekete geçmişlerdir.[29]

Onun Rafızilik ile itham edilmesini Gadir-i Hum bölgesinde Rasulullah'ın söylediği sözleri iki büyük cilt halinde bir araya toplamıştır[30] Bundan başka abdest alırken ayakları yıkamayıp da sadece mesh etmenin caiz olduğuna dair sözün kendisine ait edilmesi de[31] ithamlara maruz kalmasında tesiri olmuştur. İyi araştırıldığında görülecektir ki Gadir-i Hum konusunda Hz. Ali'yi öven kitap yazmakla beraber Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in hatta İbn Abbas'ın faziletlerini anlatan eserlerde yazmıştır.[32] İbn Kesir abdestle ilgili görüşünden dolayı Şiilikle itham edilmesini şu cevabı vermiştir. Taberî, ayakların abdest alırken yıkanmasının ve yıkanmakla beraber ovalanmasının vacip olduğunu söylemiştir. Yalnız Taberî, ovalamak kelimesi ile meshi kastetmiştir. Çoğu insanlar onun maksadını anlayamamışlardır. Onun maksadını anlayanlar ise ayakları yıkamakla beraber meshi yani ovalamayı kastettiğini söylemişlerdir. İmam Zehebi, Taberî hakkında o sika olmakla beraber Şiiliğe meyilli olduğunu belirtmek

---

[26] İbn Kesir, İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* Terc: Mehmet Keskin, Çağrı Yay, İstanbul, 1995, XI, 260.
[27] Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996. II, 125.
[28] Bağdadi, *Tarih-i Bağdat*, II, 164.
[29] Hamevi, XVIII, 58.
[30] Şibl, s. 86.
[31] İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* XI, 260.
[32] Hamevi, XVIII, 80-81.

ister.[33] İbn Kesir ise Şiilik iddialarının h. 224'te dünyaya gelip 310'da vefat eden meşhur Taberî değil aynı ismi taşıyan Şii bir âlime yönelik olduğunu iddia edenler bulunduğunu rivayet eder.[34]

D. Hocaları

1. İbrahim b. Abdillah Ebu İshak el-Abesi el-Kufi el-Kassar: Veki b. Cerrah, Cafer b. Avn'dan dersler dinlemiş, Muhammed b. Ahmed el-Esveri, Ebu'l-Abbas el-Asam kendisinden ilim almıştır. Çok güvenilir bir kimse olup 279 senesinde Küfe de vefat etmiştir.[35]

2. Ahmed b. Hazim Muhammed, Ebu Amr el-Gaffari: Cafer b. Avn, Ya'la b. Ubeyd, Ubeydullah b. Musa'dan ilim öğrenmiş Matın, Muhammed b. Ali b. Dahim eş-Şeybani, İbrahim b. Abdillah b. Ebi'l-Azim gibi şahsılara dersler vermiştir. Hicri 276 senesinde.

3. İbrahim b. Said el-Bağdadi el-Cevheri: Taberîstan'dan olup Hicri 170 yılında dünyaya gelmiştir. Süfyan b. Uyeyne, Muhammed b. Fudayl, Abdülvehhab es-Sakafi, Ebu Muaviye, Veki, Enes b. Ayaz el-Leysi ve Ebu Üsame'den ilim öğrenmiş, Ebu'l-Cehm b. Tallab, Ebu'l-Hasan b. Cavs, Ebu Tahir b. Feyl, Ebu Arube, Hâkim et-Tirmizi gibi kişilere ders vermiştir. Kendisi müsnedi tasnif etmiş olup sikadır. Ölüm tarihi konusunda ihtilaf vardır. 244, 247, 249, 253 yıllarında vefat ettiğine dair rivayetler vardır.[36]

4. İbrahim b. Musa Ebu İshak er-Razi el-Ferra: Hafız ve büyük bir ilme sahip zattır. Ebu'l-Ahves Selam b. Süleym, Abdü'l-varis b. Said, Cerir b. Abdi'l-Hamid, Yahya b. Zekeriyye b. Zaide, Süfyan b. Uyeyne'den ilim almış, farklı ülkelere seyahatler yapmıştır. Müslim, Ebu Davud, Ebu Züra, Muhammed b. İsmail et-Tirmizi ve daha pek çok şahsiyete ilim vermiştir. Hicri 300 senesinde vefat etmiştir[37]

5. Ahmed b. Bedil b. Hüreyş, Ebu Cafer el-Kufi: İbn Ayyaş, Abdullah b. İdris, Muhammed b. Fudayl, Veki, Ebu Üsame, İbrahim b. Uyeyne'nin derslerine katılmıştır. İlim ve fazilet sahibi birdir. Küfe kadılığını yapmıştır. Abdullah b. İshak el-Medaini,

---

33 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 126.
34 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XI, 260.
35 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIII, 43.
36 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 149-151,
37 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XI, 140-141.

Yahya b. Muhammed b. Said, İbrahim b. Hammad ve daha birçok şahıs kendisinden ilim almıştır. Hicri 258 yılında vefat etmiştir[38]

6. Ahmed b. Ubde b. Musa ed-Dabi: Hammad b. Zeyd, Yezid, Yezid b. Zeri, Hafs b. Cemı, Ebu Alkame'den rivayetlerde bulunmuş olup kendisinin Basralı ve sika olduğu rivayet edilir[39]

7. Ahmed b. Abdirrahman b. Vehb: Mısırlıdır. Sika olduğu rivayet edilir. Oldukça güvenilir bir insandır.[40]

8. Ahmed b. Osman el-Basri Ebu'l-Cevzai el-Basri: Abdüssamed b. Abdi'l-Varis, Vehb b. Cerir'den rivayette bulunmuş, Ebu Zür'a da ondan hadis yazmıştır. Sika olduğu rivayet edilir[41]

9. Ahmed b. Mikdam b. Süleyman b. el-Eşas b. Elsem: İlim tahsili için Bağdat'a gelmiş ve burada Hammad b. Zeyd, Hazm b. Ebi Hazim, Abdullah b. Cafer el-Medini, Muhammed b. Ebi Addi gibi zatlardan ilim tahsil etmiştir. Buhari, Kasım b. Zekeriyya, Bagavi ve daha birçok kişi kendisinden ders almıştır. Basra'da Hicri 253 yılında vefat etmiştir[42]

10. Ahmed b. el-Ferec el-Hicazi: Bakıyye b. Velid Damre b. Rebia, Muhammed b. Herb, Eyyub b. Süveyd er-Rimli, B. Ebi Füdeyk, Ömer b. Abdi'l-Vahid ed-Dımaşki ve daha birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Mus b. Harun, Muhammed b. Cerir, Muhammed b. İshak es-Serrac ve daha çok kimseye hocalık yapmıştır. 239 senesinde dünyaya gelmiş 321 yılında vefat etmiştir.[43]

11. Hüseyin b. Ali es-Sudai: Ebu İbrahim Muhammed b. Kasım el-Esedi, Velid b. Kasım el-Hemdani, Hüseyin b. Ali el-Ca'fi, Abdullah b. Davud el-Haribi ve daha birçok kimseden ilim tahsil etmiş, Ebu Bekr b. Ebi'd-Dünya, İshak b. İbrahim b.

---

[38] Bağdadi, IV, 49-52.
[39] Ebu Hatim İmam Hafız Ebu Muhammed Abdirrahman, *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1952, II, 62.
[40] Ebu Hatim, II, 59-60.
[41] Ebu Hatim, II, 63.
[42] Bağdadi, V, 162-166.
[43] Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 584-586.

İbrahim b. Senin, İdris b. Abdilkerim kendisinden rivayette bulunmuştur. 248 yılında vefat etmiştir.[44]

12. el-Hüseyin b. Haris Ebu Ammar: Bağdat'a gelmiş ve burada Abdülaziz b. Ebi Hazim, Abdullah b. Mübarek, Fadl b. Musa es-Sinani, Evs b. Abdillah b. Beride el-Eslemi'den hadis rivayet etmiş; Buhari, Müslim, Bağavi, Yahya b. Muhammed b. Said gibi şahıslar rivayette bulunmuştur. 244 senesinde vefat etmiştir.[45]

13. Hasen b. Yahya b. el-Ca'd: Ebu Yahya el-Himmani, Yezid b. Harun, Abdürrezzak, Vehb b. Cerir, Şebabe b. Sevvar, Abdü's-Samed b. Abdü'l-Varis'ten ilim almış İbn Mace, Ebu Bekr b. Ebi Asım, Muhammed b. Akil el-Belhi, Ebu Bekr b. Ebu Davud, Ebu Bekr b. Ziyad, Ebu Abdillah el-Mahamili, Hüseyin b. Yahya el-Kattan kendisinden hadis rivayet etmiştir. 263 yılında 33 yaşında vefat etmiştir.[46]

14. Hasen b. Arefe: Güvenilir bir muhaddis olduğu söylenilir. Hicri 150 yılında doğmuştur. Huşeym b. Beşir, İsmail b. Ayyaş, İbrahim b. Ebi Yahya, Halef b. Halife, Mübarek b. Said, Ebi Süfyan es-Sevri ve daha birçok âlimden ilim almıştır. Kendisinden ise Tirmizi, İbn Mace, Abdullah b. Ahmed, Ebu Ya'la, Kasım el-Mutarriz, Abdurrahman b. Ebi Hatim gibi birçok zat hadis rivayet etmiştir. 259 yılında vefat etmiştir[47]

15. Bahr b. Nasr Ebu Abdillah el-Mısri: Güvenilir bir muhaddis olup Abdullah b. Vehb, Damre b. Rebia, Eyyub b. Süveyd, Bişr b. Bekr, Muhammed b. İdris eş-Şafii, Eşheb b. Abdilaziz gibi kişilerden hadis rivayet etmiş, Ebu Cafer et-Tahavi, İbn Huzeym, İbn Ebi Hatim, Ahmed b. Mesud kendisinden ilim tahsil etmiştir. 267 yılında vefat etmiştir.[48]

16. İsmail b. Musa es-Süddi: Enes tarikiyle Ömer b. Şakir er-Ravi'den, Şerik b. Abdillah'tan, Malik b. Enes'ten Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad'tan ders almış, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace, Ebu Arube ve daha birçoğu kendisinden hadis rivayet etmiştir. 245 yılında vefat etmiştir.[49]

---

44 Bağdadi, VIII, 67-68.
45 Bağdadi, VIII, 36-37.
46 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 356.
47 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XI, 547-551.
48 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 502.
49 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XI, 176-177.

17. Ahmed b. Muni b. Abdirrahman, Ebu Cafer el-Esam: Abdülaziz b. Ebu Hazim, Hüşeym b. Beşir, Mervan b. Muaviye, Yahya b. Zekeriyya b. Ebi Zaide, Abdullah b. el-Mübarek, Süfyan b. Uyeyne, Nader b. İsmail Ebu'l-Muğire, Yezid b. Harun'dan ilim almış, Buhari, Müslim, Muhammed b. İshak, Ebu Davud, Bağavi gibi kişiler kendisinden rivayette bulunmuştur. 244 yılında vefat etmiştir.[50]

18. Ahmed b. Mansur b. Seyyar er-Ramadi: Abdürrezzak, Zeyd b. Hubab, Yezid b. Harun, Ebu Davud et-Tayalisi, Haşim b. el-Kasım, Ubeydullah b. Masa ve daha birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. İbn Mace, İsmail el-Kadi, İbn Ebi Dünya, Ebu'l-Abbas b. Süreya, Ebu Avane, Ebu Naim b. Adiyy, Ebi Hatim ve daha birçoğu derslerine katılmıştır. Hicri 265 yılında 83 yaşında vefat etmiştir.[51]

19. Ahmed b. el-Hasen et-Tirmizi: Ya'la b. Ubeydi Ebu'n-Nadr, Abdullah b. Musa, Said b. Ebi Meryem'den dersler almış, ilim öğrenmek için çokça seyahat yapmıştır. Buhari, Ebu İsa et-Tirmizi, İbn Huzeyme gibi şahsiyetlerden ilim öğrenmiştir. Hicri 240 senesinde vefat etmiştir[52]

Taberî'nin yukarda geçen hocaları dışında başka birçok hocaları da vardır. Bu hocaları ayrıntılı olarak değil de isim olarak zikir etmeği uygun gördük. Bunlar;

20. Muhammed b. İshak b. Cafer,[53] Mücahid b. Musa b. Ferruh,[54] Muhammed b. Beşşar b. Osman,[55] Muhammed b. Hatim b. Süleyman, Muhammed b. Humeyd er-Razi, Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahim el-Berki,[56] Muhammed b. Abdillah b. Abdü'l-Hakem,[57] Muhammed b. Abdü'l-A'la es-Sanani,[58]Muhammed b. Abdü'l-Melik b. Şevarib,[59] Muhammed b. Abdi'l-A'la b. Küreyb el-Hemedani,[60] Muhammed b. Avf et-Tai, Muhammed b. el-Müsenna, Muhammed b. Mansur et-Tusi, Muhammed b. Necih, Muhammed b. Muhammed Kesir, Musa b. Sehl, Nasr b. Ali, Harun b. İshak el-

---

50 Bağdadi, V, 160-161.
51 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 389-391.
52 Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, II, 536.
53 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 592.
54 Bağdadi, XIII, 265.
55 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 144.
56 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIII, 46.
57 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 497.
58 Ebu Hatim, VIII, 16.
59 Bağdadi, II, 344.
60 Ebu Hatim, VIII, 52; Şibl, s. 19-21.

Hemedani, Hilal b. Ata b. Hilal, Ebu Hemmam, Yakub b. İbrahim b. ed-Devraki, Yunus b. Abdi'l-A'la b. Meysere.[61]

21. İmran b. Bekar b. Raşid el-Kelai, Rebi b. Süleyman el-Muradi, Zübeyr b. Bekar, Ziyad b. Eyyub, Zeyd b. Ahzem, Zeyd b. Hubab, Said b. Yahya, Süfyan b. Veki b. el-Cerrah, Sevvar b. Abdillah, Abbas b. Cafer b. Abdillah, Abbas b. Muhammed b. Hatim,[62] Abdü'l-Vehhab b. Hakem, Abdullah b. Abdülkerim b. Yezid, Ali b. Harb b. Muhammed b. Ali, Ali b. Davud b. Yezid et-Temimi,[63] Ali b. Sehl b. Musa, Ali b. Müslim b. Said, [64] Ömer b. Şebbe, Amr b. Ali b. Bahr b. Keniz.[65]

E. Talebeleri

1. Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Rebia: 255 yılında dünyaya gelmiştir. Abbas ed-Duri, Hanbel b. İshak, Yusuf b. Müsellem, Abdullah b. Muhammed b. Şakir'den ilim tahsil etmiş; Darekutni, Ahmed b. el-Kadi, Ömer b. Şahin'e ilim öğretmiştir. Hatib onun sika olmadığını söyler. Kadılık görevlerinde bulunmuş 329 yılında de vefat etmiştir.[66]

2. Abdullah b. Ahmed b. Cafer b. Huzyan et-Türki: Dımaşk'ta (Şam) Taberî'den, Ali b. Hasen b. Süleyman'dan hadis nakil etmiş; Ebu'l-Feth b. Mesrur, Ebu Süleyman b. Zebr, Darekutni, Abdü'l-Gani, Temmam er-Razi kendisinden rivayette etmiştir.[67]

3. Ebul Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberani: 260 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. 13 yaşında sema yoluyla hadis almış 15 yaşında hadis rivayetinde etmek için yolculuğa çıkmıştır. 1000 yakın hocadan ilim öğrenmiştir. Kendisinden ilim alanların sayısı da pek çoktur.[68]

4. Ahmed b. Kâmil b. Halef: Küfe kadılığı yapmıştır. Fıkıh, Kur'an ilimleri, nahiv, şiir, tarih braşlarında âlim bir insan olup çeşitli tasnifleri yapmıştır. Muhammed b. Said, Muhammed b. el-Cehm, Ahmed b. Ubeydullah, Muhammed b. Mesleme gibi kişilerden

---

61 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 348.
62 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XII, 522.
63 Bağdadi, XI, 424.
64 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XI, 525.
65 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XI, 470.
66 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XV, 315-316.
67 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XVI, 132-133.
68 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XVI, 119-122.

hadis nakil etmiş, ed-Darekutni, Ebu Ubeydullah el-Merzebani gibi şahslardan kendisinden rivayet etmiştir.[69]

5. Ahmed b. el-Kasım b. Ubeydillah b. Mehdi, Ebu'l-Ferec el-Bağdadi: Ali b. Abdi'l-Varis es-Sanani, Muhammed b. Cerir et-Taberî, Abdullah b. Muhammed el-Bağavi'den hadis rivayet etmiş, ed-Darekutni, ed-Dımaşki, Temmam b. Muhammed er-Razi ondan rivayette bulunmuştur.[70]

6. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Nasr: Heysem b. Halef ed-Devri'den rivayet etmiştir, Abdullah b. Ebi Sa'd el-Verrak ondan hadis nakil etmiştir.[71]

7. Ebu Ahmed Abdullah b. Adiyy b. Abdillah el-Cürcan.[72]

8. Ebu Şuayb Abdullah b. el-Hasen el-Harrani.[73]

9. Muhammed b. Ahmed Hamdan b. Ali[74]

10. Muhammed b. Davud b. Süleyman.[75]

11. Muhammed b. Abdillah Ebu Bekr eş-Şaşi.[76]

12. Muhammed b. Abdillah Ebu'l-Mufaddal eş-Şeybani.[77]

13. Mahled b. Cafer b. Mahled el-Farisi[78]gibi taleberi vardır.

F. Eserleri

Taberî kendi zamanın da yaşayan diğer âlimler gibi, birçok ilim dalında eserler yazmıştır. Tezin bu bölümünde Taberî'nin günümüze kadar bize ulaşan ve kayıp olup sadece kaynaklarda tespit edilen eserleri verilmeye çalışılacaktır.

---

69 Bağdadi, IV, 357.
70 Bağdadi, IV, 353.
71 Bağdadi, IV, 313.
72 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XVI, 154-156.
73 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIII, 536; Şİbl, s. 32.
74 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XVI, 356.
75 Bağdadi, V, 256.
76 Bağdadi, V, 449.
77 Bağdadi, V, 466.
78 Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XVI, 254.

1. Taberî'nin Camiu'l-Beyan an tevili ayi'l-Kur'an[79] ismindeki bazı kütüphanelerde yazma olarak bulunan bu eser, XIX. asrın sonlarına kadar bulunup neşredilemediği için, bu eserin de kaybolmuş olmasından korkulmuştu. Bir müddet sonra bu eser bulunmuş ve 1321 tarihinde Yemeniyye matbaasında 30 cilt olarak tab edilmiş 1323-1330 da Bulak'ta basılmıştır. Buna Hermann Haussleiter bir fihrist tanzim etmiştir. (Register Zum Qoran-Kommentas Des Taberî, Strassburg, 1912) Aynı eser 1373/1954 senesinde ayetler numaralanmak suretiyle daha güzel bir kâğıt ve basımla Mustafa el-Babi el-Halebi ortaklığı tarafından Mısır'da 30 cüz halinde neşredilmiştir. Bu baskılardan başka, son zamanlarda Mısır'ın tanınmış âlimlerinden Ahmed Muhammed Şakir (yakın zamanda vefat etmiştir) ve Mahmud Muhammed Şakir kardeşlerin tahkik, tahşiye ve tahriçli olarak neşretmeğe başladıkları çalışma henüz tamamlanmamıştır.[80]

2. Kitabü'ş-Şüzur, Şerhu's-Sünne, Kitabu'ş-Şurut, Sarihu's-Sünne, Kitabu's-Salat, Kitabu't-Tahare, İbaretü'r-Rü'ya, Kitabu'l-Aded ve't-Tenzil, el-Akide, Kitabu'l-Fadail, Fadailu Ali b. Ebi Talib, el-Kıraat, Kitabü'l-Etime, Kitabü'r-Risale, Latifü'l-Kavl fi'l-Beyan an usuli'l-Ahkam, Kitabu'l-Muhadır ve's-Sicillat, Muhtasaru'l-Feraiz, Muhtasaru'l-Menasik, Kitabu'l-Müsterşid, el-Müsnedü'l-Mahreç, el-Mücezü fi'l-Usul, Kitabu'l-Vasaya, Kendisine nispet edilen Kitabu'r-Ramy bi'n-Neşşab isimli eser.

3. Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk: Kalemin yaratılmasından başlamak suretiyle Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen hadiseleri kaleme almıştır. Eser hicri 302 yılının olaylarının zikri ile sona erer. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim'in tahkikiyle 10 cilt olarak basılmıştır. Taberî bu eseriyle Avrupa da tarihin babası adını almıştır. Bu kitap Avrupa da basılmıştır

4. Tarihu'r-Rical mine's-Sahabeti ve't-Tabiin, Kitabu't-Tabsir: Taberîstan'ın Amul ehline dairdir. 300 varak civarında olup bidat ehlinin mezhepleri anlatılır.[81] Tertibu'l-Ulema: Psikoloji ile ilgili kitaplarından biridir. Tehzibu'l-Asar, el-Camiu fi'l-Kıraat, Hadisu Gadir Hum, Hadisu'l-Yeman, el-Hafif fi'l-Fıkh: Kitabu'l-Latif'in muhtasarıdır. Zeylü'l-Müzeyyel: Sahabeden Taberî'ye kadar gelen ilim adamlarını içerir.

---

[79] Hamevi, XVIII, 44.
[80] Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 130.
[81] Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 128-129

5. Taberî'nin diğer eserleri ise şunlardır: er-Raddü ala B.i Abdi'l-Hakem, Kitabü'z-Zekât, Kitabü's-Sirka, Adabu'l-Kudat ya da Adabu'l-Hukkam, Adabu'l-Menasik, Adabu'n-Nüfus, Ahkamu Şeraii'l-İslam ya da Latifu'l- Kavl fi'l-Beyan an usüli'l-Ahkam

6. İhtilafu'l-Ulema: Eser İhtilafu'l-Fukaha ya da İhtilafu Ulemai'l-Emsar fi Ahkami Şerai'il-İslam diye de bilinir.

7. Basitü'l-Kavl fi Ahkamı Şerai'il-İslam: Bu kitabı yaklaşık 1500 varak olup sahabenin tabiinin ihtilaf ettikleri noktaları ve her topluluğun delillerini içerir.[82]

G. Vefatı

Taberî'nin cumartesi günü akşama yakın bir zamanda vefat edip pazar günü sabahleyin yaşadığı evde defnedildiği[83] geçer. Bazı kaynaklarda ise Taberî Hicri 310/923 yılının (26 Şevval) ayının bitimine iki gün kala, pazar akşamı 85 ya da 86 yaşında iken vefat etti.[84] Hamevi ise defin işinin öldüğü günün gecesinde olduğunu haber veriri. Hatib el-Bağdadi dışındaki âlimlerin söylediğini Hatib'in ise ertesi gün olduğuna dair rivayette bulunduğunu söyler.[85] Kabrine dair bilgi veren İbn Hallikan ise eserinde şöyle bilgiyi aktarır: Mısır'da Garafetü's-Suğra'da ziyaretgah olan bir kabir gördüm. Mezar taşında İbn Cerir et-Taberî'nin kabridir, şeklinde bir yazı vardı. İnsanlar onun (Taberî) için "*Tarih sahibi (Tarih Bilgisi Olan) budur*" söylüyorlardı. Kabri ile ilgili bu bilgi doğru değildir. Gerçek olan kabrinin Bağdat'ta olmasıdır.[86]

II. İSRAİLİYYAT

A. Tanımı

İsrailiyyat; Hz. Yakub'un ikinci adı ve yahut lakabıdır. Yahudiler'in soyu Hz. Yakub'tan gelmektedir. Bunun için Hz. Yakub'a İsrail, çocuklarına ise Benu İsrail

---

82 Taberi'nin eserleriyle ilgili bkz. Bağdadi, II, 166; Hamevi, XVIII, 46, 69-85; Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIV, 273-274; Zuhayli, s.50-53. Cerahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 128-130.
83 Bağdadi, II, 166.
84 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XI, 260; Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, XIV, 282; Şibl, s. 121.
85 Hamevi, XVIII, 40.
86 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 125.

denilmiştir.[87] Kur'an-ı Kerim de Yahudiler'den çoğunlukla Benu İsrail (İsrail oğulları) şeklinde bahis eder.[88] Arapça sözlüklere baktığımızda "**İsrail**" kelimesi "**Kul**" manasına gelen "**İsra**" ile "**Allah**" manasına gelen "**İl**" den mürekkeptir ve Allah'ın kulu anlamındadır.[89]

Terim olarak ise İsrailiyyat; "*İsrail'i kaynaktan aktarılan kıssa veya hadise*" manasındadır[90] İsrailiyyat'ın başka bir tanımında ise; İslam'a ve özellikle tefsire girmiş olan Yahudi, Hirstiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygambere, sahabelere ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber, israiliyyat kelimesinin manası içine girmiştir.[91]

Remzi Na'naa'ya göre İsrailiyyat esas itibariyle tefsir edebiyatında Yahudi kaynaklarından alıntılar olmasıyla birlikte Hristiyan kültür tefsiri içinde kullanılan terimdir.[92]

B. İsrailiyyat'ın Tefsire Girişi

İsrailiyyat'ın Tefsir alanına girmesinin en önemli sebebi, Müslümanların Kur'an'da önemli noktalara konuların detaylarını merak ederek Ehli Kitaptan olan kişilere sormalarıyla olmuştur. Bildiğimiz gibi İsrailiyyat haberleri Yahudi ve Hristiyanlar yoluyla İslam'a girmiştir. Arapların çoğu itibariyle Ümmi bir toplum idi. Bunun örneğini Kur'an ve hadislerde birden fazla ifadelerini görmekteyiz.[93]

Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehli Kitaba ve ümmilere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir. "Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti

---

87 Muhammed Ebu Şehbe, *el-İsrailiyaat ve'l Mevzuat fi Kütübü't-Tefsir*, Kahire, 2006 s. 13; İbrahim Hatiboğlu, *"İsrailiyyat"*, DİA, İstanbul, 2001, XXIII, 195.
88 Bakara, 2/136, 140; Ali İmran, 3/84; Nisa, 4/163.
89 Remzi, Na'na'a, "*el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kütubi't-Tefsir*", Daru'l-Kalem ve Daru'd-Diya, Beyrut, 1970, s. 72; İbn, Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Dar Sadır, Beyrut, 1968, XIV, 383.
90 İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*. Fecr Yay, Ankara, 1996, I, 109.
91 Abdullah, Aydemir, *Tefsirde İrailiyyat*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay, Ankara,1979. s. 6-7.
92 Na'naa, Remzi, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kütübi't-Tefsir,* Dımeşk-Beyrut 1970. s. 73.
93 Aydemir, s. 43.

öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.[94]

Hz. Peygamber hadisi şeriflerde şöyle buyurmuştur: "*Ben ümmi olan bir kavime gönderildim.*[95]

Bir başka hadisi şerifte ise şöyle buyurmuştur: Ramazan orucunun kaç gün olduğunu söylerken de Allah elçisi Arapların ümmi oluşlarından dolayı dakik hesaplar bilmediklerini Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği hadiste şöyle haber verilir: "*Biz Araplar, ümmi cemaatiz ne yazı yazarız ne de (yıldızların seyrini) hesabını anlarız. Biz ay kâh şöyledir, kâh böyledir*." buyurarak (parmak işaretiyle) dile getirmiştir.[96]

C. İsrailiyyat'ın Kısımları

İslam dinine uygun olan İsrailiyyat, sahih senet ve metinlerle muteber hadis kitaplarımızda yer almış haberlerdir. Hz. Peygamberin veya sahabenin ve onlardan sonra gelen nesillerin eski milletlerin Yahudi ve Hristiyanların başta olmak üzere daha çok dini kültürlerine ait olarak anlattıkları haberlerdir.[97]

1. İslam Dinine Uygun Olan İsrailî Rivayetler

Kur'an-ı Kerim ve sünnetteki bilgililere göre doğru bildiğimiz rivayetlerdir. Kur'an diğer semavi kitapların doğru kısımlarını sınırlamada bize bir ölçüdür. Bundan dolaya Kur'an'a uyan her bilgi doğrudur ve ona uymayan her bilgide yanlıştır. Allah, Kur'an-ın bu özelliğini bizlere şu şekilde bildirmektedir:

Kuran'ı, önce gelen Kitap'ı tasdik ederek ve ona şahit olarak gerçekle sana indirdik. Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet; gerçek olan sana gelmiş bulunduğuna göre, onların heveslerine uyma! Her biriniz için bir yol ve bir yöntem kıldık; eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı, fakat bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir; o

---

94 Al-i İmran, 3/20; Cuma, 62/2.

95 Ebu Abdullah, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybani, *Musnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şueyb Arnavud, Müesesetu'r-Risale, Beyrut 2001, XXXV, 135.

96 Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari, *es-Sahihu'l Buhari,* Kitabu's Savm, bab 13 Hadis No:1913, Beyrut 2002; Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşirb. Şeddad b. Amr b. İmran el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*, Kitabu's Savm, bab. 4. IV. Hadis No:2319.

97 Aydemir, s. 9

halde iyiliklere koşuşun, hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirir[98].

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre Pegamber (sas) şöyle buyurmuştur: "Bir ayet dahi olsa benden tebliğ edin. İsrail oğullarından da (işittiklerinizi) nakledin. Bunda bir beis yoktur Kim benim adıma bilerek yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın[99]

Bu hadisten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (sas) İslam dinine zıt olmayan İsrail menşeli kullanılan kaynaklarda herhangi bir sakınca görmemiştir.[100]

2. İslam Dinine Uygun Olmayan İsrailî Rivayetlerin Yasaklanması

İslam'a uygun olmayan İsrailiyyat kaynaklı haberlerin Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır. İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur. "*Allah, onlara sorarak öğrendiğiniz bilgileri size yasaklamaktadır. Hayır! Yemin olsun ki; Ehli Kitaptan size indirilen (Kur'an) hakkında soru soran hiç kimse görmedik".*[101] Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili birçok ayeti kerimeler var. Bütün bunlardan sonra İslam'ın birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, Yahudi ve Hristiyan'ların ellerinde bulunan mukaddes kitaplarının değiştirdiklerinin yani bozduklarını bize haber veriyor. "*Ey Müslümanlar topluluğu! Nasıl oluyor da Allah'ın, Resulüne indirmiş olduğu en son kitap hiçbir değişikliğe uğramadan ortada duruyorken sizler (bazı konuları) Ehli kitaba soruyorsunuz. Halbuki Allah size onların Allah'ın vahyini tahrif edip değiştirdiğini bildiriyor.* "*Onlar kitabı kendi elleriyle yazdılar ve onu az bir bedel karşılığında satmak için bu Allah'ın katındandır dediler*."[102]

Yine İsrailiyyat'ın naklini cevaz vermeyen hadislerden birisi de şöyledir. Ahmed b. Hanbel'in Cabirden tahriclerine göre, Hz. Ömer Tevrat'tan bir sahife yazmıştı. Yazdığı bu sahifeyi Hz. Peygambere getirdi ve okumağa başladı. Bu esnada Hz. Peygamberin yüzü değişiyordu. Mecliste bulunan Ensar'dan bir kişi Hz. Ömer'e "*ey Hattab oğlu Ömer yazıklar olsun sana! Sen Rasulüllah'ın yüzünü görmüyor musun?*" dedi. Bundan

---

98 Maide, 5/48.
99 Buhari, Kitabu'l-Enbiya, bab,50. Hadis No: 3461
100 Veysel Özdemir, "İsrailiyyat türü rivayetlerin Hükmünü Belirleme açısından "ve Haddisu An Beni İsraile ve La Harace..." Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, sayı, 2, s. 311
101 Buhari, el-İ'tisam bi'l-Kitab ve's-Sünnet, 25.Hadis No:7363.
102 Bakara, 2/79.

sonra Hz. Peygamber: "*Ehli Kitaba hiçbir şey sormayın. Kendileri delalette olan bu adamlar sizi asla doğru yola iletemezler. Sizler de ya hak olan bir şeyi yalanlamış veya batıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah'a yemin ederim ki, eğer Musa (as.) sağ olsaydı, bana iman edip yoluma uymaktan başka çare bulamazdı*" buyurdu.[103]

3. Hakkında Kesin Bir Hüküm Bulunmayan Rivayetler

Bu tür haberler, elimizde doğruluğu ve yanlışlığı hakkında kesin bir delil bulunmayan haberlerdir. Biz bu rivayetlerin gerçekte yanlış olma ihtimalinden dolayı doğrulamayız veya doğru olma ihtimalinden dolayı da inkâr edemeyiz.

Bununla ilgili Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (sas) zamanında Ehli Kitaptan olan Yahudiler, Tevrat'ı İbranice okurlar ve onu Müslümanlar anlasınlar diye Arapça olarak tefsir ederlerdi. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber: "*Ehli Kitabı tasdik de tekzip de etmeyin. Sizler, biz Allah'a ve onun tarafından indirilene inandık deyiniz"*[104] buyurdu.

Bazı âlimler israiliyyat'la ilgili rivayet edilmesini cevaz verirken, bazıları ise boş zaman kaybı olarak görmüşlerdir.[105]

D. İsrailiyyat'ı Rivayet Eden Sahabeler

1. Abdullah b. Abbas (r. a) (ö. 68/687-688)

Hz. Peygamberin amcasının oğludur. Hicretten üç yıl evvel Mekke'de dünyaya gelmiştir. İsmini Hz. Peygamber kendisi koymuştur. Annesi Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübabe'dir.[106] Küçük yaşlarından itibaren ilmiyle yaşlı âlim sahabeler safına girmeği başarmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, feraiz ve şiirde güçlü ilme sahip olmuştur. Kendisinden 1660 hadis rivayet edilmiştir. Abdullah b. Abbas Hz. Ömer, Ali Muaz, babası Abbas, Abdurrahman b. Avf, Ebu Süfyan, Ebu Zer, Übey b. Kab, Zeyid b. Sabit ve diğer sahabeler den ilim öğrenmiştir. Rivayet ettiği 75 hadisini Buhari ve Müslim müştereken, 120 hadisini yalnız Buhari 9 hadisini de yalnızca Müslimde yer verilmiştir. Kendisinden 197 kişi hadis rivayet etmiştir. Peygamberin

---

[103] Ahmed b. Hanbel, Müsned XXII, 468.
[104] Buhari, Kitebu'l-el İtisam ve Sünnet bab 25, Hadis No:7362. Aydemir, s.19.
[105] Ebu Şehbe, *el-İsrailiyaat ve'l Mevzuat fi Kütübü't-Tefsir*, s. 107.
[106] İ. Lütfü Çakan ve Muhammed Eroğlu, "*Abdullah b Abbas*", DİA, İstanbul, I, 76.

duasına mazhar olan Abdullah b. Abbas hayatı çok bereketli geçmiştir. Çoklu evlat, mal ve ilim sahibi olmuştur. [107]

Abdullah b. Abbas bazı konularda Hristiyan'lardan ve Yahudiler'den bazı konularda sualler soruşmuş ve onlara müracaat etmiştir. Fakat kendisi Yahudi ve Hristiyan'lar hakkında sual sormalarını istememiştir. Rivayete göre bir gün Abdullah b. Abbas bazı Müslümanlara şöyle çıkıştı. "*Ey Müslümanlar topluluğu! Elinizde Allah'ın Peygamberi Muhammed'e (sas) indirdiği ve okumakta olduğunuz en son ve hiç bozulmamış olan kitap bulunduğu halde nasıl oluyor da Ehli Kitaba (bazı konuları) soruyorsunuz? Oysa Allah, Ehli Kitabın kendilerine indirilen şeyleri değiştirdiklerini ve tağyir edip bozduklarını size haber de verdi. (- Onlar: Elleriyle kitabı yazıp da sonra onu az bir baha ile satabilmek için "bu Allah kitabındandır" dediler.)*[108] *İlimden size gelen şey sizi onlara müracaattan men etmiyor mu? Ant olsun ki biz, onlardan hiçbirinin size indirilenden sorduğunu asla görmüyoruz.*"[109]

Hz. Abdullah'ın faziletini, ilminin derinliğini dile getiren birçok âlim vardır. Ebu'l-Leys, Abdullah b. Abbas hakkında şöyle buyurmuştur.

"*Yetmiş sahabenin üzerinde fikir beyan edip de halledemediği bir meseleyi Hz. Abdullah bin Abbas'ın hallettiğini gözlerimle gördüm.*" [110]

Hz. Abdullah 1660 hadis rivayet ederek "*En çok hadis rivayet eden yedi Sahabeden beşincisi oldu.*"[111]

2. Ebu Hureyre (r.a.) **(**ö. 58/678**)**

Adı Abdurrahman b. Sahr'dır. Künyesi Ebu Hureyre'dir. Cahiliye dönemindeki ismi Abdüşşems idi.[112]

Yemen'de yaşayan Ezd kabilesinin Devs koluna mensup olup ne zaman doğduğu belli değildir. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber adını Abdullah veya Abdurrahman

---

[107] Çakan ve Eroğlu, "*Abdullah b. Abbas*", DİA, I, 77.
[108] Bakara, 2/79.
[109] Buhari, el-İ'tisam bi'l-Kitab ve's-Sünnet, Hadis No:7363.
[110] Ed. İhsan Atasoy, Mehmed Paksu, Cemal Uşşak, Zeki Sarıtoprak, İsmail Mutlu, Şaban Döğen, *Sahabiler Ansiklopedisi,* Nesil Basım Yayınları, İstanbul, 1997, I, 152-153.
[111] Şah Mulnüddin Ahmed Nedvi, Saib Sahib Ansari, Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, Haz: Eşref Edip, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1963, II, 204.
[112] Aydemir, s. 54.

olarak değiştirmiştir. Ebu Hureyre'nin annesinin ve babasının adı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Babasına Ganm (Abdüganm), Aiz, Amir, Amr, Umeyr, Haris ve Abdüşems denildiği, annesinin ise Ümeyme veya Meymune bint. Subeyh (Sufeyh) olduğu nakledilmektedir.[113]

Kedileri şefkatle sevdiklerinden dolayı "**Kedicik babası**" künyesini Resulullah bizzat kendisi koymuştur.[114]

Hayber'in fetih edildiği sene kavminden bazı kişilerle birlikte Medine'ye gelmiştir. Hayber'in fethinde iştirak etmese de Resulullah tarafından ganimet verilmiştir. [115] Doğuştan ilme meraklı bir kimseydi. Onun bu özelliği en çok hadis rivayet eden sahabe makamına getirdi. Ebu Hureyre (r.a.) 5374 hadis rivayet etmiştir. Bu kadar çok hadis rivayet etmesinin sebebini kendisi şöyle açıklamaktadır. *"İnsanlar Hadislerin çoğunu Ebu Hureyre rivayet ediyor diyorlar."* Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'da şu iki ayet olmasaydı, hiçbir hadis nakil etmezdim:

"*İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere Allah hem de bütün lanet ediciler lanet eder. Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zira ben onların tövbelerini kabul ederim. Ben tövbeyi çokça kabul eden ve çokça esirgeyenim.*"[116]

Ebu Hureyre (r.a.) daha sonra sözlerine şöyle devam etmiştir. "Muhacir kardeşlerimiz alış-verişle, Ensar kardeşlerimiz de mallarıyla meşgulken, şu Ebu Hureyre karın tokluğuna Resulullaha bağlanmış ve onların işitmediğini işitip, duymadıklarını hıfz etmiştir."[117]

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadislerden 326'sı hem Buhari'de hem de Müslim'de bulunmaktadır. Ayrıca 93 hadis sadece Buhari'de, 98 (veya 190'ı) sadece Müslim'de mevcuttur. Sahih-i Buhari'de mükerrerleriyle birlikte 1011'dir. Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerini el-Müsned'de toplamıştır.[118]

---

[113] M. Yaşar Kandemir, "*Ebu Hüreyre*", DİA, X, 160.
[114] Nedvi, Ansari, "Ebu Hüreyre" Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, III, 162.
[115] Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, I, 336.
[116] Bakara, 2/159-160.
[117] Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, I, 338.
[118] Kandemir "*Ebu Hüreyre*", s, 164.

Ebu Hureyre (r.a.) yine de Resulullah'tan tüm duyduklarını rivayet etmemiştir. Sebebini ise kendisi şöyle anlatmaktadır. "*Resulullah'tan iki şey ezberledim: Bunlardan birisini (halk arasında) yaydım. Eğer diğerini de yaymış olsaydım, şu gırtlak kesilecekti*." Bir başka rivayette ise "*Eğer bildiğim her şeyi size bildirmiş olsaydım, halk bana çanak çömlek fırlatır ve Ebu Hureyre delirmiş*" derlerdi[119]

Ebu Hureyre (r.a.) hadis ilminde yeri doldurulamaz bir âlim olduğu muhakkaktır. Fakat Ebu Hureyre (r.a.) hadis ilminde çok büyük tenkitlere maruz kalmıştır. İsrailiyyat konusunda da Ebu Hureyre'nin çok fazla rivayetleri mevcuttur. İlme olan merakı her şeyi soruşup öğrenme aşkı Ebu Hureyre'nin ilmini artırmış aynı zamanda da bazı durumlarda da yalancılıkla itham edilecek kadar ireli gidilmiştir. Ebu Hureyre (r.a.) hadis rivayet ettiği kişiler arasında genç, yaşlı sahabeler olmuştur. Ebu Hureyre (r.a.) israiliyyat'la ilgili rivayetleri çok olduğu için ithamlara maruz kalmıştır. İsrailiyyat'la ilgili rivayetlerini Abdullah b. Selam ve Ka'bu'l-Ahbar'dan nakletmiştir.[120] Ka'bu'l Ahbar, Ebu Hureyre hakkında şöyle söylemektedir: "*Tevrat'ı okumayanlar içinde Ebu Hureyre kadar ona aşina olanı görmedim*."[121] Bu ve benzeri durumlar Ebu Hureyre'nin ithamına neden olmuştur.

Ebu Hureyre (r.a.) ölüm döşeğinde iken şöyle vasiyette bulundu: "*Kabrimin üzerine çadır kurmayın, ateş yakarak cenazemin ardından gelmeyin, cenazemi kaldırınca acele edin. Eğer salih bir insan isem, beni çabuk Rabbime kavuşturmuş olursunuz. Eğer bundan başka bir şey isem, beni başınızdan atmış olursunuz."* Ebu Hureyre (r.a.) Hicri 59 yılında Muaviye döneminde, 78 yaşında vefat etmiştir.[122]

3. Abdullah b. Amr b. As (r.a.) **(**ö. 65/684-685**)**

Ebu Muhammed Abdullah b. Amr b. el-As el-Kureşi'dir. Hz. Peygamberden duyduğu hadisleri onun huzurunda yazmasına izin verilen sahabe olmuştur. Hicretten yedi yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur. Babasıyla arasında on bir veya on iki yaş fark olduğu

---

119 Muhammed İbn Sad İbn Meni el-Haşimi el-Basri, İbn Sad**,** *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, Çev, Mehmet Vehpi Şahinalp, Hikmet Akdemir, Siyer Yayınları, birinci baskı, İstanbul, 2014, V, 247.

120 Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, I, 32.

121 Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, I, 36.

122 Nedvi, Ansari, "Ebu Hureyre" Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, III, 166

rivayet edilmektedir. Süryaniceyi iyi biliyordu. Tevrat'ı okuyordu, yazısı da çok güzeldi.[123]

Abadile'den olan Abdullah b. Amr babasından önce Müslüman olmuştu. İlime ve okuduklarını yazmağa olan ilgisi sahabeler içerisinde en fazla hadis öğrenmesine sebep olmuştur. Hz. Ebu Hureyre Abdullah b. Amr hakkında "*Ashap içinde benden fazla hadis bilen yoktur; yalnız Abdullah b. Amr müstesna, çünkü o yazardı, ben ise yazmazdım.*"[124]

Hz. Peygamberden işittiği hadisleri ihtiva eden meşhur "es-Sadıka"sı vardır. Hz. Abdullah b. As, Hz. Peygamberden işittiği hadisleri yazması için onay almıştır.[125]

En çok hadis bilen sahabeler den olmasına rağmen kendisinden intikal eden hadis sayısı 700 civarındadır. Bunun sebebi ise hadis merkezi olan Medine'ye uzak olması yahut kendisinin ibadete daha fazla önem vermesi gibi sebepler gösterilir. Ayrıca kendisin kültürünün genişliğinden dolayı rivayet ettiği hadislerin İsrailiyyat'la karışmasından korktuklarından dolayı hadis rivayet etmekten çekinmişlerdir[126]

Abdullah b. Amr b. As çok zahit, âlim bir kişiliği vardı. Abide b. Humeyd o da Ata b. es-Saib'den o da babasından, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti.

Resulullah (sas) bana, "*Ey Abdullah b. Amr! Kur'an-ı kaç günde hatim ediyorsun*?" dedi. (Abdullah) dedi ki: "*Bir gün, bir gecede*" dedim. Bunun üzerine, "*Dinlen, sonra namaz kıl, dinlen, sonra yine kıl! Dinlen ayda bir hatmet*" dedi. "*Ben direndikçe o da direndi*." Sonunda, "*O zaman haftada bir hatmet*" dedi. (Abdullah dedi ki: Daha sonra (Resulullah) bana, "*Nasıl oruç tutuyorsun*?" dedi. Ben de "*Aralıksız oruç tutmağa devam ediyorum*" dedim. (Abdullah) dedi ki: Resulullah (sas) bana şöyle söyledi: "*Oruç da tut, iftar da et! Her aydan üç gün oruç tut!*" (Abdullah) dedi ki: "Ben direndikçe o da (Resulullah da) direniyordu. Sonunda, "*O, zaman kardeşim Davud'un yaptığı gibi, oruçların (Allah katındaki) en sevimlisini tut! Yani bir gün tut, bir gün tutma!*" dedi. (Ravi) dedi ki: Abdullah b. Amr (çok sonra) şöyle dedi: "*Eğer ben Resulullah'ın (sas)*

---

[123] M. Yaşar Kandemir, "*Abdullah İbn Amr İbn As"* DİA, I, 85
[124] Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz,* I, 42
[125] Nedvi, Ansari, "Abdullah b. Amr. b. As" Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, II, 343
[126] Kandemir, "*Abdullah İbn Amr İbn As*" DİA, 85.

ruhsatını kabul etseydim, benim için saya bileceğin kadar mor koyunlardan daha hayırlı olurdu.”[127]

Abdullah b. Amr geniş bir kültüre ve ilme sahip olmuştur. Bildiği lisanlar sayesinde başka kitaplar da okuyordu. Yermuk savaşında iki deve yükü ağırlığında Ehli Kitaba ait eser ele geçirmişti bundan dolayı kaynaklar da “**Zamiletan**” olarak geçer. [128]

Ka’b el-Ahbar ile Abdullah b. Amr bir gün karşılaştıklarında Ka’b ona, “*Sen uğursuzluktan sakınır mısın*?” dedi. O da “*Evet!*” dedi. “*Peki, buna karşı ne dersin*?” dedi. O da “*Allah’ım senin uğursuz kılmandan başka hiçbir uğursuzluk yoktur, senin hayrından başka hiçbir hayır da yoktur. Senden başka bir Rab’da yoktur. Senden başka hiçbir çare ve güçte yoktur*.” dedi. Bunun üzerine Ka’b dedi ki; “*Sen Arapların en âlimisin. Zira bu dediklerinin aynısı Tevrat’ta da yazılıdır*.” [129]

Abdullah b. Amr b. el-As, 72 yaşındayken ve 62/684 Şam da vefat etmiştir.[130]

4. Abdullah b. Selam (r.a) (ö. 43/663)

Künyesi Ebu Yusuf’tur. Adı “el-Husayn”dır. Müslüman olduğundan Peygamber (sas), ona Abdullah ismini verdi. Soyu Yusuf b. Yakub b. İshak b. İbrahim (as) neslinden gelen İsrail oğullarından idi.[131]

Asr-ı Saadette ilim ve takvasıyla şöhret bulmuş ve İslam tarihinde “Abadile-i Seb’a” olarak bilinen yedi Abdullah’tan biridir.[132]

Hz. Abdullah b. Selam’ın Müslüman olma olayı şöyledir. Hz. Peygamber (sas) Medine’ye geldiğinde Abdullah b. Selam ona vardı ve şöyle dedi: “*Ben sana sadece bir Peygamberin bileceği üç soru soracam.*” Allah Resulü (sas) “*Sor*” deyince o da şunları sordu: “*Kıyamet alametlerinin ilki nedir, cennet ehlinin ilk yiyeceği yemek nedir ve çocuğun babasına ve annesine benzemesine sebep olan şey nedir.*” Bunun üzerine Peygamber (sas), “*Cebrail az önce bana bunları bildirdi*.” Abdullah “*Cebrail mi*?” diye

---

[127] İbn Sad, *Kitabü’t-Tabakati’l-Kebir,* V, 100.
[128] Zehebi, *Tezkiratü’l-Huffaz*, I, 42.
[129] İbn Sad, *Kitabü’t-Tabakati’l-Kebir,* V, 104.
[130] İbn Sad, *Kitabü’t-Tabakati’l-Kebir,* V, 105.
[131] İbn Sad, *Kitabü’t-Tabakati’l-Kebir,* V, 402.
[132] Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, I, 197.

sordu. Allah Resulü (sas) "*Evet*" dedi. Abdullah, "*İşte o meleklerden Yahudiler'e düşman olanıdır*" diye cevap verdi.[133]

Allah Resulü, (sas) Abdullah b. Selamın sorularına şöyle cevap verdi. "*Kıyametin ilk alametine gelince, o doğudan çıkıp insanları batıya toplayacak olan bir ateştir. Cennet ehlinin ilk yiyeceği balığın (en lezzetli yeri olan) ciğerinin kenarından sarkan fazlalığıdır. Çocuğun babasına ve annesine benzemesine sebep olan şeye geline, erkeğin suyu kadının suyunu geçerse çocuk babasına benzer. Kadının suyu, erkeğin suyunu geçerse o zaman da çocuk annesine benzer*." Bunun üzerine Abdullah "*Allahtan başka hiçbir ilah olmadığına ve senin Allah'ın Resulü olduğuna şehadet ederim*" dedi. Abdullah b. Selam Müslüman olduktan sonra Yahudiler'in kendisini yalanlamalarından korktuğu için Allah Resulüne "*Müslüman olduğumu duymalarından önce beni içlerinde nasıl biri olduğumu onlara sor*."[134]

Bunun üzerine Allah Resulü, Yahudiler'den bir gurubu çağırdı. Allah Resulü (sas) onlara "*Abdullah içinizde nasıl bir adamdır*?" diye sordu. Onlar, "*O bizim en faziletlimizdir ve en faziletlimizin oğludur. En çok bilenimizdir ve en çok bilenimizin oğludur*" diye cevap verdiler. Bu kes Allah Resulü (sas), "*Şayet Abdullah b. Selam Müslüman olursa ne yaparsınız?*" diye sordu. "*Bundan Allah'a sığınırız*!" cevap verdiler. Bu olay üç kez devam ettikten sonra bu esnada Abdullah onların Yahudiler'in karşısına çıktı ve "*Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammet'in onun Resulü olduğuna şehadet ederim*" dedi. Bunun üzerine Yahudiler ona "*Sen en kötümüzsün, en kötümüzün oğlusun*" ve benzeri şeyleri söylediler. Bunu gören Abdullah da "*Ey Allah'ın Resulü işte benim korktuğum şey buydu*."[135]

Abdullah b. Selam'la ilgili Kur'an-ı Kerim'de iki tane ayeti kerime vardır. "*De ki: Söyleyin bakâlim! Şayet o (Allah Resulü) Allah tarafından gönderildiği halde siz onu inkâr etmişseniz ve İsrail oğullarından bir şahit (Abdullah b. Selam) onun benzerine şahitlik edip iman ettiği halde siz büyüklük taslayarak iman etmezseniz sizden daha zâlim kim ola bilir? Allah elbette zâlimlere hidayet etmez.*"[136]

---

133 İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir,* V, 403-405.
134 İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir,* V, 405.
135 İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir,* V, 404-405
136 Ahkaf, 46/10.

Abdullah b. Selam Tevrat'ı iyi bilen bir kişiydi. Tevrat'ı okurdu. Kur'an-ı ve Tevrat'ı okuduğunu Hz. Peygamber'e bildirdiği zaman, Peygamber (sas) ona bir gece birini, diğer gece ötekini okumasını tavsiye etti.[137]

Muaz'ın ölüm anı yaklaşınca Yezid b. Amire es-Sekseki onun başucunda oturdu ve ağlamağa başladı. Muaz ona baktı ve "*Neden ağlıyorsun sordu*." Bunun üzerine Yezid şöyle cevap verdi. "*Allaha yemin ederim ki senden almakta olduğum dünya malını kaybedeceğim için ağlamıyorum. Fakat kaçırdığım ilim için ağlıyorum*." Muaz, Yezide şöyle cevap verdi: "*İlim ve iman yerindedir. Onları arayan bulur. İlmi şu dört kişiden Ebu'd-Derda, Selaman-ı Farisi, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Selam'dan öğreniniz.*"[138] Abdullah b. Selam hakkında Allah Resulü "*O cennetteki on kişinin onuncusudur*" diye buyurdu.[139]

Abdullah b. Selam, Hz. Osman'ı öldürmek isteyenlere karşı çıkmıştır. "*Eğer Osman şehit edilirse Kıyamete kadar cinayet ve savaşların Müslümanlar arasında devam edeceğini söyledi.*"[140]

Abdullah b. Selam bütün müelliflere göre "**sika**" ve güvenilir bir ravidir. Buhari diğer muhaddisler ondan tereddütsüz hadis almışlardır. Abdullah b. Selam kıyamet alametleri ve fitnelerle ilgili İsrailiyyat kıssalarını nakletmiştir. Şüphesiz o İslam'a girmeden önce Tevrat'ta ve diğer mukaddes kitaplarla ilgili bilgileri anlatıyor veya bunlara atıflar yapıyordu. Bu inkâr edilir ne de yadırganır. Yalnız İslam'ı eserlere girmiş İsrailiyyat'ın doğan veballeri Abdullah b. Selam'a yüklemek doğru değildir.[141]

Hz. Abdullah Medine'de Muaviye b. Ebu Süfyan'ın hilafeti H.43 tarihinde vefat etmiştir.[142]

5. Temim Ed-Dari (r.a.) (ö. 40/660)

Aslen Filistin'li olan Temim ed- Dari Hristiyanların önde gelen âlimlerden biriydi. Hicretin 9. yılında bir heyetle Şam'dan Medine'ye, Rasulülahı görmeye gelmiş ve

137 Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, I, 27.
138 Mustafa Faayda "*Abdullah b Selam*", DİA, I, 135.
139 İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, V, 409-410.
140 Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, I, 199.
141 Aydemir, s. 60.
142 İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, V, 412-413; Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, I, 199.

görüştükten sonra da İslam'ı kabul etmişti.[143] Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar Medine'de kalmıştır.

Temim Müslüman olduktan sonra zahitliğe ibadete önem vermiştir. Haftada bir kez Kur'an-ı Kerim'i hatim ettiğine dair rivayetler vardır. Hz. Peygamberle aralarında çok sıkı dostlukları vardı. Hatta Resulullah, Temim ed-Dari'ye "Eğer bir kızım olsaydı onu seninle evlendirirdim" buyurmuştur.[144]

Mescitte ilk kez kandil yakmayı adet haline getiren Temim'dir. Ayrıca Temim çok meşhur hikâyecilerden birisi olmuştur.[145] Hatta Peygamberimize meşhur Cessase kısasını anlatmıştır. Temim'in geçmişinin Hristiyan olmasından dolayı anlatmış olduğu hikâyelerden tenkit ateşine tutulmuştur.[146]

Güzel kıssa anlatan Temim ed-Dari zeki bir adam idi. İslam camiaya özellikle Hristiyan'lara ait bazı İsrailiyyat'ın geçtiği muhakkaktır. Cassese kıssasından dolayı bir az fazla özellikle, Ebu Reyya tarafından tenkit edilmiştir. Temim ed-Dari'nin hatta hıyanet içerisinde olduğunu ileri sürenler bile olmuştur. Bu kadar ağır ithamlara maruz kalması çok acı bir durum olmuştur.[147]

Temim ed-Dari saçma sapan hikâyelerden kaçınmıştır. İbnü'l Esire göre Temim ilk kıssa anlatan kimse olmuştur. Şayet anlattığı kıssalar İslam dinine zıt olsaydı Hz. Ömer kıssa anlatmasına izin vermezdi. Hatta Peygamber Efendimize anlatmış olduğu meşhur Cessase kıssasını Peygamberimiz namazdan sonra ashaba anlatır mıydı?[148]

Temim ed-Darinin anlatmış olduğu Cessase kıssası Peygamber Efendimizin kıyametin büyük alametleriyle ilgili anlatmış olduğu Mesih Deccal olayına benzemektedir.[149]

Temim ed-Dari'nin ölümüyle ilgili kesin kayıt tarihi yoktur. Hz. Ali'nin hilafetinin son dönemlerinde vefat ettiği kaynaklarda nakil olunmaktadır.[150]

---

143 Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, II, 609.
144 Atasoy, *Sahabiler Ansiklopedisi*, II, 610.
145 Halit Özkan, "*Temim ed-Dari*", DİA, XL, 420.
146 Muhammed Hüseyin Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, çev. Enbiya Yıldırım, Rağbet yay, İstanbul, 2007, s. 103
147 Aydemir, s. 61.
148 Cessase olayının geniş bilgi için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsriliyyat*, s. 10-14.
149 Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 103.
150 Aydemir, s. 61.

E. Tabiilerden İsrailiyyat İle İlgili Rivayetler

1. Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652 veya 34 /654)

Aslen Yemen Yahudiler'in dendir. Ka'b'ın künyesi Ebu İshak'tır. Ebu İshak Ka'b b. Mati b. Heynu el-Himeyri el Yemani'dir (ö.32/652-53?). Ne zaman Müslüman olduğuyla ilgili farklı rivayetler var. Hz. Ebu Bekir veya Hz. Ömer döneminde Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Medine'ye gelmiş daha sonra Şam ve Hımısda ikamet etmiştir. İlminden dolayı kendisine "Hibr" denilmiştir.[151]

Zehebi, Ka'b'ın elinde Tevrat'ın tahrif edilmemiş bir nüshasının olduğunu nakletmektedir.[152]

Ka'b, Hz. Ömer ve Suheyb-i Rumi gibi sahabillerden hadis rivayet etmiş, Resul-i Ekrem'den Mürsel olarak kendisi de rivayette bulunmuştur. Sahabeler den Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Ebu Hureyre ve Muaviye b. Ebu Süfyan kendisinden faydalanmış, Hz. Ömer'in iki azatlısı Eslem ve Ebu Rafi es-Saiğ ile Malik b. Amir, Said b. Müseyyeb, Ata b. Yesar ve Ka'b'ın üvey oğulları Tübey el-Himeyri ile Nevf b. Fedale gibi tabiilerde ondan rivayette bulunmuştur. Ka'b'ın rivayetleri Malik'in "el-Muvatta"sında, Dariminin, Ebu Davud'un, Tirmizi'nin ve Nesai'nin sünenlerinde yer almıştır.[153]

Ka'b'ul-Ahbar İsraliyyat rivayetleriyle ilgili çok ağır ithamlara maruz kalmıştır. Hatta eski dininde kaldığına dair rivayetler var. Ebu Vail'den rivayet edildiğine göre İbn Abbas'a gelen bir adamla, Abdullah b. Abbas arasında şöyle bir konuşma geçmiştir. İbn Abbas adama nereden geldiğini sormuştu. Bunu üzerine adam Şamdan geldiğini söyledi. İbn Abbas orada kimlerle görüşmüş olduğunu sordu. O da Ka'b'l-Ahbar'la görüştüğünü söyledi. İbn Abbas Ka'b'ın sana neler söylediğini sordu. Ka'b bana semavatın bir meleğin omuzlarında deveran ettiğini söyledi. İbn Abbas, Ka'b yalan söylemiş, o hala Yahudiliğini terk etmedi mi?[154] Deyip şu ayeti okudu. "*Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. And olsun ki onların nizamı eğer bir*

---

[151] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü (İlmu Usuli't-Tefsir)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971, s. 251.
[152] Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, III, 490-494.
[153] M. Yaşar Kandemir, "*Ka'b el-Ahbar*" DİA, XXIV, 2.
[154] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 252.

bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, hâlimdir, çok bağışlayıcıdır."[155]

Bu konuşmadan anlaşıldığı gibi Ka'b hala Yahudiliğini terk etmemiş onun daha önceleri de bu gibi şeylerle uğraştığını gösteriyordu. Bir başka rivayette ise Hz. Ömer Ka'b'ın önceki ümmetlerden nakil etmesini yasaklamış ve şöyle uyarıda bulunmuş. "*Eğer geçmiş ümmetlerden rivayet etmesini terk etmezsen seni maymunlar (Afrika) ülkesine sürgün edeceğim diye uyarmıştır.*"[156]

Ebu Reyye Ka'b'la ilgili şöyle söylemektedir: "Yahudiliğini gizleyerek Müslüman gibi gözükmüştür. Üstün zekasını kullanarak İslam dinine istediği bütün hurafeleri sokmuştur.[157]

Hatta bazı rivayetlerde Ka'b'ın, Hz. Ömer'in şehadetinde parmağı olduğunu da nakletmişlerdir. Ahmed Emin, İbn Cerir'den şu olayı nakleder. "Ka'b, Hz. Ömer'in öldürülmesinden üç gün önce onun yanına gelerek, Hz. Ömer'e "*Allah'a yemin ederim ki üç gün içinde öleceksin" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer bunu "Nerden biliyorsun*" diye sordu. Ka'b şöyle cevap verdi. "*Allah'ın kitabında, Tevrat'ta buluyorum*" dedi. Hz. Ömer "*Sen Ömer b. el-Hattab'ı Tevart'ta buluyorsun öylemi*" deyince Ka'b "*Sadece bunu değil, senin sıfatlarını ve şemalını de Tevrat'ta buluyorum. Ömrün dolmuş ecelin gelmiştir*" karşılığını vermiştir.[158] Bu rivayete dayanarak Ka'b'ın, Hz. Ömer'in suikastında parmağı olduğuna delil getirmişler.[159]

Bir rivayete göre Ka'b Müslüman olduktan sonra Tevrat'tan nakiller yaptığı için Hz. Ömer tarafından dövülmüştür.[160]

Ka'b'ın Hz. Osman ve Ebu Zer'le olan olayı şöyle rivayet edilmektedir. "*Ka'b herhangi bir hususta Hz. Osman'a cevap verirken, Ebu Zer onu iterek ey Yahudi oğlu yalan söylüyorsun*" diyordu.[161]

---

[155] Fatır, 35/41.
[156] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 108.
[157] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat,* s. 106.
[158] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 109.
[159] Aydemir, s. 63.
[160] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 252-253.
[161] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 252.

Bir keresinde Hz. Aişe'ye, Ka'b'ın "*Allah kelamını ve ru'yetini iki nebisi arasında taksim etti. Musa Allah'la konuştu, Muhammed'e ise Allah'ı görmesi müsaade olundu*." Şeklindeki konuşmasını aktardılar. Hz. Aişe "*Allaha sığınırım, eğer öyle söylersem saçlarım kurusun, kim ki Hz. Muhammed, Rabbini gördü derse, Allah'a en büyük yalan söylemiş olur*."[162]

Ka'b'ı en çok şiddetli tenkit edenlerden Ahmed Emin ile Muhammed Reşit Rıza'dır. Ka'bı sika ravi olarak görmemektedirler. Bir gün Hz. Muaviye Medine'de Kureyşten bir topluluğa bir şeyler anlatıyordu. Bu sırada Ka'b'dan bahsedildi. Muaviye Ka'b için şöyle söyledi. "*Ehli Kitaptan (rivayet mühtedilerin) en doğrusu (mu'temedi) olsa da biz onun yalanını denedik (yakaladık)*.[163]

Buraya kadar anlatılan rivayetler Ka'bu'l-Ahbarı'ın olumsuz yönleriyle ilgili anlatılan rivayetler idi. Şimdi ise Ka'bu'l-Ahbar'la ilgili olumlu görüşleri anlatacağız.

Birçok israiliyyat'la ilgili rivayetler Ka'b'dan rivayet olunmuştur. Bu rivayetlerin bir kısmı gerçek, bir kısmı ise yanlıştır. İsrailiyyat'la ilgili rivayet olunan apaçık yanlış hadisler Ka'b'ın ismi kullanılarak rivayet olunmuştur ki, bu da Ka'b'ın değerini düşürmez. Şayet Ka'b güvenilir sika olmazsa Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyir gibi büyük sahabeler Ka'b'tan hadis rivayet etmeleri düşünülemezdi. [164]

İbn Asakir ve Ebü Nuaym gibi müelliflerin, eserlerinde ona genişçe yer vermelerinin de kendisine duydukları güvenle açıklanması mümkündür. Zehebi ve İbn Hacer gibi nispeten müteahhir sayılan muhaddisler Ka'b'ın biyografisini incelerken kendisini cerh edici bir beyanda bulunmamıştırlar.[165]

Müslim b. el-Haccac *Sahih'inde* Ka'b'tan hadis rivayet etmiştir. Ebu Davud, et-Tirmizi ve en-Nesai de Kab'dan hadis rivayet edenler arasındadır.[166] Bu ise bize Kab'la ilgili olumsuz rivayet edilen görüşleri tekrar kontrol etmemizi gerektiriyor.

---

162 Süleyman Nedvi*, İslam Tarihi Asrı Saadet-Hz. Aişe*, ter: Ömer Rza, Gündoğdu matbaası, İstanbul, 1928, s. 199.
163 Aydemir, s. 65.
164 Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat,* s. 107.
165 Kandemir, "*Ka'b el-Ahbar*," DİA, XXIV, 2.
166 Kandemir, "*Ka'b el-Ahbar*," DİA, XXIV, 2.

Ka’b hem Yahudilik hem de İslam kültüründe son derece geniş ilme sahipti. Muaviye’nin yukarda Kab’la anlatmış olduğu rivayetten başka yine Muaviye’den Ka’b’la ilgili “*Ebu’d-Derda hikmet sahibi insanlardan biridir. Amr b. el-As hikmet sahibi insanlardan biridir. Ka’bu’l-Ahbar âlimlerden biridir. Biz her ne kadar farkında olmadıysak da onun yanında ilim meyve gibi faydalıdır*.”[167] Aslında Hz. Muaviye’den gelen bu iki rivayet her ne kadar farklı görünse de arasında ince bir çizgi vardır.

Ka’b’la ilgili anlatılan İsrailiyyat konulu rivayetlerin Ka’b’ın ismini anlatıldığı muhakkaktır. Öyleyse günah Ka’b’da değil, Ka’b’ın adını kullanarak onun adından İsraliyyat rivayetleri uyduranlarındır.

Yukarıda anlatmış olduğumuz Ka’b’la ilgili (Ka’b’ı yalancılıkla itham etmesi) Muaviye’nin rivayetini İbnu’l-Cevzi, Ka’b’ın ehli kitaptan haber verdiği şeylerin bir kısmı yalan çıkmaktadır. Yoksa o bilerek yalan söylememiştir. Çünkü Ka’b hahamların en hayırlılarındandır demiştir. [168]

Hiç şüphesiz ki Ka’b ‘ın uğradığı ithamlar ağır olmuştur. Bazı âlimler bir az daha ileri giderek Ka’b’ı samimi Müslüman olmamakla suçlamışlardır. Ka’b güvenilir bir âlimdir. İsmi kullanılmış, halkın rağbet etmesi ve yol yordam bilmeyen cahil insanların kabul etmesi için, büyük bir kısmı hurafeler ve saçmalıklardan ibaret olan rivayetleri ona nispet etmişlerdir.[169]

Ka’b’l Ahbar’ın 104 yaşında öldüğüne dair rivayetler vardır.[170]

2. Vehb b. Münebbih (ö. 110/728)

Yemen asıllı tabiilerden olan Vehb b. Münebbih (Ebu Abdillah Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San’ani) H. 34 /654-55 senesinde San’a yakınlığındaki Zimar’da doğulmuştur. Babası Fars asıllıdır ve Horasan’ın Herat şehrindendir.[171] Annesi Himeyri asıllıdır. Babası Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuştur. Muaz b. Cebel’den hadis rivayetinde bulunmuştur. Vehb b. Münebbih, sahabeden Abdullah b. Ömer, Abdullah b.

---

[167] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 107.
[168] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 115.
[169] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 116.
[170] Aydemir, s. 62.
[171] Zehebi, *Siyeru A’lemu’n-Nübela*, IV, 544.

Abbas, Enes b. Malik, Cabir b. Abdullah. Numan b. Beşir ve Ebu Said el-Hudri'den hadis rivayet etmiştir.[172]

Vehb b. Münebbih çok fazla İsrailiyyat rivayet etmiştir. İsrailiyyat'la ilgili rivayet olunan sahih ve zayıf birçok hadis ona nispet edilmiştir. Vehb daha çok eski tarihe ilgi duymuştu. Özellikle Peygamberler tarihi ve İsrailî haberlere ilgi duymuştur. Vehb Kur'an-ı Kerim'i ve Ehl-i Kitabı çok iyi bilmesiyle Vehb her iki yönünü de çok iyi geliştirmiştir. Yunan, Süryani ve Himeyri dillerini bilmesi Vehb'in kadim tarihe olan ilgisini artırmıştır. [173]

Bu kadar ilme sahip olan Vehb rivayet etmiş olduğu israili rivayetlerin çokluğu sonucunda bazı ekser âlimlerce Vehb "sıqa" kabul edilmiştir. Ebu'l Hasan el-İcli, Ebu Zür'a er-Razi, Nesai ve İbn Hibban gibi âlimler Vehbin sika bir ravi olduğu nakledilmiştir.[174] ez-Zehebi ise Vehb için "*güvenilir ve doğru birisidir. İsraliyyat kitaplarında çokça rivayet etmiştir*" demiştir.[175]

el-Fallas ise Vehb için zayıf biri olduğunu söylemiştir. Hatta "*Kezzab ekzebü'n-Nas*" diyenlerde olmuştur.[176]

Vehb b. Münebbih yetmiş ile doksan iki arasında kutsal metinleri okuduğunu söylemektedir. Bu kitapların yetmiş iki tanesi kiliselerde ve insanların elinde bulunmaktadır. Bunların yirmi tanesini az insan bilmektedir. Bu kitaplardan şunu buldum: "*Kim arzulardan bir şeyi nefsine eklerse kâfir olur*."[177]

Vehb kendisini bu kadar övmesi onun makamına herhangi bir zarar vermez. Fakat israiliyyat'la ilgili haberlerde ister Vehb b. Münebbih olsun, isterse Ka'bu'l Ahbar isterse başka diğer meşhur şahıslar olsun İsrailiyyat konulu İslam dinine zıt olan haberlerin İslam dinine, İslam kültürüne girmesinde bütün vebal bu zatların olamaz. Unutmamak gerekir ki İslam büyüklerinin isimleri istismar edilmiştir. Sahih olmayan

---

[172] Mahmut Demir, Mehmet Emin Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*" DİA, XLII, 608.
[173] Demir; Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*", DİA, 608.
[174] Demir; Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*", DİA, 608.
[175] Zehebi, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, s. 117.
[176] Aydemir, s. 67.
[177] İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, VIII, 90.

birtakım rivayetler bu şahıslara isnat edilmiştir. Bu nedenle de ağır ithamlara maruz kalmışlardır.[178]

Bir diğer rivayette Vehb kendisiyle ilgili şöyle demiştir. "*Abdullah b. Selam için, devrin en iyi bilgini diyorlar; keza Ka'bu'l-Ahbar için de devrin en bilgini idi, diyorlar. Sen (kendini kastederek), onların her ikisinin ilmini de nefsinde toplamış adamı görmedin mi*" diyordu.[179]

Vehb b. Münnebbih zamanında önemli tartışma konulardan biri olan kader konusuyla da ilgilenmiş, bir dönem kaderi inkâr eden düşünceye sahip olmuş ve bu konuda bir eser yazmış. Fakat kutsal kitapları okuduktan sonra bu düşünceden vazgeçerek pişmanlığını dile getirmiştir.[180]

Vehb b. Münebbihin yazmış olduğu eserleri:

1. *Meğazi Resullulah*. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Hz. Peygamber'in Akabe buluşması, müşriklerin Darünnedve toplantıları ve hicret ikinci bölümde ise Hz. Ali'nin seriyyesi hakkında bilgiler verilmektedir.

2. *Kitabü'l-Müluki'l mütevvecemin Himyer ve ahbarihim ve kısasıhim ve kuburihim ve eşarihim*. Yemen tarihine, ilişkin efsanevi halk hikayeleriyle Tevrat ve İncil'den alınmış rivayetlerden meydana gelen kısa bir dünya tarihini içermektedir.

3. *Kitabü'l-İsrailiyyat*. Kur'an'i Kerim'de yer alan geçmiş ümmetlerin hikayelerini açıklarken Vehb eski Atik'te yer alan mitolojik unsurlardan yaralanmıştır. Ayrıca Ka'bü'l-Ahbar ve Abdullah b. Selama dayandırılan rivayetleri de bu eserinde toplamıştır.

4. *Kitabü'l-Mübteda*. Bu eser Kısas-ı enbiya türünün ilk örneklerinde sayılır.

5. *Tefsirü'l-Kur'an*. Zümer suresinden Vakıa süresine kadar olan ayetleri tefsir etmiştir.

---

178 Aydemir, s. 69.
179 Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, I, 101.
180 Demir; Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*", DİA, 609.

6. ez-Zehrü'l-enik fi kıssati Yusuf es-Sıddık. Her ne kadar bu eser Vehb'e ait edilse de kendisinden sonra yazılma ihtimalini güçlendiriyor.[181]

F. İsrailiyyat'ın İslam Kültürüne Karışması ve Tefsirlere Geçişi

Yahudiler Medine'de kendi geçmişlerinin adetlerini yaşatmağa çalışıyordular. Yahudiler kendi dinini, kültürünü, adetlerini Medine'de devam ettiriyorlardı. Medine'ye ne zaman geldikleriyle ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bazı tarihçilere göre Yahudiler Hz. Davut döneminde gelmiştiler. Bir kısım tarihçilere göre ise M.Ö. 717-690. yıllarında Yahudiler Medine'ye göç etmişlerdir. Fakat bu görüş sahih bir görüş değildir. Yine bazı tarihçilere göre büyük Yahudi göçün Arap yarımadasına M. S birinci ve ikinci yüzyılda göçürüldüğünü iddia etmişler. Yahudiler'in göçü Bizans İmparatoru Titus tarafından M. S. 80'cı yıllarda başlamıştı.[182]

Yahudiler cahiliye döneminde eğitimlerini devam etmek için, şeriat derslerini öğrenmek için ve geçmiş halkların kıssalarını gelecek nesillere aktarmak için "Beytü'-Midras" isimli medresede eğitimlerini devam ediyorlardı. Beytü'l-Midras'ta sadece dini eğitim verilmemekteydi. Yahudiler'in toplantı yeri olma özelliğine de sahipti. Yahudi halkı buraya gelerek geçmiş ümmetlerle ilgili bilgi öğreniyorlardı.[183]

Hz. Peygamberin risaleti döneminde **"Beytü'l-Midras'ta"** olan ruhbanlar'dan biriside Abdullah b. Selamdı. Hz. Peygamber'le görüştükten sonra Abdullah b. Selam Müslümanlığı kabul etmişti. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudiler'in eğitim yerlerine gidermiş, onları İslam'a davet ederdi.[184]

Kureyş müşrikleri toplanıp kendi içlerinden Nadr b. Haris ile Ukbe b. Muayt'ı seçerek Medine'deki Yahudi âlimlerine Hz. Muhammed'le ilgili bazı sorular sorup cevaplar getirmeleri için elçi olarak gönderdiler.[185] Bu ikisine hitaben dediler ki, "Yahudi Hahamlarına Muhammed'e (sas) ait sıfatları bir bir anlattıktan sonra, onun hakkında ne diyeceklerini sorunuz, çünkü, onların peygamberler hakkında bilgileri vardır, onlar kitap ehlidir; bizim ise bu hususlarda bilgimiz yoktur" dediler. Onlarda Medine'ye gelip

---

[181] Demir; Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*", DİA, 609; bkz. Zehebi, *Tezkiratu'l Huffaz*, I, 101; İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, VIII, 90.
[182] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s. 106.
[183] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s. 107.
[184] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s. 107.
[185] İlyas Üzüm, "*Kehf Suresi*", DİA, İstanbul 2002, XXV, s.188.

Yahudi din adamlarıyla görüşüp sorularını sordular. Yahudi âlimleri de bunlara "*Size söyleyeceğimiz üç şeyi sorun. Eğer bu konularda size bilgi verirse Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamberdir. Aksi takdirde yalancı birisidir. Artık ona karşı nasıl isterseniz öyle davranın. İlk çağlarda kaybolan gençlerin başına ne geldiğini sorun. Çünkü bu gençlerin hikayeleri oldukça ilginçtir. Sonra yer yüzünün doğusuna, batısına ulaşan keskin adamının durumunu anlatmasını isteyin bir de ona ruhun ne olduğunu sorun. Eğer bunlardan size bilgi verirse, o bir Peygamberdir. Ona uymalısınız. Yok eğer gerekli bilgi vermezse yalan uyduran birisidir. Bu durumda ona karşı neyi uygun görürseniz onu yapın."*[186]

İslam'dan önce ve sonra da Yahudi kültürü Arap kültürüne etki etmiştir. Bu da İsrailiyyat'ın Kur'an tefsirine girmesine çok büyük rolü olmuştur. Cahiliye döneminde Araplar, Yahudilerle ilmi konularda irtibat kuruyorlardı. Kendilerinin bilmedikleri dini konuları Araplar Yahudiler'den öğreniyorlardı. Bu da normal bir durum idi çünkü, Arap topluluğu ümmi bir topluluktu. Peygamber (sas.) bir keresinde "*Ben ümmi olan bir kavme gönderildim*" diye buyurmuştur.[187]

Her ne kadar Araplar ümmi bir topluluk olsa da öğrenmeğe her zaman hevesleri olmuştu. Yahudiler için çok önemsiz bir bilgi bazen Araplar için çok önemli oluyordu. Bu durumda Araplar Medine'deki komşuları olan Yahudiler'in kapısını çalıyorlardı. [188]

Ancak Yahudiler'in çoğunluğu okuma yazmağa sahip değillerdi. Yahudi büyüklerinden duydukları şeyleri abartarak anlatıyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle anlatılmaktadır. *"İçlerinden birtakım ümmiler vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahmin de bulunuyorlar"*.[189] Vehb b. Münebbih için söylenen bu söz bile ne kadar abartılı olduğunu göstermektedir. "*Ben hepsi de gökten inmiş 92. kitabı okudum. Bunların 72'si mabetlerde ve insanların ellerinde bulunandır. Pek az kişiler müstesna 20'sini bilen yoktur*."[190]

---

[186] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s.108.
[187] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 135.
[188] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s.109.
[189] Bakara, 2/78.
[190] İbn Sad, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, VIII, 90

Kur'an bazı olayları zikrederken tafsilata girmemiştir. Sadece olayın önemini değinerek insanların ibret almasını istemiştir. Fakat Tevrat ve İncil'de bu olayların detayına girilmiştir. Bu nedenle sahabeler Kur'an'da zikredilen olayların cüz'iyyatını, kıssaların arka planını öğrenmek için İsrailiyyat'a müracaat ediyorlardı. Örneğin Kehf suresi'nde Muaviye ve İbn Abbas arasında vaki olan Zulkarneyn hikayesinde geçen "***aynin hamiyeti***" (kara bir balçık) kıraatini İbn Abbas "***aynin hamiyeti***" şeklinde okumuştur. Hz. Muaviye ise "***aynin hamiye***" (sıcak su kaynağı) şeklinde okumuştur. Ka'bul-Ahbar'a Tevrat'ta güneş nasıldır diye sordular. Tevrat'ta Güneş "tini sevda" geçtiği için Ka'b burada İbn Abbas'ın "aynin hamiyeti" doğru yorumladığını söyler.[191] Bu olaydan anlaşıldığı gibi sahabe döneminde de bazı ufak cüzi bilgiler muhtedilere soruluyordu. Bu yöntemle İsraili bir çok şey Müslümanlara etki etti.

İsrailiyyat'ın İslam dininde bu kadar yayılmasının nedeni Hz. Peygamber döneminden Ehli Kitap'a karşı gösterilen hoşgörü idi. Hz. Peygamber döneminde Müslümanlar en çok Ehli Kitaptan Yahudilerle iletişim içerisindeydiler. Hz. Peygamberin Ehli Kitap'a karşı göstermiş olduğu müsamaha daha sonra ki dört Halife döneminde de Ehli Kitap'a karşı müsamahakâr, hoşgörülü davranış İsrailiyyat'ın İslam tefsirlerine girmesine yol açtı. Hz. Peygamber'in "*Ehli Kitabı tasdik de tekzip te etmeyin; sizler (-Biz Allah'a ve onun tarafından indirilenlere inandık) deyiniz*"[192] buyurması bazı dönemlerde unutulmuş oldu. Yukarda anlattığımız Hz. Muaviye ve Hz. Abdullah b. Abbas'ın olayında sahabeler döneminde küçük ihtilaflar açıklanmasında İsrailiyyat haberlerine sahabeler de başvuru yapmışlardı.

Hz. Peygamber döneminde İslamiyet geniş bir sahaya yayıldı. Dört Halife zamanında ise Arap Yarımadası dışındaki pek çok ülkeler fethedildi ve Müslümanlar farklı dini inanışlara sahip olan kavimlerle karıştılar. Bu kavimlerle bir arada yaşama zorunluğu yeni sorunlar ortaya çıkardı. Fethedilen arazilerde yaşayan halklar her ne kadar Müslüman olsalar da kendi eski inançlarından tamamıyla kopamıyorlardı. İslam diniyle birlikte kendi eski inançlarını da yaşamaya çalışıyorlardı. İsraili konulu bazı rivayetler bu kültürün mahsulüdür. Bu halklar İslam dinine zarar vermek amacıyla değil, kendi örf ve adetlerini yaşatmak için böyle rivayetler uydurmuşlardı.[193]

---

[191] Remzi Naana, *el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kutubi't-Tefsir*, s, 110.
[192] Buhari, *Kitebu't Tefsir, el-Bakara süresi*, bab,11, hadis n. 4485.
[193] Aydemir, s. 51.

G. Taberî'nin İsrailiyyat'ı Kullanma Yöntemi

İsrailiyyat araştırmalarında ortaya çıkan serencam hulasa olarak şuna işaret etmektedir ki Taberî Tefsirinde Yahudi dininin ana düşüncesi etrafında şekillenen ve bu düşünceleri kapsayan İbrani kaynakları çok fazla yer kaplamaktadır. Bu rivayetlerin ekseriyatını önceki devirlerde yaşanan olayların işgal ettiğini görmekteyiz. Taberî'nin sıkça başvurduğu ve çokça etkilendiği nokta geçmiş zamanlarda yaşanan olayların hikayelerinin anlatıldığı kıssalardı. Özelikle de Enbiyalar ve Tesniye, Çıkış, Tekvin, bahislerinin izah edildiği konular başta olmak üzere Tevrat Taberî'nin ilgisini celbetmiştir.[194] Ancak Levililer bahsine gelince ondaki olaylar Taberî için pek bir şey ifade etmemiştir. Taberî'nin Tevrat dışındaki bir diğer başucu kaynağı ise Yahudi tefsirleridir. Özelikle de sahabe asrına dayandığı söylenilen "Medraş Tenhuma" tefsiridir. Eskide yaşanan olayları açıkladığı için bu tefsirler adeta konuşan birer tarih niteliğinde idi. Taberî'nin İsrailiyyatta kullandığı bir diğer kaynak ise "Seyfer Haya Şar" dır. İsriaili rivayetlerin en çok bu kitapta bulunmasından dolayı İslam'dan sonra da en çok istifade olunan kitap bu olmuştur. Elimizde ki mevcut bilgiler bu kitabın İslam'ın ilk yıllarında bulunduğuna delalet etmektedir. Taberî'nin dördüncü kaynağına gelince Tevrat'ı sözlü bir şekilde açıklayan Talmut'dur. Talmut'da İsraili bilgilerin çok fazla olmaması hasebiyle az yararlanılmıştır. Sebebi ise İslam'dan çok kısa bir süre önce telif edilmesidir. Bu yüzden pek fazla itibar edilmemiştir.[195]

Taberî'nin Tefsirine İsrailiyat'ın girme nedeni şudur: Kur'an'da, kapalı olan nasları akıl yürütme analiz etme yoluyla açıklamaya çalışırken bu İsraili rivayetlerden istifade etmiş ve kullanmıştır. Böylelikle Taberî Tefsirinde İsriliyat dahil olmuştur.[196]

Taberî Faziletli âlimlerin İsrailiyyat'ı Akaid'le Ahkamla ve Vazlarla ilgili olmak üzere diye kısımlandırmalarına katılmamıştır. Kendisine göre olması gereken ayrım şu şekildedir. İlki Hz. Âdem ve Hz. Havva ile ilgilidir. Bir diğeri ise peygamberlerle ilgili olan kıssalardır. Bu kıssalar arasında İbrahim, Lut, (as) İshak, (as) Yakup (as) Musa (as) Davud, (as) Süleyman (as) Yunus, (as) Yahya (as) ve benzerlerinin hikâyeleri başta olmakla birlikte daha fazla ön plana çıkan İsraili rivayetler İsrailoğullarıyla direkt olarak

---

194 Amal Muhammed Abdurrahman Rebiğ, *Elisriliyyat fi Tefsiri Taberi Dirasetu fi Luğati ve Masdaril İbriyye*, Kahire, 2010, s. 378.
195 Abdurrahman Rebiğ, s. 378.
196 Abdurrahman Rebiğ, s. 378.

ilişkili olan peygamberlerin kıssalarıdır. Bir diğeri ise neseblerdir çünkü Araplar neseb ilmine çok fazla önem atfetmişlerdir. Bunun nedeni ise o adamın kabilesinin ve nesebinin bilgisi olmaksızın o adamın kim olduğundan bahsetmenin kolay olmamasıdır. Bu neseb cihetinden ırkların yaşamış olduğu kırılmaları Yahudi kitaplarında bulabiliriz. Yine aynı şekilde şahsiyetlerin neseplerinin silsileleri bu kitaplardan alınmıştır. Örneğin Hz. İbrahim'in eşi Sara (as) ve Yakup ve Nemrudun eşleri gibi.[197]

İ. Taberî'nin İsrailiyyat'ı Kullanma Tutumu

Taberî kendi tefsirinde aktarmış olduğu rivayetlerin tam bir bilgisine sahipti ve onları aktarırken söze şöyle başlıyordu: "Ehli kitap şöyle söylüyor, ilk başta Yahudi olup da sonradan Müslüman olanların rivayetleri şöyledir.' Diyerekten kendi tefsirinde bunları izah etmektedir. Taberî'nin tefsirinde İsrailiyyat'ı kullanma üslubunu şöyle açıklayabiliriz[198]

1-Taberî tahlil ve tenkit etmeksizin İsrailî rivayetleri kabul ve ret ediş durumunu izah etmeden aktarmıştır.

2-Taberî bazı belli sayıdaki rivayetleri alıyor lakin içeriğini tasvip etmiyor. Taberî'nin rivayet edip de daha sonra pişman olduğu, kabul etmediği rivayetler de vardır. Ama aynı zamanda kabul etmediği halde görüşünden de dönmemiştir.

3-Taberî'nin bu rivayetleri anlatırken mütesahil oluşuna dair bir gerekçe bulamıyoruz. Tam bir tarihçi kimliğine sahipti. Binaenaleyh rivayetler onun için çok fazla önem arz ediyordu. [199]

---

[197] Abdurrahman Rebiğ, s. 379.
[198] Abdurrahman Rebiğ, s. 379.
[199] Abdurrahman Rebiğ, s. 379-380.

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ’NİN KEHF SURESİ TEFSİRİNDE İSRAİLİYYAT

I. KEHF SURESİ’NİN TANITIMI

Kehf süresi Mekke’de nazil olmuştur. Yüz on ayettir. Kehf suresi’nde beş tane kıssa mevcuttur. Bu kıssalardan birincisi “Ashab-ı Kehf” kıssasıdır. Ğaşiye suresi’nden sonra nazil olmuştur.[200] “Kehf” “Mağara” demektir. Sure-i Celile, ismini de buradan almaktadır. “Ashab-ı Kehf” ise “Mağaraya sığınanlar” anlamına gelmektedir.[201] Kehf süresi, Kur’an-ı Kerim’de hamt ile başlayan beş sureden birisidir. Diğer sureler ise Fatiha, En’am, Sebe ve Fatır sreleridir.[202] Allah Teâla önemli konuları haber verirken kendisini hamt edilmesini emreder.

Ashab-ı Kehf’in kimler olduğu kimden kaçtıklarını neden mağaraya sığınma ihtiyacı olduklarını Kehf suresi’nde açıklanmaktadır. *“(Ey Muhammed) yoksa sen, Ashab-ı Kehf ve Rakim-i bizim şaşılacak mucizelerimizden mi sandın?”*[203] Kur’an-ı Kerim, Ashab-ı Kehf olayının Allah Teâla’nın şaşılacak bir mucizesi olmadığını açıklamaktadır. Günlük olayların Ashab-ı Kehf olayından çok daha garip olduğu bilinmektedir. Göklerin ve yerin yaratılışı, güneşin, yıldızların, ayın insanın istifadesine sunulması, gece ve gündüz olaylarının her zaman devam etmesi ve buna benzer şeylerin Ashab-ı Kehf kıssasından daha şaşırtıcıdır. Her ne kadar bu olaylar bizim için normal bir olay gibi görünse de çok büyük mucizelerdir.

Kehf suresi’nde anlatılan ikinci kıssada ise “Sahibu’l-Cenneteyn” kıssasıdır. Bu kıssa *“(Ey Muhammed) sen onlara şu iki adamın durumunu misal olarak ver. Biz onlardan*

---

200 Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dil*i, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 323.
201 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, ter; Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, V, s. 331.
202 Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, ter; Sadredddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 1993, III, s. 419.
203 Kehf 18/9.

birine iki üzüm bağı vermiştik. Etrafını hurma ağaçlarıyla donatmıştık. Aralarında da bir ekinlik yapmıştık. Her iki bağda, ürünlerini hiç eksiksiz vermişti. Aralarında bir de ırmak akıtmıştık. İki bağın sahibinin, ayrıca başka malları vardı. Arkadaşıyla münakaşa ederken bu kişi "Ben servetçe senden daha zenginim insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm." Kendine zulmederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da zannetmiyorum. Şayet kıyamet kopup ta Rabbimin huzuruna çıkarılsam bile, yemin olsun ki, orada bundan daha iyisini bulurum." [204]

Kehf suresi'nde anlatılan üçüncü kıssa Hz. Âdem ile iblisin kıssasıdır.[205] Kehf suresi'nde bu kıssaya çok kısa temas edilmiştir. Allah Teâla "(Ey Muhammed, sen insanlara, Ademle İblisin kıssasını hatırlat) *"Hani bir zaman Meleklere: "Adem'e secde edin" demiştik de İblis'in dışında bütün Melekler secde etmişlerdi. Cinlerden olan İblis ise rabbinin emrinden çıkmıştı. Beni bırakıp İblis'i ve soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin düşmanınınızdır. Zâlimler için bu, ne kötü bir değiştirmedir."*[206]

Kehf suresi'nde anlatılan dördüncü kıssa ise Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasıdır. Bu kıssada Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın yolculukları anlatılıyor. "(Ey Muhammed Musa ile salih bir kulumuzun kıssasını hatırla) *Hani bir zaman Musa, genç bir adamına "Durmayacağım, iki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim veya yıllarca yürüyeceğim" demişti. Musa ve adamı iki denizin birleştiği yere vardıklarında (Allah'ın emriyle yanlarına aldıkları) balıklarını unutmuşlardı. Bu arada balık yanlarından sıyrılıp denizin, dehlize dönen yolunu tutmuştu."*[207]

Kehf suresi'nde en son olarak Zulkarneyn kıssası anlatılıyor. Zulkarneyn kıssasında *"(Ey Muhammed) sana, Zulkarneyn'den sorarlar. Onlara: "Size onun hakkında bazı hatıralar anlatacağım" de. Gerçekten biz onu yeryüzünde yerleştirip imkanlar verdik. Biz ona her şeyin sebebini verdik.*[208] (Her şeyin yolunu gösterdik)" buyrulmaktadır.

Bu kıssada Zulkarneyn'in batıya ve doğuya yaptığı seferler, karşılaştığı olaylar ve Ye'cüc ve Me'cüc'ün durumu anlatılmaktadır.

---

[204] Kehf 18/32-36.
[205] İlyas, Üzüm, "*Kehf Suresi*", DİA, XXV, 188.
[206] Kehf 18/50.
[207] Kehf, 18/60-61.
[208] Kehf, 18/83-84.

Ayrıca Kehf suresi'nin sonlarında Rabbinin sözünün yazmakla bitmeyeceğini, Hz. Muhammed'in de sadece beşer olduğunu, kim Allah'a kavuşmak istiyorsa salih amel işlemesini Rabbine asla şirk koşulmaması emir olunmaktadır. *"De ki, Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.* (Bu ayeti kerimede maksat Allah Teâla'nın ilminin hikmetinin sonsuz olmasıdır. Her şey yok olmağa mahkumdur.) *De ki, ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Fakat) bana, İlahınızın sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."*[209]

A. Kehf Suresi'nin Nüzul Sebebi

İbn Cereir et-Taberî Kehf suresi'nin nüzul sebebi hakkında şöyle demektedir. "Kureyşliler Peygamberlik hakkında bilgi almak için Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt'ı Medine'de ki Yahudi Hahamlarına göndermişler. Yahudi Hahamları da onlara, Hz. Peygamberden, Ashab-ı Kehf'i, dünyayı dolaşan Zulkarneyn'i ve Ruhun ne olduğunu sormalarını istemişler. Bunlara cevap verirse hak Peygamber olduğunu, veremezse yalancı biri olduğunu konuştuğu şeylerin kendinden uydurduğunu bildirmişlerdi. Yahudi hahamlardan bilgiyi alan Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt Mekke'ye dönmüş ve Resulullah'a Ashab-ı Kehf, Zulkarneyn ve Ruh hakkında soru sormuşlar. Hz. Peygamber soruların cevabını sabah vereceğini söylemiş fakat "İnşallah" demeyi unutmuştu.[210] Bunun üzerine o sırada vahyin inmesine ara verilmiş, bunu gören Mekkeliler, Resulullah'ın aleyhinde propaganda yapmaya başlamışlardır. Bunu üzerine Cebrail (as) Kehf suresini getirmişti. Bu surede müşriklerin sormuş oldukları Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssalara anlatılmıştır".[211]

B. Kehf Suresi'nin Fazileti

Kehf suresi'nin fazileti hakkında birçok Hadisi Şerifler nakledilmiştir. Bu hadisi şerifleri şöyle sıralaya biliriz.

---

209 Kehf 18/109-110.
210 Üzüm, "*Kehf Suresi*", DİA, XXV, s.188; Aydemir, s. 163
211 Ebi Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kuran*, (thk: Abdullah b. Abdul Muhsin et-Turki), Kahire 2001, XV, 143-144; Aytekin, Karakaya, *Taberi Tefsiri*, V, 333.

Bera b. Azib şöyle rivayet ediyor *"Üseyd b. Hudayr Kehf suresinin okudu. O anda evinde bir at bulunuyordu. At ürkmeye başladı. Üseyd namazdan selam verdi ve birde ne görsün atı bir duman veya bulut kaplamış vaziyette. Üseyd gelip bunu Resulullah'a anlattı. Resulullah da: "Oku ey falan (Üseyd) o gördüğün, Kur'an okunurken inen, huzur verici şeydir"* buyurdu.[212]

Hz. Peygamber (sas) başka bir Hadisi Şerifinde Kehf suresinin fazileti hakkında şöyle buyurmuştur: "*Kim Kehf suresinin başından on ayet ezberleyecek olursa Deccalın şerrinden korunmuş olur*."[213] Buna benzer başka bir Hadisi şerifte ise "*Kim, Kehf suresinin sonundan on ayet ayetini ezberleyecek olursa Deccalın şerrinden korunmuş olur*"[214] buyurmaktadır.

Hz. Peygamber (sas) diğer bir Hadisi Şerifte şöyle buyuruyor*: "Kim, Kehf suresinin başını ve sonunu okuyacak olursa bu sure o kişi için ayaklarından başına kadar nur olur. (Onu kaplar) Kimde tamamını okuyacak olursa bu sure o kişi için yerden göğe kadar uzanacak bir nur olur*."[215] buyurdu.

C. Ashab-ı Kehf Gençlerinin İsimleri

Taberî Ashab-ı Kehf'in isimlerin şöyle açıklamaktadır: **Meksemline** Ashab-ı Kehf'in en büyükleriydi. Kral'la konuşan kişiydi. **Mahsemilna, Yemliha, Martus, Kusutans, Biruns, Resmus, Betuns Falus** olarak rivayet etmiştir.[216] Yedi Uyurların adları Latince de şöyledir: **Maximianus, Malchus** yahut **Marcus, Martinianus, Constantinus, Dionysius, Iohannes ve Seapio'dur.**[217]

D. Rakîm Nedir

"Yoksa sen, Ashab-ı Kehf ve Rakim'i bizim şaşılacak mucizelerimizden mi sandın?" Taberî Rakim lafzının bir levha olduğunu bu levhada Ashab-ı Kehf gençlerinin isimlerini ve yaşadıkları durumların yazıldığını söylemektedir. Bazı kimselere göre o levhayı kral kendi hazinesine almış bazı rivayetlere göre ise o levha mağarada gençler

---

[212] Buhari, *Kitebu el-Menakıb*, bab.25 Hadis No:3614.; Müslim, *Kitabu Saletu'l Müsafirin*, bab 36, Hadis No:241.
[213] Müslim, *Kitebu el-Müsafirin*, bab, 44, Hadis No:257.
[214] Müslim, *Kitebu el-Müsafirin*, bab, 44, Hadis No:257.
[215] Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XII, Hadis no:15563. Darul Hadis, Kahire, 1995.
[216] Aydemir, s. 16; Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 166.
[217] Faruk Sümer, *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyrlar*), Türkiye Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1989, s. 24.

uyanıncaya kadar asılı kalmıştır. Bir başka rivayete göre de levhayı köy halkı alarak saklamışlardır. [218]

İbn Abbas'ın Ka'b'ul Ahbar'dan gelen rivayete göre "Rakim" kelimesinin Ashab-ı Kehf'in memleketlerinin adı olarak izah etmiştir.[219] Diğer bir rivayete göre "Rakim" Ahab-ı Kehf'in sığındıkları mağaranın, dağın yahut o bölgenin, hatta köpeklerinin ismi olduğunu da rivayet etmişlerdir.[220] Genel görüşe göre "Rakim" mağaranın kapısında asılı bulunan kitabe yahut levhadır. Fahreddin er-Razi ve Taberî de bu görüşü desteklemektedir Fahreddin er-Razi tüm Arap dilcilerinin bu görüşte olduğunu söylemiştir.[221]

E. Ashab-ı Kehf'in Sayıları

Taberî Ashab-ı Kehf'in sayılarını dokuz kişi olarak rivayet ediyorsa da bu durum Kur'an-ı Kerime muhaliftir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de kaç kişi olduğuyla ilgili en son "*Üçtür dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir." Kaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. Deki Rabbim onların sayısını daha iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilmez. O halde bunlar hakkında Zahiri bir münakaşadan gayrı ile mücadele etme. Bunlara dair içlerinden hiçbir kimseden fetva isteme*."[222] Burada ayeti kerimede dikkat edildiği gibi "üçtür dördüncüleri köpekleridir" diyenlerle "beştir altıncıları köpekleridir" diyenler tenkit edilmiş "yedidir sekizincileri köpekleridir" diyenler hakkında ise hiçbir şey denilmemiştir. Yahudiler "üçtür, dördüncüleri köpekleridir" demişler. Hristiyan'lar ise "beştir altıncıları köpekleridir" demişlerdir. Allah Teâla bunların her ikisini de gayba taş atmak olarak değerlendiriyor. Müslümanlar ise "yedidir, sekizincileri köpekleridir" demişler. Allah Teâla da Müslümanları doğru çıkarmıştır. Yine de gençlerin sayılarıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ayeti Kerim'de "*Deki Rabbim onların sayısını daha iyi bilendir*" buyrulmaktadır. Her ne kadar ayeti kerimede Ashab-ı Kehf'in tam sayıları verilmemişse de müfessirler ayeti kerimeyi tefsir etmişlerdir. Allah Teâla Ashab-ı Kehf olayının; sayılarından, mağaranın bulunduğu konumundan daha önemli olduğunu ve her zaman hakkın galip geleceğini, din uğrunda çekilen çilenin ne kadar mukaddes

---

[218] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 161.
[219] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 157.
[220] İsmet Ersöz, "*Ashab-ı Kehf*", DİA, İstanbul 1991, III, 465.
[221] Öztürk, *Kıssaların Dil*i, s. 330-331.
[222] Kehf,18/22.

olduğunu anlatılıyor. Her kıssadan bir mesaj çıkarılmasına inanan kimseler için Kehf suresin'den de bir mesaj çıkarılması gerektiğini bilmektedir. İman ve küfür mücadelesi her zaman olmuştur. İman uğrunda mücadele verenleri Allah her zaman zafere ulaştırmıştır.[223]

Ayrıca müfessirler "ve saminühün" ayetindeki "vav"ın hüküm ve tahkik vavı olduğunu söylemişler. Sanki Allah önce onların düştükleri ihtilaflı konuyu açıklamış daha sonra "yedidir, sekizincileri köpekleridir" hükmünü vermiştir. İbn Abbas "vav" geldikten sonra sayma işleminin tamamlandığını ondan sonrasına itibar olunmayacağını söyler. İbn Abbas "onların sayısını rabbim bilir ve inanlardan da az kimse bilir" ayetindeki o az kimselerden birisinin de kendisi olduğunu ve onlar köpekleri hariç yedi kişiydiler demiştir.[224]

Şayet Ashab-ı Kehf gençleri sekiz kişiden fazla olsaydı Kur'an-ı Kerim bu durumu onlar sekiz kişi dokuzuncusu köpekti diyerek dokuz kişi olan rivayeti de nakil ederdi. Genel sahih olan görüşe göre Ashab-ı Kehf gençleri yedi kişidir.[225]

II. ASHAB-I KEHF KISSASINA İSRAİLİYYAT'IN GİRİŞİ

Diğer kıssalardan farklı olarak Ashab-ı Kehf kıssası Kur'an-ı Kerim de sadece Kehf suresi'nde 9-26. ayetler arasında anlatılmaktadır. Sure de ismi bu kıssadan almıştır.

Taberî, Amr'dan şunu rivayet ediyor: Bu gençler Hz. İsa (as) dinine inanan samimi Müslümanlardı. Başlarındaki melik ise kafirdi[226]

Ashab-ı Kehf Allaha iman eden, müşriklere boyun eğmeyen bir grup gençti. Bu gençlerin yaşadığı dönemde Melik, İncilin hükümleriyle amel etmesi gerektiği yerde kendi heva ve hevesine uymuştur. Özellikle Rum Krallarından Dakyanus, (249-251) (Decius)[227] sapıklıkta en önde gidenlerdendi. Dakyanus Hristiyan'lara en çok zulüm eden Roma krallarındandır.[228]

---

[223] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 343.

[224] Hüseyin Çelik, "*Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI, sayı 1, s. 203-204; Öztürk*, Kıssaların Dili*, s. 333-334.

[225] Çelik, "*Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar*" s. 204,

[226] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 162; Aydemir, s. 162.

[227] Ersöz, "Ashab-ı Kehf", DİA, III, 465.

[228] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 327.

Bu gençlerin bürokrat ailelerinin çocukları olduğuna dair rivayetler vardır. Gençler İsevilerin düşmüş olduğu duruma çok üzülüyorlardı. Gece gündüz Allah Teâla'ya bu belanın def edilmesi için dua ediyorlardı. Kral bu gençlerinde, eski dinlerini terk ettiğini duydu. Dakyanus gençleri kendi huzuruna getirtdi. Eski dinlerine dönmeleri konusunda baskı yaptı. Dakyanus gençlerin eski dinlerine dönmeleri için karşılarına put çıkarmış ve gençlerin ona tapmasını emretmiştir. Gençlerde bu durumdan yüz çevirip Allah'a sığınmışlardır. "*Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. Kalkıp da "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa ant olsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, ondan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allaha karşı yalan uydurandan daha zâlimdi?" dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.*"[229] Gençler: "Biz alemlerin rabbi olan Allah'tan başkasını tanımayız. Ondan başkasına ibadet etmeyiz. İstediğini yap" diyerek karşılık verdiler.[230]

Kral bir iş için Ninova şehrine gidiyordu. Onlara dönünceye kadar fikirlerinin değişmesi için süre verdi. Yine de göz hapsindeydiler. Gençler kendi aralarında dinlerinden dönmemek üzere ant içtiler. Gençlerin mağarayı nerden ve nasıl bulduklarını Taberî şöyle aktarıyor: "Gençlerden biri benim babamın hayvanlarını götürdüğü otlattığı bir dağ (mağara) var, hadi hep beraber oraya gidelim orada kalalım.[231] Orayı mekân edinelim dedi. Beraber mağaraya gittiler. Orada uzun bir zaman geçirdiler. Halk onların mağara da kaldığı sürece zarar vermeyi düşünmüyorlardı. Halk gençlerin Dağda (mağarada) yaşamalarının onlar için bir sıkıntı olacağı düşüncesindeydiler. Daha sonra kralın emriyle mağaranın girişi taşla kapatıldı. Hz. İsa'nın dinine inanan kral gelinceye kadar mağara da bu durum böyle devam etti. Gençler mağarada uyandıkları zaman birbirlerine ne kadar kaldıklarını sordular. "*Böylece biz birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız"? dedi. (Bir kısmı) "Bir gün, ya da bir günden az" dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın: (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızk getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın*

---

[229] Kehf 18/13-15.
[230] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 162.
[231] Aydemir, s. 164.

sezdirmesin."[232] Aralarından birini şehre gönderdiler. Şehirde olan biten haberi öğrensin, onunla beraber onlara yiyecek getirsin.[233] Şehre gittiği zaman şehrin değiştiğini görmüş, şehir kendisine garip gelmeğe başlamıştı. Yiyecek almak için parasını çıkardığı zaman, dükkân sahibi paranın eski dönemin parası olduğunu anladı. Gençten paranın kendisinin eline nerden geçtiğini sordu. Para tedavülden kalktığı için halkta bir merak oluşmaya başlamıştı. Halk gencin etrafına toplandı. O kadar soru sormuşlar ki bu olaydan kralında haberi olmuştu. Genci kralın yanına götürdüler. Genç başından geçen olayları krala anlattı. Kralın yanında Ashab-ı Kehf'in olaylarını anlatan bir levha bulunuyordu. Gencin anlattığı olaylarla levhada yazılan olaylar birbiriyle örtüşüyordu. Kral bu mucizeyi yerinde görmek için halkla birlikte mağaraya gitmeye karar verdi. Kral gence diğer arkadaşlarını da görmek istediğini söylemiş ve hep beraber mağaraya gitmişler. Genç arkadaşlarının korkmamaları ve durumu anlatması için herkesten önce kraldan mağaraya girmek için izin aldı. Genç mağaraya girer girmez Allah Teâla onların kulaklarını sağır etti. Gençler vefat ettikten sonra halk gençlerin kaldıkları mağarayı mescit yapmak kararını verdiler.[234] Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılıyor. "*Böylece biz, (insanları) onların halinden haberdar ettik ki Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar (olayın mucizevi tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların halini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler*."[235]

Taberî Ashab-ı Kehf'in döneminde yaşamış olan Rum meliki Dakyanus'un iman eden insanlara karşı yapmış olduğu işkenceleri şöyle anlatmaktadır. Dakyanus insanları putlara kurban kesmeye zorlayan, Hz. İsa'nın dinine inanıp ve kendine muhalif olan herkesi de öldürüyormuş. Hz. İsa'nın dinine inanmış olan beldeleri de yakıp yıkıyormuş. Zorba kral Dakyanus'un zulmü Hz. İsa'nın dinine iman edenlerin imanlarından vazgeçinceye kadar devam ediyordu.[236]

---

232 Kehf 18/19.
233 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 162.
234 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 163.
235 Kehf 18/21.
236 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 164.

Dakyanus'un yapmış olduğu korkunç işkenceler Ashab-ı Kehf gençlerinin yaşamış olduğu şehre kadar gelmişti. Bu durum iman eden gençleri ve halkı ağır etkilemişti. Şehir halkı her ne kadar Dakyanus'un türlü-türlü işkencelere maruz kalsalar da yine imanlarından vazgeçmemiş ve gizli şekilde ibadetlerine devam etmişlerdi. Kral bu şehirde iman eden bütün kişileri kendi huzuruna toplamıştı. Gizlice ibadetlerini mağarada yapanlar, iman edenler, zulme baş kaldıranlar ise şehrin güvenliğinden sorumlu olan yetkililer tarafından toplanarak kralın huzuruna getiriliyordu. Getirilen kişileri herkese örnek olsun diye umuma açık yer olan putlara kurban kesilen yerde boğazlatıyordu. İman eden kişileri puta kurban kesmek veyahut ölüm arasında muhayyer bırakıyorlardı. Onlardan bir kısmı hayatı tercih etmiş ve putperestliğe geri dönmüşler, bir kısmı ise bunun bir imtihan vesilesi olduğunu düşünerek o anda kararsız kalmışlar fakat kralın dediğini yapmışlardı. Bir kısmıysa Allahtan başka bir şeye tapmaktan kaçınmışlar, imanlarını koruyarak zâlim kral tarafından çaprazlama idam edilmişler.[237]

Öldürülen Müslümanlar ibreti alem olsun diye cesetleri parçalanıyor, şehrin her tarafındaki surlara, kapılara asıyorlardı. Bu durum iman edenleri çok etkilemişti. İşkence sonucunda bazıları dinlerinden dönerek putperest olmuşlar. İmanlarında sadık kalanlar ise öldürülmüşlerdir.[238]

Asil ve şerefli Rum ailelerinin çocukları olan Ashab-ı Kehf gençleri bu durumu görünce çok kederlendiler. Hatta bu şiddetli olay karşısında renkleri değişiyor, vücutları bu durumdan etkilenerek zayıflıyordu. Namazla, oruçla, sadakayla, zikirle, ağlayarak Allah'tan yardım istiyorlardı.[239]

Dakyanus, kentin ileri gelen Rum ailelerinin çocuklarıyla birlikte, iman edenleri putlara kurban kesilen yerde toplayarak putlara tapmalarını ve kurban kesmelerini emretmiştir. Gençler Allah'a yalvararak ağladılar ve Krala şöyle dediler: "*Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa ant olsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz.*"[240]dediler. Sonra şöyle dua ettiler: "Mümin kullarından bahşet, senin

---

[237] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 164.
[238] Çelik, "*Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar*", s. 193.
[239] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 165.
[240] Kehf 18/14.

ibadetini gizlice yapmak zorunda olduğumuz bu durumu üzerimizden kaldır. Sana açıkça ibadet etmeği bize nasip et."[241]

Durum böyleyken kavimlerin ileri gelenleri gençleri tanıdılar. Gençlerin durumunu krala anlattılar. Kral gençlerin fikirlerini değiştirmeleri için onlara süre tanıdı.[242] Ahab-ı Kehf, Kralın emri olan putlara tapmayı istemiyorlardı. Gençler kendilerinin ibadet ettiği yere geri döndüler. Ne yapacaklarını düşünmeye başladılar. Kavmin ileri gelenleri onların ibadet ettiği yere geldiler. Onları secde eder vaziyette buldular. Gençler her zamanki gibi Allah'a bu durumdan kurtulmaları için ağlayarak dua ediyorlardı. Kavmin ileri gelenleri bu durumu gördükleri zaman gençlere: "Kralın emrini yerine getirmekten sizi alıkoyan şey nedir? dediler. Daha sonra kavmin ileri gelenleri kralın yanına gidip gördüklerini krala anlattılar. Krala dediler ki: "İnsanları toplayın, senin ilahlarına kurban adasınlar. Bunlar senin ehli beytindir. Onlar senin mülkünde yaşıyorlar ve senin hükmünü hafife alıyorlar seninle dalga geçiyorlar. Senin emrini yerine getirmiyorlar. Senin ilahını terk edip İsa'nın ilahına tapıyorlar. Senin mülkünde ve krallığında hiç kimsenin yapamadığı şeyi bunlar nasıl yapmaya cesaret ediyorlar" dediler.[243]

Bunun üzerine Dakyanus gençlerin ibadet ettikleri mabetlerden yanına getirilmesi için emir verdi. Gençleri kralın huzuruna getirdiler. Kral gençlere: "*Siz bu şehrin ailelerinin ileri gelenlerinin çocukları olduğunuz halde niçin böyle yaparak bizim tanrımıza tapmıyorsunuz. Şimdi size teklif edeceğimiz şeylerden birini seçiniz. Ya bizim ilahımıza tapacaksınız ya da öldürüleceksiniz*." Gençlerin reisi Meksemlina, krala ve yanındakilerine "*Bizim bir ilahımız var ve biz ona ibadet ediyoruz. Onun yüceliği yeri ve gökleri kuşatmıştır. Onun dışında bir ilahe ebediyen tapmayacağız. Sizin bize davet etmiş olduğunuz şeyi de asla kabul etmeyeceğiz. Rabbimiz olan Allaha ibadet ederiz. Bizim ibadetimiz sadece ona mahsustur. Hayırlı olanı ve kurtuluşu ondan isteriz. Biz Tağuta ve putlara asla ibadet etmeyeceğiz. Nefislerimizi ve vücutlarımızı şeytanın ve putların yolunda eskitmeyeceğiz. Senin korkutmana gelince bize korkutmak istediğin şeyi yap*". Arkadaşları da Meksemlina'yı tasdik ettiler.[244]

241 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV,166.
242 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, trc: Mustafa Can, Can Kitabevi, Konya, 1973, II, 149.
243 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 166-167.
244 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 167-168.

Meksemlina konuşmasını bitirdikten sonra kralın yanındakiler kralın emriyle gençlerin elbiselerini yırttılar. Kral, gençlere: "Siz benim ülkemde bu elbiselerle gezemezsiniz sizi bu haktan mahrum ediyorum. Size vat ettiğim cezaya gelince mutlaka cezalandıracağım. Fakat şimdi cezanızı erteliyorum. Ben sizin genç yaşta olduğunuzu görüyorum. Bu yüzden sizi helak etmeği istemiyorum. Size düşünmek için zaman veriyorum. Belki aklınıza müracaat ederek bu işten vazgeçersiniz." Üzerlerinde olan altın takıları aldılar ve onları kralın huzurundan çıkardılar.[245]

Kral maiyetiyle birlikte başka şehre gitti. Gençler kralın şehirden çıktığını görünce geri geleceğini bildikleri için kralın bunların bulamayacağı bir yere kaçmaya yettiler. Sonra şehre yakın olan Benculus (Anchilus)[246] dağındaki mağaraya gittiler. Orada kalıp Allaha ibadet ettiler ve Dakyanus dönünceye kadar orada kalmaya karar kıldılar[247]

Ashab-ı Kehf Allah Teâla'ya açıkça ibadet etmek ve öldürülme korkusu olmadan yaşamak istiyorlardı. Bunun için de mağaraya sığınmışlardı. Kendileriyle birlikte getirdikleri parayla şehirden erzak alıyorlardı. Bu iş için Yemliha'yı görevlendirmişlerdi. Yemilha Ashab-ı Kehf gençleri içinde en yakışıklı olanıydı. Şehre girdiği zaman üzerindeki aristokrat elbisesini çıkararak, tanınmaması için köylülerin giydikleri yamalı, yırtık elbiseleri satın alarak onu giyiniyordu. Sonra erzak almak için şehre gidiyordu. Arkadaşlarına yiyecek ve içecek alıyor, şehirde olan haberleri de öğrenerek arkadaşlarını bilgilendiriyordu. Yemliha, Dakyanus'un "Efsus"[248] şehrine geri döndüğü haberini duyuncaya kadar bu durum böyle devam etti. Kral şehre girdikten sonra Putlara kurban kesmiş, bunu gören müminler ise tedirgin olmuştular. Çünkü müminler Dakyanus işkencesine kaldığı yerden devam edeceğinden korkuyorlardı. Yemliha Dakyanus'un şehre girdiğini öğrendiği sırada çarşıda arkadaşlarına erzak alıyordu. Ağlayarak bu haberi arkadaşlarına anlatmak için geri döndü. Yemliha, arkadaşlarına Dakyanus'un geri döndüğünü haber verdi. Arkadaşları bu haberi duydukları zaman müthiş korku ve endişe duydular. Korkuyla, ağlayarak ve secdeye kapanarak Allah'tan bu fitnenin kendilerinden uzaklaştırması için dua etmeye başladılar. Yemliha, arkadaşlarına "Ey kardeşlerim! Başınızı kaldırın ve size getirdiğim

245 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV,168.
246 Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.328.
247 Taberi, *Camiul Beyan*, XV, 167.
248 Taberi bu şehrin "Tarsus" olduğunu rivayet ediyor. Bu şehirle ilgili farklı farklı rivayetler mevcuttur. Geniş bilgi için Ali Akpınar "*Tefsirlerde Ashab-ı Kehf*", Türk İslam Kültür Ve Medeniyetinde Tarsus, Türkiye Diyanet Vakfı Tarsus Şubesi, Tarsus, 28-30 Mayıs 2010, s.118-140.

yemeklerden yiyiniz. Rabbinize tevekkül ediniz" dedi. Sonra yemek yediler. Bu olay güneş batmaya yakın gerçekleşen bir olaydır. Güneş battıktan sonra kendi aralarında ilmi sohbet etmeye başladılar. Arkadaşları Yemliha'nın getirmiş olduğu haberden etkilenmiş bir halde hüzünlü bir şekilde dertleşiyor iken Allah onların kulaklarına ağırlık indirmişti. Kur'an-ı Kerim olayı şöyle anlatmaktadır. *"Bunun üzerine bizde, kulaklarını tıkayarak onları yıllarca mağarada uyuttuk. Sonra iki taraftan hangisinin, mağarada kaldıkları süreyi daha iyi hesapladığını ortaya koymak için onları uyandırdık."*[249] Köpekleri de ayakları üzerine uzanmış bir şekilde mağaranın ağzında gençlerle birlikte uyudu. Ashab-ı Kehf'in uyuma olayı böylelikle gerçekleşmiş oldu. [250] *"Sen onları mağarada görseydin uyanık sanırdın. Hâlbuki onlar uykudaydı. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de ön ayaklarını mağaranın girişine doğru uzatmış yatıyordu. Eğer onları görseydin arkana bakmadan kaçardın, için korkuyla dolardı."* [251]

Sabah olduğu zaman Dakyanus gençlerin halinde bir değişiklik olup olmadığını sormuş ve onları aramaya başlamıştı. Fakat bulamadı. Dakyanus ayanı eşrafına "Gençlerin durumu benim hoşuma gitmedi. Onların bu durumu beni üzdü. Halk benim bu durum karşısında çok sinirlendiğimi sanıyorlar. Aslında gençlerin yaptıkları onların cahilliğinden başka bir şey değildir. Onlar tövbe edip eski dinlerine geri döndükleri takdirde ben onları cezalandırmayacaktım. Daha önce yapmış olduğum hiçbir cezayı onlara uygulamayacaktım." dedi.[252]

Şehrin ileri gelenleri Dakyanus'a "Sen asi olan hiç kimseye merhamet etmezsin, onlar kendi dininde kalmaya devam ettiler fakat sen onlar cezalandırmadın. Gençlere düşünmeleri için müddet tayin ettin ve başkalarına uyguladığın cezayı onlara uygulamadın. Gençler de isteseydi tayin ettiğin süre içerisinde sana geri dönerlerdi. Fakat onlar tövbe etmediler, yaptıklarından dolayı pişmanlık da duymadılar ve yapmış oldukları işten de vazgeçmediler. Sen şehri terk ettikten sonra onlar mallarını halka dağıttılar ve senin zulmünden korktukları için sığındılar. Senin döndüğünü öğrendikleri andan itibaren kaçtılar. Onları hiç kimse görmedi. Eğer istersen onların babalarını getirttir. Onları sorguya çek, babalarına karşı şiddetle muamele et ve gençlerin nerede

---

[249] Kehf 18/11-12.
[250] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 170.
[251] Kehf 18/18.
[252] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 170.

olduklarını onlardan öğren. Çünkü onlar senden korkuyorlar." Dakyanus gençlerin kendisine vermiş olduğu süreyi olumlu değerlendirmemelerini ve kendisinin şehirden gittiğinden sonra kaçmalarını öğrendiğinde çok sinirlendi. Şehrin ileri gelenlerinin tavsiyesine uyarak gençlerin babalarını onların nerede olduklarını öğrenmesi için getirdiler.[253]

Gençlerin babaları kralın huzuruna geldiler. Kral gençlerin nerede olduklarını onlardan sordu: "Bana benim emrime isyan eden çocuklarınızın durumunu anlatın. Bana onları getirin yahut yerlerini bana söyleyin." Gençlerin babaları krala: "Şüphesiz biz senin emrine muhalif etmedik, sana karşı çıkmadık senin ilahlarına taptık ve onlara kurban kestik sen şimdi sana isyan etmiş oğullarımızdan dolayı bizi niçin öldürüyorsun? Bu çocuklar bizim mallarımızı aldılar, yediler, içtiler ve onları halka dağıtarak mallarımızı bitirdiler. Sonra Benculus dağına çıktılar. Benculus dağı şehirden çok uzaktadır. Onlar sana isyan ettikleri için sen onlara istediğini yapabilirsin" dediler. Kral gençlerin babalarını serbest bıraktı. Dakyanus gençlerin nerede olduklarını ve ne yaptıkları hakkında bilgi toplanmasını istedi. Gençlerin mağarada olduğu bilgisi kesinleşmişti.[254] Dekyanus gençlere öyle bir ceza vermek istiyordu ki bundan sonra kimse krala karşı gelmeye cesaret etmesin. Kralın aklına mağaranın girişini duvarla kapatmak geldi. Gençlerin böylece açlığa ve susuzluğa mahkûm edeceğini düşünüyordu. Allah böyle yapmakla Ashab-ı Kehf'e ikramda bulundu. Hem zâlim kralın zulmünden gençleri korumuş oldu hem de samimi imanları karşılığında onları gelecek nesillere örnek kıldı. Gençler rahatsız olmasın diye Allah Teâla Ashab-ı Kehf için böyle murat etmişti. Onların uyumalarından maksat öldükten sonra dirilmenin var olduğunu göstermekti. Ölümün hak olduğu kadar ahiretin de hak olduğunu, kıyametin hiç şüphesiz kopacağının ve Haşır varlığının delili idi. Allah Teâla Ashab-ı Kehf'i uykuya daldırdı ve asırlar sonra mucizenin herkes tarafından anlaşılması için ise tekrar uykudan kaldırdı.[255]

Kral Ashab-ı Kehf'in her şeyi duyduğunu sanıyordu. Fakat gerçek kralın sandığından çok farklıydı. Allah Teâla gençleri derin bir uykuya daldırmış, olan biten hiçbir şeyden haberleri yoktu. Köpekleri de aynı şekilde mağaranın girişinde ayaklarını uzatmış halde

---

253 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 171.
254 Ersöz, "*Ashab-ı Kehf*", DİA, III, 465.
255 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 171.

yatıyordu. Allah Teâla kâfir Dakyanus'un eliyle Ashab-ı Kehf'i dilediği gibi örttü ve korudu. *"Baksaydın, güneşin mağaralarının sağ tarafından doğup meylettiğini, sol tarafından onlara dokunmadan battığını, onların da mağaranın genişçe bir yerinde bulunduğunu görürdün. Bu, Allah'ın mucizelerindendir: Allah'ın doğru yola eriştirdiği kimse hak yoldadır. Kimi de sapıtırsa artık ona, doğru yola götürecek bir rehber bulamazsın."*[256]

Bu sırada Dakyanus'un yanında imanlarını gizleyen "Pendros" ve "Runas" adında iki kişi vardı. Bunlar Ashab-ı Kehf'in hikayelerini yazmak istediler. Mağaranın önü duvarla örüldüğü zaman, mağaranın içerisinde olan gençlerin isimlerini, babalarını, neseplerini ve durumlarını başlarından geçen hadiseleri ve isimlerini kurşun bir levhaya yazıp, bakır bir sandukaya, sandukayı da tabutun içine yerleştirerek yapılan duvarın içine koydular. Daha sonra sandukaya kendi mühürlerini vurarak kapattılar. Ayrıca isimlerini mağaranın girişindeki kapıya da yazdılar. Gençlerin hangi sıkıntılara niçin katlandıklarını gelecek nesillerin gençler hakkında bilgi sahip olmaları için Allaha dua ettiler. Gelecek nesiller şayet bu mağarayı bulurlarsa mağarada olan gençlerin durumlarını hayat hikayelerini öğrenmeleri için gençlerden hatıra kalsın diye bu yola başvurduklarını levhada yazdılar. Böylece bu gençlerin kimler oldukları başlarına hangi olayların geldiği tespit edilmiş oldu.[257]

Taberî, Mücahit'ten naklettiği başka bir rivayete göre Ashab-ı Kehf olayını şöyle anlatmaktadır: "Ashab-ı Kehf şehrin ileri gelenlerinin çocuklarıydı. Adet olmadığı üzere şehirden kenara çıkmışlardı. Gençlerin en büyükleri arkadaşlarına şöyle dedi: "Ben bir şey düşünüyorum ama başka birilerinin benim düşündüğüm şeyi düşündüklerini düşünmüyorum." Arkadaşları ne düşünüyorsun diye sordular. Genç arkadaşlarına "Benim Rabbim göklerin ve yerin Rabbidir." Arkadaşları da "bizde aynı şeyi düşünüyoruz." Gençler *"Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, ondan başka hiçbir ilah tanımayız. Yemin olsun ki, eğer biz bunun aksini söyleyecek olursak o takdirde saçma bir şey söylemiş oluruz"*[258] dediler. Sonra mağaraya girmek için toplanmışlar. Onların zamanında şehirlerinde hüküm süren zâlim Dakyanus isminde bir kral varmış. Allah Teâla'nın takdiriyle gençler mağarada üç yüz dokuz yıl kaldılar.[259]

---

[256] Kehf 18/17.
[257] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 171.
[258] Kehf18/14
[259] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 183.

Taberî Ashab-ı Kehf gençlerinin kim olduğuyla ilgili farklı görüşler rivayet etmiştir. Yukarda anlatıldığı gibi Ashab-ı Kehf gençlerinin şehrin ileri gelenlerinin çocukları olduğunu nakletmiş. Bir diğer rivayette ise Ashab-ı Kehf gençlerinin kendilerinin zengin ve makam sahibi kişiler olduğunu rivayet etmektedir.

Taberî, Ubeyd b. Umeyr'den şöyle rivayet ediyor:" "Ashab-ı Kehf varlıklı kişilerdi. Devlette makam sahibiydiler. Gençlerin av köpeği vardı. Gençler bu köpeği kendileriyle birlikte gezdiriyorlardı. Ashab-ı Kehf gençleri toplum için önemli ve büyük olan bir put bayramını kutlamak için şehirden kenara çıktılar. Tapmış oldukları putlarını da yanlarında götürdüler. O zaman Allah gençlerin kalplerine iman nasip etti. Müslüman oldular. Gençler nefislerinden korktukları için Müslüman olduklarını birbirlerinden gizlediler. Kendi kendilerine şöyle diyorlardı: "Biz bu kavmin çocuklarıyız. Yapmış olduğumuz günahtan dolayı kavmimiz bizi cezalandırmaz." Gençlerden biri ayrılarak ağacın gölgesine gitti oturdu. Sonra diğerleri de kimsenin görmeyeceği şekilde oturan arkadaşının yanına gittiler. Kendi aralarında biz buraya niçin toplandık diye birbirilerine sordular. Mümin olduklarını Allah'a inandıklarını birbirlerine açıkladılar. "Hepimiz bir iş üzere birleştik, hepimiz iman üzerindeyiz" dediler.[260]

Dakyanus'un zulmümden kaçan gençler mağaraya sığındılar. Av köpeği de gençleri takip ederek mağaraya geldi. Gençlerle birlikte köpekte onlarla uyudu. Allah Teâla onları tek bir yatırışla yatırdı. *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar, dokuz da ilave ettiler."*[261]

Kavmi onları aramak istediler. Allah Teâla onların gözlerini kör etti. Ne kendilerini ne de mağaralarını bulabildiler. Onları bulamayınca onların isimlerini ve neseplerini bir levhaya yazdılar. Onları şu bayram gününde şurada ve şu sekil de putperestlik bayramı gününde kayıp ettik. Durumlarını levhaya yazıp kaydettiler. Sonra bu levhayı devletin hazinesine aldılar. Dakyanus öldükten sonra aradan uzun bir süre geçti dönem değişti. İman eden kral hakimiyete geldi. Gençler mağarada üç yüz dokuz yıl kaldılar. [262]

Taberî'nin, Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiğine göre: Hz. İsa'nın havarilerinden birisi Ashab-ı Kehf döneminde gençlerin yaşadığı şehre girmek istiyordu. Halk, havariye

---

[260] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 173.
[261] Kehf, 18/25
[262] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 174.

"*Şehrin gireceğinde bir put var o puta secde etmeden kimse şehre giremez*" dedi. Havari puta secde etmek istemediği için şehre girmedi. Daha sonra şehrin yakınında bulunan bir hamama gitti. Hamam sahibiyle anlaşarak orada ücretli işçi olarak çalışmaya başladı. Havari hamamda çalışmaya başlarken hamam sahibiyle gece hamamda kalmak üzere anlaştı. Havari geceleri ibadet ediyor, gündüzleriyse hamamda çalışıyor, hamama gelenlere Allah'ın varlığını anlatıyordu. Hamam sahibi Havarinin çok bereketli dürüst biri olduğunu gördü. Havariyi memnun etti. Onu hoş tuttu. Havari hamamcıya Hz. İsa'nın dinini anlattı. Hamamcıda havarinin dinini kabul etti. Hamamcıyla birlikte hamama gelip giden birkaç gençler de var idi. Bu gençlerde Hz. İsa (as) dinini kabul ettiler. Temizlikte havariyi kendilerine örnek edindiler.[263] Ashab-ı Kehf gençleri bunlar idi. Havari Ashab-ı Kehf gençleriyle de böyle bir durumda tanışmıştı.[264]

Gençlere tek olan Allah'ın varlığını birliğini anlattı. Bir gece melikin oğlu yanında bir kadınla hamama geldi. Kadınla baş başa kalmak istiyordu. Havari bunları gördüğü zaman her ikisini uyarmıştı. Her ikisi utandığı için geri döndüler. Fakat tekrar geri geldiler. Melikin oğlu havariye sövüp saydı. Kadınla birlikte hamama girdiler. İkisi de kan kaybından hamam da öldüler. Bunun üzerine hamamcı, havari ve arkadaşları melikin oğlunun ölümüyle suçlandılar. Melikin adamları melikin huzuruna gelerek: "*hamam sahibi senin çocuğunu öldürdü*" dediler.[265] Melik hamam sahibiyle birlikte başka birisinin olup olmadığını sordu. Onlar hamam sahibinin havarinin ve birkaç gencin bulunduğunu söylediler. Melik, hamamcının, havarinin ve gençlerin bulunarak huzuruna getirilmesini emretti. Melikin gazabında kurtulmak için hep birlikte şehirden kaçtılar. Yolda giderken avcıya rast geldiler. Avcı da Hz. İsa (as) dinine inanıyordu. Avcı kaçakların hikayesini öğrendikten sonra onlarla birlikte gelmek için izin istedi. Avcının yanında köpeği de vardı. Hep birlikte mağaraya girdiler. Gençler durumlarını kendi aralarında konuştular. Gece burada kalalım sabah olunca kendi aramızda durumuzu istişare ederiz dediler. Daha sonra Allah gençlerin üzerlerine ağırlık verdi, gençler de uyudu. Melik gençleri yakalamak için peşlerine düştü ve gençleri mağarada buldu. Mağaraya her kim girmek isterse ya kör oluyor yahut deliriyordu. Hiç kimse mağaraya girmeye cesaret edemiyordu. Arkadaşları, Melike: "*sen bunları öldürmeye kudretin var mı*" diye sordular. Melik "*eve*t" dedi. O halde sen "mağaranın kapısını

---

[263] Aydemir, s. 164-165.
[264] Öztürk, *Kıssaların Dili,* s. 330
[265] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 175.

kapat içerden çıkamasınlar ve orada açlık ve susuzluktan ölsünler" dediler. Kralda arkadaşlarının dediklerini aynen yaptı.[266]

Müslüman kralın döneminde halk haşır konusuyla ilgili çok büyük ihtilafa düşmüşlerdi. Bazıları haşır olayının sadece ruhla olacağını, haşır zamanı vücudun toprak olarak çürüyeceği için tekrar dirilmeyeceğini iddia ediyorlardı. Bazıları ise haşır olayının hem vücut hem de ruhla olacağını, bazı kimseler ise haşır olayını kökten inkâr ediyorlardı. Bu tartışma kralın kulağına geldiği zaman kral bu durumdan çok müteessir olmuştu. Kral dönemin adeti üzere dini elbiseleri giyinerek Allah Teâla'dan bu durumdan bir çıkış yolu göstermesi için dua etmeye başladı. Kral, "Allah'ım sen bunların ihtilaf ettiği konuyu biliyorsun. Onlara bir ayet (mucize) gönder ki onlar durumdan haberdar olsunlar." Allah Teâla kralın duasını kabul ederek Ashab-ı Kehf'i tartıştıkları konuyu sonuçlandırmak için uyandırdı.[267] Taberî bu Müslüman kralın ismini Teyezusis (II. Theodosius)[268] olduğunu ve bu kralın 68 sene hâkimiyette olduğunu söylüyor.[269]

Gençler mağarada üç yüz dokuz yıl kaldılar. Hak Teâla gençlerin durumlarının herkes tarafından bilinmesini dileğince çoban Ulyas'ın[270] (Adolius)[271] aklına sürüleri için bir ahır yapma fikrini getirdi. Alyus dağda koyun güderdi. Alyus koyunlarını güttüğü zaman birden hava çok soğumaya başladı. Çaban koyunlarıyla birlikte sığınak aradığı zaman gençlerin kaldığı mağarayı gördü. Gördü ki bir kapı yapılmış ve bir deliği var. Çoban delikten mağaranın içerisine baktığında mağaranın geniş olduğunu gördü. Kapıyı açarak koyunlarını da o mağaraya yerleştirdi. Ertesi gün çoban mağaradan çıkıp gitti.[272]

Çoban gittikten sonra Allah Teâla gençleri uyandırdı. Gençler uykudan kalktıkları zaman açlık hissettiler aralarından birini (Yemliha'yı) temiz erzak almaları için şehre gönderdiler. Ayrıca Yemliha'yı yakalanmaması için uyardılar. Yemliha şehre girdi. Şehir kendisine yabancı gelmeye başlamıştı. Evinin yolunu tanıdı. Fakat şehirdeki kişileri tanıyamadı. Şehrin havası değişmişti. Şehrin gireceğinde kendi dininin alametlerini gördü. Artık herkes açıkça Allah Teâla'ya ibadet ediyordular. Yemliha

---

[266] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 176.
[267] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 154
[268] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.328.
[269] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 199.
[270] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 200.
[271] Ersöz, "*Ashab-ı Kehf*", III, 465.
[272] Ebi Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi *Tarihü'l-Rasul ve'l-Mülük*, thk: Muhammed Ebu'l Fadıl İbrahim, Darü'l Muarife Bimekke, 1963, II, 8.

hayretle kendisine "*bu halk bir gün içerisinde Allah'a dönmüşler. Dün herkes bundan korkuyorlardı bugün ise herkes açık bir şekilde Allah'a ibadet ediyorlar. Bir gün içerisinde değişmişler*" diyordu.

Yemliha yanlış şehre geldiğini düşünüyordu. Gördüklerine inanamıyordu. Daha dün Hz. İsa'nın dinine inananlar öldürülüyordu. Şimdi ise her tarafta Hristiyanlık dininin alametlerini görüyordu. Emin olmak için Yemliha gençten şehrin ismini sordu. Genç şehrin adının Efsus olduğunu söyledi. Yemliha ekmekçinin yanına giderek para karşılığında ekmek istedi. Dükkân sahibi parayı görünce Yemliha'dan "*Bu parayı sen nerden buldun*" diye sordu. Yemliha "biz arkadaşlarımızla beraber dün şehirden çıktık. Sabah olunca arkadaşlarım beni erzak almak için şehre gönderdiler. Dükkân sahibi "bu para filan kralın dönemine ait paradır. Sen bu parayı nereden aldın. Meğer sen hazine bulmuşsun bizden gizliyorsun" söyledi. [273]

Dükkân sahibi Yemliha'yla birlikte kralın huzuruna gittiler. Kralda, Yemliha'dan "*Bu para sana nerden geldi*" diye aynı şeyi sordu. Yemliha biz dün arkadaşlarla beraber şehirden çıktık gece mağarada kaldık. Sabah olunca arkadaşlarım beni erzak almaya şehre gönderdiler. Kral "*arkadaşların nerde*" diye sordu. Yemliha "*mağarada*" diyerek cevap verdi. Kral riayetiyle beraber gençle birlikte mağaraya gittiler. Mağaranın kapısına geldikleri zaman Yemliha, Krala: "Bana izin verin ilk ben giriyim. Arkadaşlarımın bu durumdan haberleri yok. Onlar sizi gördükleri zaman Dakyanus'un bizi bulduğunu sanırlar ve korkarlar. Ben içeri girip, olayları arkadaşlarıma anlatayım. Hep birlikte dışarı çıkarız." Yemliha mağaraya girdi. Başından geçen olayları arkadaşlarına anlattı. Arkadaşlarına Dakyanus'un öldüğünü, herkesin Müslüman olduğunu, kimsenin dinini saklama gereği duymadığını ve üç yüz dokuz sene uyuduklarını haber verdi. Gençler Dakyanus'un zulmünden kurtuldukları için Allaha şükrettiler. Allah Teâla'dan canlarını almalarını istedi. Hak Teâla gençlerin canlarını kabız eyledi.[274]

Kral ve kavmi gençlerin çıkmalarını beklediler. Geceleyin orda kaldılar. Sabah olunca kral: "Biriniz mağaraya girsin, bize haber getirsin" dedi. Kimse girmeye cesaret edemedi. Hemen geri döndüler. Halk, Ashab-ı Kehf gençlerinin yattıkları yerin kayıp

[273] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 154.
[274] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 197.

olmaması için gençler öldükten sonra mağaranın girişine bir şey yapılmasıyla ilgili tartışmaya başladılar. Müşrikler -daha çok maddiyata önem verenler- mağaranın ağzına bir bina yapılmasını teklif ettiler. Halkın geri kalanı ise gençlerin başına gelen durumun inançlarından dolayı yaşadıklarını maddiyattansa maneviyatın daha ağır olduğunu ve gençleri her zaman hatırlatacak bir şeyin yapılmasını daha uygun buldular. Bunların isteği üzere mağaranın girişine ibadethane yapıldı.[275]

Gençler acıktıkları zaman arkadaşlarından Yemliha'yı erzak alması için çarşıya gönderdiler. Yemliha şehre girdiği zaman gördüklerine inanamadı. Herkes Müslüman olmuştu, şehrin girişindeki putlar kaldırılmıştı ve gördüğü yüzlerin hiç birisi Yemliha'ya tanıdık gelmiyordu. Yemliha ekmek almak için dükkâna girdi. Ekmekçi akçeyi gördüğü zaman, akçenin eski döneme ait akçe olduğunu hemen anladı. Çünkü akçenin darbı bu zamanın akçesinin darbı gibi değildi. O akçe gayet büyük idi.[276] Ayrıca akçenin üzerinde küçük develerin ve o dönem de yaşamış kral Dakyanus'un resmi vardı. Ekmekçi, gencin hazine bulduğunu düşünerek akçenin kendine nereden geldiğini sordu. Yemliha başlarından geçen olaya ekmekçiye anlattı. Olay büyüdü. Bu olaydan kralın da haberi oldu. Ekmekçi Yemlihayı da alarak kralın huzuruna gittiler. Genç başlarından geçen olayı olduğu gibi krala da anlattı. Kral da Yemliha'dan arkadaşlarının durumunu sordu. Yemliha arkadaşlarının mağarada olduğunu söyledi.

Kral duasının kabul olduğunu anladı. Yanındaki ashaba dönerek: "Siz ruhla ceset hakkında ihtilafa düşmüştünüz. Allah da size mucize gösterdi. Bu adam geçmiş bir kralın döneminde yaşamış kişidir." Yemliha, krala: "Hadi beraber arkadaşlarımın yanına gidelim." Beraber mağaraya varmışlar. Yemliha kraldan izin alarak herkesten önce mağaraya girdi. Yemliha içeri girdiği zaman Allah gençlerin ruhunu aldı. Yemliha ve arkadaşları içerden çıkmadıkları zaman kral ve yanında olanlar mağaraya girdiler. Mağaraya girdikleri zaman gençleri hareketsiz buldular. Kral: "B*u bir mucizedir. Allah size gönderdi*" dedi.[277]

Taberî, başka bir rivayette ise Ashab-ı Kehf'in uyanma olayını şöyle rivayet ediyor:

Gençler uzun bir süre uyuduktan sonra artık dönem değişmiş Hz. İsa (as) dinine

---

[275] Çelik, "*Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar*", s. 202.
[276] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 154
[277] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 199.

inanalar takip edilmiyordu. Her yer de Hz. İsa'nın dinini alametleri mevcuttu. Halk haşır konusu, ahiretin var olup olmamasıyla ilgili şiddetli tartışmaya girmişlerdi. Bu tartışmanın öncülüğünü II. Theodosius döneminde papaz Theodore yapmaktaydı. Kral bu duruma çok üzülüyordu. Tartıştıkları konunun bir an önce hal olması için dua ediyordu[278]

Allah Teâla gençlerin uyanmasını dilediği zaman mağaranın bulunduğu yerin sahibi Andolius'un aklına sürüleri için bir ahır yapma fikrini getirdi. Andolius ahır yapmak için mağaranın girişini kapatan taşları kullanmaya karar geldi. İki kişi tutarak mağaranın girişindeki taşları kaldırdı. Bu dönem de Ashab-ı Kehf gençleri artık uyanmışlardı.[279]

Gençler uyandıkları zaman erzak alması için Yemliha'yı şehre gönderdiler. Yemilha'nın şehirde başından geçen olayları Taberî farklı rivayet etmiştir. Yemliha yiyecek satan birinin yanına gitti. Parasını verip ekmek almak istedi. Parayı gören satıcı parayı alınca paranın bu döneme ait olmadığını gördü ve parayı incelemeye başladı. Arkadaşlarına da parayı incelemeleri için verdi. Herkes parayı inceliyorlardı. Paranın şimdiki döneme ait olmadığı görüşünde hemfikirdiler. Gencin define bulduğunu sanmışlar. Yemliha hakkında konuşmaya başlamışlar. Yemilha kendisini tanıdıklarını sanmış, Dakyanus'a götürüleceğinden dolayı korkmaya başlamıştı. Efsuslular, Yemliha'dan hazineyi bölüştürmeği teklif ettiler.[280]

Efsuslular, Yemliha'ya: "Sen kimsin sen hazine bulmuşsun. Onu bizden saklamak istiyorsun. Hazineyi bizimle paylaş yoksa bu hazineden dolayı senin başına bir şey gelebilir eğer sen hazineyi bizimle paylaşmazsan seni krala götüreceğiz. O da seni bu işinden dolayı öldürecektir." Yemliha onlara ne diyeceğini bilemiyordu. Neden bahsettiklerini anlamıyordu. Yemliha'yı şehir merkezine getirdiler. Herkes onların etrafında toplanmıştılar. İçlerinden biri vallahi bu gencin bu şehirden olmadığını, hiçbir zaman onu bu şehirde görmediğini ve hiç kimsenin genci tanımadığını söyledi. Şehrin ileri gelenleri Yemliha'nın babasının kim olduğunu sordular. Onlar Yemliha'nın şehrin ileri gelenlerinden birisinin çocuğu olduğunu düşünüyorlardı. Babası yahut kardeşleri gelip Yemliha'yı alıncaya kadar şehrin merkezinde onu alıkoydular. Fakat şehirde ne onu nede babasını tanıyan vardı. Yemliha'yı almak için kimse gelmedi. Onlarda genci şehrin iki idarecisinin yanına götürdü. Bu iki idareciden birinin adı Aryüs, diğerinin

---

278 Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 328.
279 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 200.
280 Sümer, *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyrlar)*, s. 19.

Astayüs idi. Efsus halkı Yemliha'yı iki idarecinin yanına götürdükleri zaman Yemliha tekrar küfre düşmekten ve arkadaşlarının da aynı akıbete uğrayacağından korktuğu için ağlamaya başladı. Halk Yemliha'nın düşmüş olduğu durumdan eğleniyorlardı. Yemliha Allah'a dua etmeye başladı: "Allah'ım sen alemlerin ve yerin sahibisin her şeye kudret yetirirsin. Beni Dakyanus'un huzuruna çıkardıkları zaman bana ona karşı gelebilecek güç ihsan et. Arkadaşlarımdan ayrıldım. Onlar benim başıma gelen olaydan habersizdirler. Şimdi burada olsalardı birbirimize destek çıkardık. Eski dinimize geri dönmezdik. Eğer birlikte olsaydık hayatta da ölümde de birbirimizden ayrılmazdık. Gerekirse bu yolda öldürülürdük. Ben onlardan ayrıyım onlarda benden ayrıdırlar." Yemliha, Dakyanus'un kendisine nasıl bir ceza vereceğini bilmiyordu. Kendi içinden Dakyanus'un kendisine ve arkadşlarına nasıl ceza vereceğini düşünüyordu. İki idarecinin yanına vardıkları zaman bunların hiç birisinin Dakyanus olmadığını gördüğü zaman sevinmeye başlamıştı. Ama yine de kendisine ne olacağı konusunda endişeleniyordu. Dakyanus'a götürülmeyeceğini anladığı zaman endişesi de gitti.[281]

Aryüs ve Astayüs parayı gördüğü zaman gence: "Ey delikanlı bulduğun hazine nerede? Bu para gösteriyor ki sen bir hazine bulmuşsun" dedi. Yemliha da: "Ben hazine bulmadım. Bu para babamın parasıdır. Üzerinde ki darp ta resim de bu şehrin baskısıdır. Allah'a yemin olsun ki şu an düştüğüm durumu bende anlamıyorum." İdareci: "Sen kimsin, nerelisin" dedi. Yemliha: "Ben bu şehrin halkındanım." İdareci: "Peki senin baban kim seni tanıyanlar nerede?" Yemliha babasının ismini söyledi. İdareci ve yanındakiler Yemliha'nın babasını, arkadaşlarını nede kendisini hiç kimse tanımıyordu. O iki Salih idareciden birisi "Sen yalancı birisin ve bize doğruyu söylemiyorsun." dedi. Yemliha ne diyeceğini bilemiyordu. Halkın bir kısmı Yemliha'nın deli olduğunu düşünüyorlardı. Bir kısmı da deli olmadığını sadece delilik taklidi yaparak kendilerinden kurtulmak istediğini düşünüyorlardı. İdareci: "Sen böyle delilik taklidi yaparak, paranın babana ait olduğunu söyleyerek seni rahat bırakacağımızı mı sanıyorsun. Bu paranın üzerinden üç yüz sene geçmiştir. Genç adamsın ama bizi kandırmaya çalışıyorsun. Eğer sen hazinenin yerini söylemezsen seni şiddetli bir cezayla cezalandıracağız." dedi.[282]

Yemliha siz neyi öğrenmek istiyorsanız bana sorun ben size cevap vereceğim. Siz dün Dakyanus'un bu şehirde neler yaptığını biliyor musunuz? İdareci de "Şu an Dakyanus

---

[281] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 205.
[282] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 206.

isminde bir kral yok. Eskiden de böyle bir idarecinin olduğunu düşünmüyoruz. Dakyanus isminde bir kral da duymadık" dedi. Ancak üç yüz sene önce Dakyanus isminde bir kral vardı. Onun dönemi de çoktan geçti. Yemliha "*Allah'a yemin olsun ki ben gerçekten çok şaşırdım. Beni insanlar arasında tasdik edecek hiç kimse yok. Dakyanus'tan kurtulduğumu öğrendim. Ben dün onun Efsus şehrine girdiğini de görmüştüm. Ama şimdi burasının Efsus şehri olup olmadığını bilmiyorum. İsterseniz benimle beraber Benculus dağına gidelim. Orada Dakyanus'un zulmünden kaçan arkadaşlarımı da göstereyim*" dedi. Aryus kavmine: "Sanıyorum bu genç Allah'ın size göndermiş olduğu bir mucizedir. Hani siz bu (Haşır) konuda ihtilafa düşmüştünüz. Allah ihtilafı ortadan kaldırmak için size bu genci gönderdi. Hadi beraber gidelim arkadaşlarını da görelim." Aryüs ve Astayüs halkla birlikte Ashab-ı Kehf'in diğer gençlerini görmek için Yemliha ile beraber mağaraya gittiler.[283]

Ahab-ı Kehf atların kişnemelerini ve ayak seslerini duydukları zaman Yemliha'nın yakalandığını Dakyanus'un kendilerini bulduğunu ve etraflarının sarıldığını sandılar. Gençler bu durumdan korksalar da namaz kılmaya başladılar. Birbirlerine vasiyet ettiler. Dakyanus karşısında geri adım atmayacaklarına dair birbirlerine söz verdiler. Hep beraber Yemliha'nın yanına gidelim. Yemliha şimdi Dakyanus'un yanındadır. Bizim ne zaman geleceğimizi bekliyordur. Onlar kendi aralarında konuştukları zaman Aryüs ve Astayüsün askerlerle birlikte kapının ağzında beklediklerini gördüler. Yemliha onlarla birlikteydi. Arkadaşlarının yanına gelerek ağlamaya başladı. Arkadaşları da onunla birlikte ağlamaya başladılar. Onlar Yemliha'ya ne olduğunu sordular. Yemliha da başından geçen olayları anlattı. Gençler uzun bir süre Allah tarafından uyutulduklarını öğrendiler. Tekrar insanlara bir delil ayet olsun diye uyandırıldıklarının da farkına vardılar. Yemliha'yla birlikte Aryus içeri girdi Aryus içerde bakırdan gümüş bir mühürle mühürlenmiş sanduka gördü.[284] Sonra mağaranın kapısına giderek şehrin ileri gelenlerden birini çağırdı ve onun yanında Tabutu açtı. İçinde kurşundan iki tane levha buldu. Üzerinde bir yazı yazıyordu. Levhada Ashab-ı Kehf'in isimleri **Meksemline, Mahsemilna, Yemliha, Martus, Kusutans, Biruns, Resmus, Betuns Falus** yazılmaktadı.[285]

---

[283] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 329; Sümer, *Eshabu'l-Kehf,* s.19; Ersöz, "*Ashab-ı Kehf*", DİA, III, 465.
[284] Ersöz, "Ashab-ı Kehf", III, 465.
[285] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 207-208.

Onu okuduklarında Ashab-ı Kehf'in isimleriniyle beraber onların dinlerinden döndürülme korkularından dolayı Dakyanus'un zulmünden kaçarak mağara sığındıkları da yazıyordu. Halk bunları duyduktan sonra kendi içlerinden ölünün diriltilmesine dair göstermiş olduğu bu mucizeden ötürü Allah'a hamt ettiler. Sonra halk gençlerin yanına girdi. Onları oturur halde gördüler. Yüzleri aydınlıktı ve elbiseleri de eskimemişti. Aryüs ve Astayüs bu mucize karşısında secdeye kapandılar. Salih bu iki idareci mucizeyi kral Teyezusis'e haber vermeleri için haberci gönderdi. Mektupta "Allah'ın mucizelerinden bir mucizeyi görmeni istiyoruz. Allah bu mucizeyi alemlere ibret olsun diye senin krallığın döneminde gerçekleştirdi. Kendilerinden sonra gelenler nur olsun diye ölümden sonra dirilmeye de delil olsun diye bu mucize gerçekleşti. Bu gençler üç yüz sene önce uykuya dalan kimselerdir." Yazarak gönderdi. Bu haber krala ulaşınca çok şaşırdı. Bu olay kendisine çok garip geldi. Kralın şaşkınlığı üzerinden attıktan sonra Allah'a dua etti ve kendi kendine "Göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ım sana hamt ederim. Sana ibadet eder ve sana şükür ederim. Bana rahmetinle muamele ettin. Babalarıma lütuf etmiş olduğun nuru benden söndürmedin." dedi. Bu haber hızlıca şehir halkı arasında yayıldı. Kral mucizeyi gözüyle görmek için ashabıyla beraber Efsus'a geldi. Ashab-ı Kehf kralı gördüğü zaman sevindiler. Müslüman bir kralı gördükleri için secdeye kapandılar. Teyezusis'te Ashab-ı Kehf'i gördüğü zaman o da ağlamaya başladı. Hepsiyle teker teker kucaklaştı. Kral, gençlere: "Allah size rahmet etsin. Sizler herkese ibret olması için kabirlerinizden kalktınız." dedi. Ashab-ı Kehf, kral'a: "Bizler sana selam veriyoruz, Allah'ın selamı senin üzerine olsun. İnsanların ve cinlerin şerrinden Allah seni korusun. Anne karnında hiçbir şey bilmeyen insanın o karanlıkta Allah'a iman etmede nasıl sabit kaldıysa senin de öyle iman etmeni istiyoruz. Sana eğer bu iman nasip olursa bundan büyük keramet yoktur. Bu imandan nasibin olmazsa bundan büyük felakette yoktur" dediler. Gençler daha sonra tekrar uyudular. Allah da onların ruhlarını kabız etti. Kral kaftanının onların üzerine örttü.[286] Daha sonra yakınındakilere her biri için altından tabut yapılmasını emretti. Ertesi gün kral rüyasında Ashab-ı Kehf'i gördü. Gençler kralın yapmış olduğu bu işten memnun değillerdi. Bizler altından yaratılmadık. Topraktan yaratıldık ve bizi toprak üzerinde bırak ta ki tekrar dirilinceye kadar biz orada öylece kalalım. Kral daha sonra gençler için Hint çınarından tabut yapılmasını emretti. Böylece defnedildiler. Kral mağaranın girişine gençler için mescit yaptı.[287]

---

[286] Aydemir, s. 172-173.
[287] Sümer, *Eshabü'l-Kehf*, s. 17.

Gençlerin uyandıkları o günü her sene bayram olarak kutladı. Gençler mağara da tekrar uykuya daldıkları zaman Allah onları ilk koruduğu gibi tekrar korudu. Daha sonra mağaraya girmeğe kimse cesaret edemedi.[288]

"*Eğer onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler o zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz."*[289] Taberî bu ayeti şöyle açıklamaktadır: "Allah Teâla mağara da gençleri barındırdığı, koruduğu ve herhangi kimsenin onları görmelerini engellediği gibi zaman geçmesine rağmen onların cesetlerinin herhangi bir şeyin rahatsızlığına izin vermediğini yılların geçmesine rağmen elbiselerinde herhangi bir değişikliğin olmamasını bunu Allah Teâla'nın hikmetiyle kıyametin sorgu sualin ölümden sonra tekrar dirilmenin hak olduğunun delilini göstermek için yapmıştır diyerek rivayet ediyor. [290]

Vehb b. Münebbih İsrailiyyat'la ilgili en çok rivayet eden kişilerin başında gelir. Ashab-ı Kehf'le ilgili yapmış olduğu rivayetlerinde çok detayına girmiştir. Gençlerin isimlerini kaç kişi olduğunu, köpeğin ismini hatta rengi gibi birçok şeyi rivayet etmiştir.

Taberî ise köpeğin ismi "Humran" olduğunu söylüyor.[291] Köpeğin sahibiyle ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre köpek gençlerin köpeğidir. Başka bir rivayette ise avcının, çobanın ve gençlerle birlikte olmuş aşçının köpeğidir.[292]

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan olayla ilgili "*Sonra iki taraftan hangisinin, mağarada kaldıkları süreyi daha iyi hesapladığını ortaya koymak için onları uyandırdık*."[293] Taberî'ye göre bu iki grubun her iki tarafı kafirdir. Yine başkalarına göre bu iki gurubun biri kâfir bir kısmı da müminlerdir dediler. Bir diğerlerine göre ise bu iki gurubun kâfir mi mümin mi oldukları hakkında hiçbir bilgi yoktur.[294]

Ashab-ı Kehf mağarasının nerede bulunduğuyla ilgili kesin bir delil mevcut değildir. Kur'an-ı Kerim detaya girmemekle beraber yine mağaranın yeriyle ilgili ipucu vermektedir. "*Baksaydın, güneşin mağaralarının sağ tarafından doğup meylettiğini sol*

---

288 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 210.
289 Kehf, 18/20.
290 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 196.
291 Taberi, Camiu'l-Beyan, XV, 160.
292 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 192.
293 Kehf, 18/12.
294 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 188.

tarafından onlara dokunmadan battığını, onların da mağaranın genişçe bir yerinde bulunduğunu görürdün…"[295]

Değerlendirme: Kur'an-ı Kerim'de veciz bir şekilde anlatılan Ashab-ı Kehf kıssası Tefsirlerimizde genişçe bir yer kaplamıştır. Şunu da belirtmekte fayda var ki Yukarıda genişçe zikrolunan bilgiler Hz. Peygamber'den bize ulaşmamıştır. Çünki Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların amacı bizlere ibret dersi vermektir. Bu ibret dersi de kıssaların muhtevasında mevcuttur. Bu yüzden ayrıyeten Hz. Peygamber'den bir açıklma gelmemiştir. Buna rağmen Tefsir kitaplarımızda sayfalar dolusu bilgiler vardır. Şüphe yok ki bu bilgilerin çoğu lüzümsuz şeyler ve israiliyyattır.

Raviler, Ashab-ı Kehf'in bir araya nasıl geldiklerine ve şehirden nasıl çıktıklarına dair birçok şey söylemişlerdir. Fakat sahih hadislerde bununla ilgili bir ayrıntı mevcut değildir. Kur'an-ı Kerim'de de Allah'ın bize anlattığından başka bir şey yoktur. Ashab-ı Kehf'in erzak almak için çarşıya gittiklerindeki şehir halkıyla aralarında zuhur eden diyaloğu Tefsir Kitaplarında ayrıntılı bir şekilde yer almıştır ve bunların ekserisi İsrailiyyattır.

Taberî başta olmak üzere birçok müfessir Ahsab-ı Kehf'in İsimlerini tek tek zikretmiştir. Ancak bunların çoğu israiliyyattır. Çünkü Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de bildirmediği bu gençlerin isimlerini bilmek mümkün değildir. Genclerin isimleriyle ilgili olan görüşler İsrailiyyat'tır.

Köpeğin rengi ve ismi hususunda birçok şey söylenilmiştir. Fakat bunların bir delili yoktur. Aynı şekilde bunların bilinmesine de ihtiyaç yoktur. Ayrıyeten bunlar yasaklanmış şeylerdendir ve israiliiyat olduğu açıktır.

Mağaranın yerine gelince Müfessirler bu yeri tespit edebilmek için birçok şey söylemişlerdir. İnsan tabiatı gereğince meraklı bir varlıktır içerisindeki her soru işaretini gidermeye çalışır ancak bu her konuda doğru bir tutum olmasa gerektir. Çünkü kimi şeyleri bilmek imkansızdır ve mağaranın yeri konusu da bu vecihtendir. Ezcümle mağaranın yeri gibi kıssanın maksadına hizmet etmeyen ayrıntıları tayin etmeğe çalışmak bizleri ilahi maksattan uzaklaştırır.

---

[295] Kehf, 18/17.

Taberî, Ashab-ı Kehf'in sayısına gelince bu genclerin dokuz kişi olduğunu söylemiştir. Fakat âlimler bu konuda da ihtilaf etmiştir. Allah Teâla ise bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Rabbin onların sayısını en iyi bilendir."* Buna karşın Müfessieler bu konuyu irdelemekten kendilerini alamamışlardır.

Ashab-ı Kehf'in Hristiyanlık mı, Yahudilik mi, yoksa başka bir dine mi mensub oldukları konusunda âlimler farklı görüşler beyan etmişlerse de ekserisi Hristiyan olduklarını söylemişlerdir. Ancak âlimlerin diğer bir kısmı ise farklı bir kanaat belirterek onların Yahudi olduklarını söylemişlerdir. Bu söylemlerinin dayanağı ise eğer onlar Hristiyan olsalardı Yahudi hahamları kendi dinlerine zıt bir inanışta olan bu insanların haberlerini öğrenmeye özen göstermeyecek olmalarıdır.

III. HZ. MUSA VE HZ. HIZIR KISSASI

Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssası Kehf suresin'deki Ahab-ı Kehf ve Zulkarneyn kıssası gibi sadece Kehf suresi'nde zikrolunmaktadır. Kur'an-ı Kerim Hz. Hızır'ı bilge kişi olarak nitelemektedir.[296]

Taberî, Hz. Musa ve yanındaki gencin seferini ve bilgin adamla karşılaşma olayını şöyle açıklamaktadır: Hz. Musa kavmini Mısır'a yerleştirdikten sonra İsrail oğullarına Firavunun zulmünden kurtuldukları, hor ve hakirken Allah Teâla'nın nimetiyle kendilerinin üstün kılındıklarını ve kendilerine kitap verildiği için Allah Teâla'ya şükür etmeleri gerektiğini vaaz ediyordu.[297] Musa (as) halka hitap ederken içlerinden birisi kalktı ve dedi ki: "Ey Kelimullah! Hak Teâla'nın bu dönemde senden daha fazla ilim sahibi olan bir kulu var mıdır? Diye sordu. Hz. Musa kendisinden daha âlim bir kişi olduğunu düşünmüyordu. Bunun için de kendisinden emin bir şekilde "Ben dünyada benim kadar âlim birisi olduğunu düşünmüyorum" diyerek cevap verdi. Bu söz üzerine Allah Teâla Hz. Musa'yı (as) kınadı. Çünkü ilmi Allah Teâla'ya izafe etmemişti. Allah Tela Musa'ya: "İki denizin birleştiği yerde senden de âlim bir kulum var" dedi.[298]

Bir başka rivayette ise Musa (as) kendisinden daha âlim birisinin olup olmadığını kalbinden geçirdi. Allah Teâla Hz. Musa'ya: "Benim senden daha âlim bir

---

[296] Kehf, 18/65; Mustafa Öztürk, "*Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakultesi Dergisi, Sayı 14-15, 2003, s. 245.
[297] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 330.
[298] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV,321; Tarih-i *Taberi Tercümesi*, II, 406.

kulum var" diye vahyetti. Musa onun nereden bulabileceğini sordu. Allah Teâla "İki denizin birleştiği yerde senden daha âlim bir kulum var. Senin azığın (taamın) seni ona götürecek. Yanına bir zembil içine de bir balık al. Balık nerede dirilirse aradığını orada bulursun" diye vahyetti. Musa yanına genç arkadaşını da alıp o bilge kişiyi aramaya koyuldu. *"Hani Musa, genç (yardımcısına) durup dinlenmeyeceğim, ta ki iki denizin birleştiği yere varacağım, varamazsam senelerce yürüyeceğim"* demiştir.[299]

Kehf suresi'nde genç olarak anılan kişinin kimliğiyle ilgili çoğunluk Yuşa b. Nun olduğu kanaatindedir. Yuşa'nın isim olarak değil de genç olarak anılmasına sebep Araplar da genç yaşta olan hizmetçileri "feta" diyerek çağrılmasından kaynaklanmaktadır.[300]

Taberî Hz. Musa'yla beraber yolculuğa çıkan gencin Yuşa b. Nun olduğunu rivayet ediyor.[301] Hz. Yuşa b. Nun b. Efraim b. Yusuf b. Yakuptur. Efraim Hz. Yusuf'la Züleyha'nın en büyük oğullarıdır. Yuşa ilk önce Hz. Musa'nın yardımcılığını yapmış daha sonra da İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilmiştir.[302] Hz. Musa Hz. Hızır'la karşılaştıktan sonra gencin durumuyla ilgili herhangi bilgi verilmemektedir. Gencin durumunu Abdullah b. Abbas "Hz. Musa'nın yanında bulunduğu halde Hızır karşılaşmasından sonra gençten bahsedilmemektedir." İbn Abbas: "Genç sudan içmesi uygun olmadığı halde sudan içti ve ölümsüz oldu. Bilge kişi onu kıyamete kadar taşıyacak olan gemiye bindirdi."[303]

A. İki Denizin Birleştiği Yer

Kur'an-ı Kerim'de iki denizin birleştiği yerin "Mecmau'l-Bahreyin"[304] neresi olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Müfessirler ve tarihçiler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Taberî iki denizin birleştiği yerin Rum deniziyle (Akdeniz) Fars denizinin (Basra körfezi) birleştiği yer olarak rivayet etmektedir.[305]

---

299 Kehf, 18/60.
300 Öztürk, *Kıssaların Dili*, s.190; Öztürk, "*Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu",* s. 256-257.
301 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 308.
302 Ömer Faruk Harman, "*Yuşa*", DİA, İstanbul 2013, XLIV, 43.
303 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 329-330.
304 Kehf, 18/60.
305 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 308-309.

Musa gençle birlikte bir kayanın yanına geldiler. Her ikisi de yatıp uyudular bu sırada genç, balığın acayip şekilde denize yol aldığını gördü.[306] "*İki denizin birleştiği o yere vardıklarında, balıklarını unuttular ve balık hemen sıyrılıp denizde bir yol tuttu.*"[307] Şaşırılacak şeyin denizin donması olduğunu dediler.[308]

Bir diğer rivayete göre Hz. Musa denizin kıyısına geldiğinde balığın suda hareket ettiğini gördü. Asasını suya vurarak balığın yolunu takip etti. Balık suda yol tuttuğu zaman toprağın deniz suyunu çektiğini ve her yerin kayalık olduğunu görüp şaşırdı. Hz. Musa, Hızır'ı denizin ortasında kayalığın içerisinde buldu.[309]

B. Balığın Dirilme Olayı

Katâde balığın tekrar dirildiğini sonra denize girdiğini ardından denizde kendine bir yol bulduğunu rivayet ediyor.[310]

Diğer bir rivayette ise şaşılacak şeyin gencin hayat gözdesinden abdest aldığı sırada suyun sepette bulunan balığa temas etmesiyle balık tekrar dirilmesidir. Halbuki balığın yarısı yenmişti.[311] Kuyruğunu suya vurdukça su kupkuru hale geldi. Buhari'nin, Süfyan b. Uyeyneden aktardığı bu olayı konuyla ilgili diğer rivayetin ardından kaydetmiş ve İslam edebiyatında yer eden "Ab-ı Hayat" mitosunun muteber hadis külliyatına girmesine vesile olmuştur.[312]

Balığın mahiyetine gelince Taberî, Ka'b'tan balığın tuzlu bir balık olduğunu rivayet etmiştir.[313]

Taberî *"Balık şaşılacak şekilde denizde yolunu tutup gitmiş"* ayetini İbn Abbas'ın balığın tekrar dirilme olayını balığın denizle temas ettiğini ve denizin kupkuru kaya haline geldiği şeklinde tefsir ettiğini rivayet etmiştir.[314]

---

306 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 330.
307 Kehf, 18/61.
308 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 314.
309 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 331.
310 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 323
311 Taberi, *Camiü'l-Beyan*, XV, 315.
312 Öztürk, "*Bilge Kişi-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*", s.187.
313 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 326.
314 Taberi, *Camiu'l- Beyan*, XV, 314.

Taberî *"Balığın sıyrılıp denize doğru bir yol edindi"* ayeti kerimesinde geçmekte olan bu yolun suyun topraktan çekilmesiyle, donmasıyla veya taşa dönmesiyle de olabileceğini rivayet etmektedir.[315]

Taberî, İbn Zeyd'in *"Denizde garip bir yol tuttu ve gitti*" ayeti kerimesindeki "acayip" şeyin bir balığın belli bir yeri yenildikten sonra dirilmesi ve denize yol tutması olduğu şeklinde rivayet etmiştir.[316]

Yuşa bu durumu gördü. Fakat Musa'ya haber vermeyi unuttu. Musa kendisine işaret olarak bildirilen iki denizin birleştiği yeri geçtikten sonra acıkmaya başlamıştı. Yardımcısına *"Azığımızı çıkar, ant olsun bu yolculuğumuzda yorgun düştük."* dedi.[317]

Musa'nın (as) bu yolculuğumuzda yorgun düştük demesi işaret edilen iki denizin birleştiği yeri geçtiği anlamına gelmektedir. Genç, Musa'ya (as) balığı dinlendikleri yerde kayalıkta unuttuğunu bunun da kendisine şeytanın unutturduğunu daha sonra da balığın şaşırılacak şekilde dirilerek denize yol tuttuğunu söyledi. *"O Bak sen! Kayalığa vardığımızda balığı unutmuştum. Bana onu unutturan ancak şeytandır. Balık şaşılacak şekilde denizde yolunu tutup gitmiş" dedi.*[318]

Musa arkadaşına balığın canlanarak denize geri döneceği sırada kendisine haber vermesini istemişti. Genç durumu görmüş ama söylemeyi unutmuştu. Musa(as): *"İşte bizim istediğimizde bu idi" dedi. Balığın izini takip ederek gerisin geriye döndüler.* [319]

C. Hz. Musa ve Hızır'ın Karşılaşması

"*Hani bir zaman Musa, genç bir adamına Durmayacağım, iki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim veya yıllarca yürüyeceğim demişti.*"[320] Taberî, bu ayette Hz. Musa ve yanındaki gencin "*iki denizin birleştiği yere" ulaşınca* Hz Hızır'ı elbisesine bürünmüş bir şekilde buldular.[321] Başka bir rivayette ise Hz. Musa ve genç yardımcısı balığın izini takip ederek denizin ortasına çıktılar. Karşılarında bilge kişiyi (Hızır) buldular. *"Musa ve adamı kayaya vardıklarında, nezdimizden kendisine rahmet*

---

315 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 316.
316 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 318.
317 Kehf, 18/62
318 Kehf, 18/63.
319 Kehf, 18/64.
320 Kehf, 18/60.
321 Taber, *Camiu'l-Beyan*, XV, 327.

verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine ilim öğrettiğimiz salih kullarımızdan birini buldular."[322] Hz. Musa Hızır'a selam verdi. Musa "Esselamu aleyke Ya Abdillahi's-Salih" dedi. Hızır "Aleyküm selam ya Nebiyallahi Musa Aleyhisallam" diye karşılık verdi. Musa, Hızır'a benim Peygamber olduğumu sana kim dedi? Diye sorunca; Hızır: "Seni buraya gönderen alemlerin sultanı" diyerek karşılık verdi.[323]

Diğer bir rivayette ise Hz. Musa ile genç yardımcısı geldikleri yolu takip ederek geri döndüler. Kayanın yanında elbisesine bürünmüş bir kişiyi buldular. Musa (as) selam verdi Hızır, burada selam ne gezer diyerek karşılık verdi. Musa ben Musa'yım Hızır İsrail oğullarının Musa'sı mı? diye sorunca Hz. Musa "Evet" dedi.[324]

Hz. Musa Hızır'a kendisine verilmiş olan ilmi öğrenmek için onunla arkadaşlık yapmak istediğini söyledi.[325] *Musa Salih kula: "Sana öğretilen hayrı bulma ilminden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim*" dedi.[326]

Taberî İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ediyor: Hz. Musa Rabbine "Ey rabbim hangi kulun sana daha sevimlidir? diye sorunca Allah Teâla "Beni zikreden beni unutmayan kimsedir" buyurdu. Hz. Musa: "Kullarından hangisi daha adaletle hüküm verendir" diye sorunca Allah Teâla "Hakla hüküm veren heva ve heveslerine uymayan kimsedir" buyurdu. Hz. Musa "Ey Rabbim âlim kulların kimlerdir" dedi. Hak Teâla "İnsanların ilmini kendi ilmine katan kimsedir." buyurdu. Hz. Musa "Ey Rabbim yer yüzünde böyle bir kimse var mı?" diye sorunca Allah Teâla buyurdu ki "Evet yer yüzünde böyle bir kulum var." Musa kim olduğunu sordu. Allah Teâla "O kulumun ismi Hızır'dır" buyurdu. Hz. Musa Hızır'ı nerede bulabileceğini sordu. Allah Teâla "Balığın ayrıldığı o sahilin kıyısındaki kayalıkta bulabilirsin" buyurdu.[327] Musa yardımcısıyla birlikte Hz. Hızır'ı aramaya koyuldu. Allah'ın zikrettiği yerde Musa, Hızır'ı buldu ve Hz. Hızır'a selam verdi. *Musa salih kul'a "Sana öğretilen hayrı bulma ilminden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" dedi*[328] Hızır "Benimle beraberliğe güç yetiremezsin. Ey Musa Allah Teâla sana farklı bana farklı ilim vermiştir. Allah'ın bana öğretip senin

---

[322] Kehf, 18/65.
[323] Tarihi *Teberi Tercümesi*, II, 410.
[324] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 187.
[325] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 327.
[326] Kehf, 18/66.
[327] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 321.
[328] Kehf, 18/66.

bilmediğin ilme ben sahibim. Benim bilmediğim ilme de sen sahipsin" dedi[329] *O "Sen doğrusu benim yaptıklarıma sabredemezsin. Bilgice kavrayamadığın bir şeye nasıl sabır edeceksin" dedi. Musa "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" dedi.*[330] Hızır, Hz. Musa'nın ısrarı üzere kendisi olayların iç yüzünü anlatmadıkça hiçbir soru sormayacağına dair Hz. Musa'yla anlaştı.[331]

Taberî bu kıssadaki olaylarla ilgili Hz. Musa'nın Hızır'ın gemiyi delmesini ve çocuğu öldürmesindeki itirazını Allah için yaptığını, duvar kıssasındaki olay için ise kendi nefsi için itiraz ettiğini söylemiştir. [332]

D. Hz. Musa'nın Kimliği

Kıssada ismi geçen tek kişi Musa'dır. İslam literatürüne göre kıssada zikrolunan Musa, Musa b. İmran yani Yahudi oğullarına gönderilen "Ululazim" peygamberlerinden Hz. Musa'dır. Yahudi kaynaklarında ise bu Musa'nın Hz. Musa değil de Hz. Musa'dan önce yaşamış İsrail oğullarına peygamberlik yapmış sadece isim benzerliği olan başka bir Musa'dır.[333] Bu zümrenin iddiasına göre kıssada geçen bu Musa'nın ismi Musa b. İmran değil, Musa b. Efrahim b. Yusuf b. Yakup veya Musa b. Minşa b. Yusuf b. Yakup'tur. Nevf el-Bikali[334] "O, Musa b. İmran değil, Musa b. Minşa b. Yusuf b. Yakuptur. Bu zat Musa b. İmran'dan önce bizim Peygamberimizdir" demiştir.[335] Nevf el-Bikali'nin böyle düşünmesine sebep Hz. Musa ve Hz. Hızır olayının ne "Tevrat" nede "Ahdi Kadim" de zikrolunmamasıdır. Tanah'ın ilk beş kitabında Hz. Musa'nın hayatı detaylı bir şekilde anlatılmasına rağmen bu konuyla ilgili herhangi bir şeyden bahsedilmemiştir. Kitabı Mukaddeste bu konuyla ilgili bilgi verilmez. Talmut'ta ise bu olayın kahramanları farklı kişiler olarak rivayet olunmaktadır. Bu kıssadaki bilge kişinin Elijah (İlyadır) İlya'nın Kur'an-ı Kerim'de adı geçen İlyas peygamber olduğuna dair

---

[329] İman bint Abdurrahman Mahmud Magribi, "*Hz. Mua ve Hızır (as) Kıssası*: İsrailyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım", çev: Mustafa Şentürk, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III, sayı 5, 2015, s. 183.
[330] Kehf, 18/67-69.
[331] İlyas Çelebi, "*Hızır",* DİA, 1998, XVII, 406.
[332] Taberi, *Camiu'l-Beyan,* XV, 321-322.
[333] Mağribi, *Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım",* s.185.
[334] Nevfe'l-Bekali, genel görüşe göre Ka'bul-Ahbar kızının oğludur. Yeğeni olduğunu söylemişlerse de Ka'bul-Ahbarın torunu olduğu kabul edilmektedir.
[335] Taberi, *Camiu'l-Beyan,* XV, 324.

rivayetlerde mevcuttur.[336] Kıssa da Hz. Musa'dan hiç bahsedilmiyor. Onun yerine Haham Yeşua Ben Leviden bahis olunmaktadır. Haham Yeşu'anın Yuşa b. Nun olduğu görüşü daha makbuldür. Olaylar Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalara benzerlikle dikkat çekmektedir.[337]

Said b. Cübeyir, İbn Abbas'a Nevf el-Bikali'nin "Hızır'ın kıssasındaki Musa'nın Musa b. İmran değil, Musa b. Mişa'nın olduğunu söylüyor." İbn Abbas "Yalan söylüyor Allah'ın düşmanı" diye cevap verdi.[338] İbn Abbas, Übey b. Ka'b'tan Hz. Peygamberden nakil olunan Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasını rivayet etmiştir.

E. İslam Literatüründe Hz. Musa ve Hz. Hızır Kıssası

Ubey b. Ka'b Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasıyla ilgili Hz. Peygamber'in (sas) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Musa İsrail oğullarına hitap ettiği sırada insanların en âlimi kimdir diye sordu ve kendisi cevapladı. "En âlim kişi benim" Allah, Musa'nın bu cevabından dolayı onu kınadı. "İki denizin birleştiği yerde senden daha âlim bir kulum var" diye vahyetti. Musa onu nasıl tanırım diye sorunca denildi ki bir balık al onu sepetin içerisine koy balığı nerede kayıp edersen yahut balık nerede dirilirse kulumu orada bula bilirsin. Musa yanındaki gence: "Balık nerde dirilirse yahut balık nerde kayıp olursa bana haber ver" dedi Yanındaki gençle birlikte Hz. Hızır'ı aramaya koyuldular. Sonunda bir kayanın yanına vardılar. Her ikisi de uyudular. *"Bu arada balık yanlarından sıyrılıp, denizin dehlize dönen yolunu tutmuştu."*[339] Hz. Musa ve genç gece gündüz yol gittiler. Musa: *"Öğle yemeğimizi getir, gerçekten bu yolculuğumuzda yorulduk."*[340] dedi. Musa emrolunan yeri geçene kadar yorulmamıştı. (Yorulması ona bir işaret idi) Genç ona: *"Gördün mü kayaya sığındığımız zaman ben balığı unutmuştum."*[341] Musa *"İşte aradığımız buydu"*[342] dedi. Tekrar geldikleri yolu takip ederek geri döndüler. Kayanın yanına vardıkları zaman elbisesine sarılmış bir adam buldular. Musa bilge kişiye selam verdi. Hızır: "Burada selam (esenlik) ne gezer" diye cevap verdi. Musa "Ben Musa'yım." Hızır İsrail oğullarının Musa'sı mı? Diye sorunca

---

336 Yasin Meral "*Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, s. 143-144.

337 Geniş bilgi için bkz. Yasin Meral "*Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, s. 129-150

338 Buhari *Kitabu'l İlim,* bab, 44, Hadis No: 122; Taberi, *Cami'l-Beyan*, XV, 326.

339 Kehf, 18/61.

340 Kehf, 18/62.

341 Kehf, 18/63.

342 Kehf, 18/64.

Musa: Evet dedi ve ekledi. *"Sana öğretilen hayrı bulma ilminden ban da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?"*[343] Hızır, *"Sen Benimle arkadaşlığa sabredemezsin*"[344] dedi ve devam etti: "Ey Musa Allah'ın bana öğretip senin bilmediğin ilme sahibim. Sen de Allah'ın sana öğretip, benim bilmediğim ilme sahipsin." Musa "*İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim."* dedi.[345] Beraber deniz kenarından yola koyularak devam ettiler. Gemileri yoktu. Bir gemi geldi. Hızır'ı tanıdıkları için onları ücretsiz götürebileceklerini söyledi. Gemideyken bir serçe geminin direğine kondu. Gagasıyla denizden su aldı. Hızır, Musa'ya "Ey Musa, Allah'ın ilmi yanında senin ve benim ilminin azlığı, bu serçenin denizden gagasından aldığı su misali gibidir." Dedi Hızır geminin tahtalarından birini söktü. Musa(as) Hızır'a onlar bizi ücretsiz taşıyorlar sense onların gemisini batırmaya ve onları boğmağa çalışıyorsun. *Hızır "Ben demedim mi sen benimle birlikte hiç sabredemezsin?" dedi. Musa: "Unuttuğumdan dolayı kusuruma bakma ve bana (İlim öğrenme) işimde güçlük çıkarma*"[346] dedi. Bu Musa'nın ilik unutmasıydı. Sonra yollarına devam ettiler. Derken arkadaşlarıyla oynayan bir çocuk gördüler. Hz. Hızır çocuğun kafasını kopararak öldürdü. Musa *"Kısas olmadan masum bir cana nasıl kıydın? doğrusu çok fena bir iş yaptın"* dedi. Hızır *"Sen benimle birlikte olmaya sabredemezsin dememiş miydim?"* dedi. İbn Uyeyne "*bu ikinci hatırlatmanın daha tekitle söyleyiştir*" dedi. Yine yola devam ettiler. Bir şehre vardılar. Şehir halkından yiyecek istediler. Şehir halkından kimse Hz. Musa ve Hz. Hızır'ı misafir etmek istemediler. Hızır şehrin gireceğinde yıkılmağa yüz tutan duvarı tamir etti. Hz. Musa (as) Hz. Hızır'a "İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdın" dedi. Peygamber "*Allah Musa'ya rahmet etsin. Keşke sabır etseydi de aralarındaki kıssayı devam ettirselerdi de biz de dinleseydik*" diye buyurmuştur.[347]

F. Hızır (AS) Kimliği

Taberî Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Musa (as) balığı kaybettiği yere varınca Hızır (as) ile karşılaştı. Ona Hızır (as) denilmesinin sebebi ise "beyaz bir yere oturduğunda o yerin hemen sallanarak yeşil olmasıdır."[348]

---

[343] Kehf,18/66.
[344] Kehf, 18/67
[345] Kehf, 18/69.
[346] Kehf,18/72-73.
[347] Buhari, *Kitebu't-Tefsir* bab, 2, Hadis No:4725.
[348] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 332.

Sahih olarak kabul edilen görüşe göre Hızır bir beşerdir. Ama yine de Hızır'ın bir beşer mi yoksa melek mi olduğu; ölümsüz olup olmadığı tartışıla gelmiştir. Hızır'ın kimliğiyle ilgili tartışmalar hemen hemen hepsi İsrail kaynaklı olarak 30 farklı rivayet mevcuttur. Buda Hızır'ın kimliğiyle kesin bir delilin olmadığını gösteriyor. Hızır'ın kimliğiyle ilgili onun kralın oğlu olduğu, Firavunun babası olduğu, Hz. İshak'ın soyundan geldiğini, Şuayb'dan sonra peygamber olarak geldiğini, el-Yesa yahut İlyas peygamber olduğunu ve melek olduğunu da söylemişlerdir. İslam kaynaklarında Hızır'ın ismi Belya b. Melkan olarak geçmektedir. İsrail oğulları soyundan gelmektedir.[349]

Arapça kaynaklarda "*Hadır*" (hadır, hıdır) şeklinde yer alan Arap menşeli olarak kabul edilen kelimenin Türkçedeki karşılığı "*Hızır*" dır. Hızır'a bu ismin verilişinin nedeniyle ilgili olarak Ebu Hureyre Hz. Peygamberin (sas) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *"Hızır'a bu adın verilmesinin sebebi, bir beyaz posta oturduğunda ardından hemen yeşilliğin bitivermesidir*."[350] Arapça yeşil anlamına gelmekte olan "*ahdar*", "*Hadır*" eş anlamı taşımaktadır. Hızır ad değil daha çok lakap olarak kullanılmaktadır. Bazı müsteşrikler "Hadır" kelmesinin kökeninin Arapçadan değil Ahd-i Atikte yer alan "*işte adı Filiz olan adam*" olayıyla bağlamağa çalışmışlardır.[351] Yine müsteşrikler "Hadr" kelimesinin Gılgameş destanın da yer alan Gılgameş'in babası "*Hasistra*" veya "*Hasisatra*"nın Araplaşmış şekli olduğunu söylemişler.[352]

"Katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz salih kullarımızdan birini buldular.[353]Ayetteki "Abd" kelimesiyle ilgili muhtelif rivayetler mevcuttur. Hızır'ın peygamber mi yoksa veli mi olduğu tartışıla gelen konulardan birisidir. Cumhura göre Hz. Hızır peygamberdir. Cumhura göre Hızır'ın peygamberliğiyle ilgili "Katımızdan bir rahmet" ifadesinin anlamı Peygamberlik ve vahiydir. Eğer Hızır peygamber olmasaydı günahtan korunmazdı. Yaptığı olaylarda Hızır "Rabbinden bir rahmet bunları kendiliğimden yapmadım" demesi ve Hz. Hızır peygamber olmasaydı Hz. Musa gibi ululazim bir Peygamberin veliye intisap etmesi ona tabi olması yakışık almazdı. Ayrıca *"… gaybı bilen O'dur ve onun razı olacağı elçi*

[349] Magribi, *Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım*", s. 192.
[350] Buhari, *Kitebu'l Ehadisü'l-Enbiya*", bab, 27, Hadis No: 3402.
[351] Öztürk, "*Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*", s. 259.
[352] Çelebi, "*Hızır*", DİA, İstanbul 1998, XVII, 406
[353] Kehf, 18/65.

hariç hiç kimseye açık etmez”[354] Hz. Musa ve Hızır kıssasında Allah Hızır’a gaybı bildirmiş Cumhur bu delillere binaen Hz. Hızır’ın veli değil nebi olduğu görüşündedirler. Sufiler başta olmak üzere Fahreddin er-Razi ve Beğavi gibi âlimler Hızır’ın nebi değil beşer olduğu görüşünü savunmaktadırlar.[355]

G. Hz. Musa ve Hz. Hızır’ın Deniz Yolculuğu

Hızır Hz. Musa’yla anlaştıktan sonra deniz kenarına yürümeye başladılar. Bu zaman sahile bir gemi yakınlaştı. Bu zamana kadar böyle sağlam bir gemi görmemiştiler. Kendilerini götürmelerini için gemi sahibinden ricada bulundular. Hz. Hızır gemiye bindikten sonra gemiyi delmeye başladı. *Musa: “Gemiyi, yolcularını boğmak için mi deldin? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın” dedi. Salih kul: “Ben demedim mi sen benimle birlikte hiç sabır edemezsin” dedi. Musa “Unuttuğumdan dolayı kusuruma bakma ve güçlük (ilim öğrenmemden dolayı) çıkarma” dedi.*[356]

Taberî bir rivayetinde şöyle buyurmaktadır: Hz. Musa ve Hızır’ın gemide yolculuk esnasında bir serçe geldi. Geminin kenarına kondu gagasıyla denizden bir damla su aldı. Hızır, Musa’ya Allah’ın yanında senin ve benim ilmim bu serçenin denizden aldığı su kadardır dedi.[357] Başka bir rivayette ise Hz. Hızır’la, Hz. Musa denizde yolculuk esnasında bir kuşun denizden gagasıyla su alarak geminin direğine kondu. Hızır, Hz. Musa’ya biliyor musun kuş bize ne diyor? Kuş diyor ki: “Bu geminin içerisinde Allah’ın salih ve âlim iki kulu bulunmaktadır. Fakat bu kulların ilmi Allah Teâla’nın ilmi denize nispet olunursa benim gagamdan aldığım su gibidir.[358]

1. Çocuğun Öldürülme Olayı

Hz. Musa ve Hz. Hızır gemiden indikten sonra bir köye geldiler. Orada oyun oynayan çocuklar gördüler. Diğer çocuklardan seçilmeyen görünüşünde herhangi bir hatası olmayan bu çocuğu Hızır (as) yakaladı. Boğazından tutarak kafasını taşla ezdi.[359] Kan kaybından öldü. Diğer bir rivayette ise Hızır çocuğun ellerini bağladı. Büyük bir taşla

---

[354] Cin, 72/26-27.
[355] Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 193.
[356] Kehf, 18/71-73.
[357] Magribi, “*Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım*”, s. 183.
[358] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 412.
[359] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 328.

kafasını ezdi.[360] *"Yola koyuldular. Bu sefer erkek bir çocuğa rastladılar. Salih kul hemen çocuğu öldürdü. Musa: "Kısas olmadan masum bir cana nasıl kıydın? Doğrusu çok fena bir iş yaptın" dedi. Salih kul "Ben sana demedim mi sen benimle birlikte sabır edemezsin" dedi. Musa, salih kula: "Eğer sana bundan sonra bir daha soru sorarsam benimle arkadaşlık etme. Artık ondan sonra benden ayrılmakta mazursun" dedi*.[361]

Said b. Cübeyir çocuğun öldürülme olayını şöyle rivayet ediyor: "Hızır oynamakta olan çocukları gördü. Onların içerisinden yüzü temiz olan bir çocuğu yatırarak boğazını kesti". İbn Abbas ise çocuğun yetkinlik yaşına çatmamış bir çocuk olduğunu söylemiştir. Taberî Hz. Hızır öldürdüğü çocuğun ismi "*Ceysur*" olduğunu söylüyor. [362] Çocuğun ismi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Dahhak, çocuğun *Haş-boz*, Şuayb eı-Hayyani ise, *Hayşur* olduğunu Vehb b. Münebbih ise çocuğun babasının *Milas*, annesinin adı ise *Rahmi* olduğunu söylüyor.[363]

2. Duvar Hikâyesi

Hz. Musa ve Hz. Hızır bir köye girdiler. Köy halkından yiyecek istediler. Köy halkı onlara yiyecek vermedi. Misafirde etmek istemiyorlardı. Hz. Hızır yıkılmakta olan duvarı ilk önce yıktı. Sonra tekrar sağlamlaştırdı. Olay Kur'an-ı Kerim de şöyle anlatılmaktadır: *"Yola devam ettiler. Nihayet bir kasabaya varıp halkından yemek istediler. Halk ise onları misafir etmedi. İkisi şehrin içinde yıkılmağa yüz tutan bir duvar gördüler. Musa'nın arkadaşı onu doğrultu verdi. Musa: "Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin" dedi. (Salih kul) dedi. "İşte bu seninle benim aramızın ayrılması demektir. Sabır edemediğin şeylerin iç yüzünü sana anlatacağım."*[364]

3. Olayların İç Yüzü

"O deldiğim gemi denizde çalışan birkaç fakirindi. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların peşinde, her sağlam gemiye zorla el koyan bir kral vardı."[365]

---

360 Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 412.
361 Kehf, 18/74-76.
362 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 341.
363 Mağribi, "*Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım*", s. 197.
364 Kehf, 18/77-78.
365 Kehf, 18/79.

Kral bütün sağlam gemileri alıyordu. Hasarlı gemileriyse bırakıyordu Gemicilikle geçinen bu insanların da başka geçim kaynağı yoktu. Hızır yapmış olduğu fiille daha az ziyanla, daha büyük ziyanın önünü almış oldu. Taberî, Şuayb el-Cübbai kralın ismini "*Hüdüd b. Büdüd*" olduğunu söylüyor. [366]

"Öldürdüğüm erkek çocuğa gelince, onun anne ve babası mümin kimselerdi. İleride onları isyan ve inkâra sürüklemesinden korktuk. İstedik ki rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametli birini versin."[367]

Amr b. Kiyas daha iyi daha hayırlı şeyin cariye olduğunu söylüyor. İbn Cüreyc hayırlı şeyin çocuğun öldürüldüğü gün annesinin daha hayırlı bir çocuk üzerine hamile kalmasıdır. Kataden gelen rivayette çocuğun doğulduğu gün anne babası sevinmişlerdi. Öldürüldüğü günse üzülmüşlerdi. Ancak çocuk yaşasaydı o çocuk sebebiyle helak olacaklardı. Kişinin Allah'ın kaderine rıza göstermesi gerektiğini zira kulun şer gördüğü olaylarda hayır olduğunu unutmamak gerekiyor. [368] Hz. Hızır'ın öldürdüğü çocuğun yerine verilen cariyenin bir peygamberle evlendiği ve onun soyundan peygamberler geldiği rivayet olunmaktadır. [369]

Taberî Ubey b. Kab'dan Hz. Hızır'ın öldürdüğü çocuk yaratıldığı günde kâfir olarak yaratılmıştır diye söylüyor.[370]

"Ücretsiz düzelttiğim duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğun idi. Duvarın altında kendilerine ait bir hazine vardı. Babaları salih bir kimseydi. Rabbin onların, rüştlerine erip hazinelerini bizzat kendilerinin çıkarmalarını istedi. Bu, rabbinden bir rahmetti. Ben, bunları kendiliğimden değil, Allah'ın emriyle yaptım. İşte sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.[371]

Sa'd b. Cübeyir, duvarın tamiriyle ilgili Hızır duvarı eliyle meshetti duvar da doğruldu diyor.[372] Yine Sa'd b. Cübeyir, Abdullah b. Abbas'ın hazinenin ilim olduğunu söylüyor. Mücahit, hazinenin içinde ilim olan iki yetime ait sayfalar olduğunu söylüyor. Bir başka

---

366 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 356.
367 Kehf, 18/80-81.
368 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 359.
369 Mağribi, "*Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) Kıssası: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım*", s. 201.
370 Buhari *Kitebu'l İlim* bab.27; Taberi, *Camiu'l-Beyan,* XV. 357.
371 Kehf, 18/82.
372 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 351; Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 413.

rivayette ise hazinenin, altın levha üzerinde yazılmış besmele ve hikmet olduğunu söylüyorlar.[373] İbn Abbas Hikmetten maksat şu beş satır yazıydı.

Hz. Musa yer yüzünde kendisinden daha âlim bir kişinin olmadığını düşünüyordu. Bundan dolayı Musa'nın, Hz. Hızır'a gelmesi emredildi. Taberî, Hz. Musa'nın, Hızır'la buluşma olayını İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: Musa İsrail oğullarına vaz ederken "Benden daha çok Allah'ı bilen ve emrine itaat eden kimse yoktur. Bunun üzerine Hızır'la görüşmesi emrolundu. [374]

Ölümün var olduğunu bildiği halde sevinene şaşırılır. Sevabı bildiği halde tembellik edene şaşırılır. Cezayı bildiği halde asi olana şaşırılır. Rızkı verenin Allah olduğu halde rızk endişesine düşene şaşırılır. Dünyanın geçici olduğunu bildiği halde ona muhabbet duyana şaşırılır.[375]

Değerlendirme: Tefsir kitaplarımızda Hz. Musa ve Hzır (as) kıssasının müphem taraflarını açıklama amacı taşıyan birçok rivayet ve haberler mevcuttur. Fakat bunların ekserisi yakini bilgi ifade etneyip bilakis İsrailiyyatt'an ve geçmiştekilerin kaynağı bilinmeyen ve isnadı makbul olmayan haberlerden elde edilmiştir. Bunlar Kur'an-ın amacına hizmet etmeyen zorlama yorumlar ile asılsız rivayetlerdir. Şimdi de bunları örnekler üzerinde somutlaştırmaya gayret edeceğiz.

Musa'nın Musa b. Mişna olduğu görüşü senet ve tarihen zayıftır. Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre bu ayette zikrolunan Musa açık mucizeler gösteren ve tevratı getiren Musa b. İmran'dır. Said b. Cübey'rin İbn Abbas'a söylediği ve zikredeceğimiz şu husus bunu teyit eder: "Nevfen İbn İmraaetü Ka'b, Hızır'ın Musa b. İmran'ın değil Hz. Yusuf b. Yakub oğullarından Musa b. Mişa'nın arkadaşı olduğunu iddia ediyor" deyince İbn Abbas "Yalan söylüyor Allah düşmanı" diye cevapladı. Bu rivayet Hızır ile buluşan kişinin Hz. Musa olduğuna dair sahih habere zıt olduğundan dolayı onun uydurma, batıl ve İslam'a giren İsrailiyyat olduğunu görüyoruz.

Yuşa b. Nun'un ab-ı hayat suyundan içip abdest aldığını, bundan dolayı ölümsüz olduğunu, sepetteki ölmüş balığı ıslattığını ve balığın bu su ile canlandığını, sıçrayıp kuyruğu ile vurmaya başladığını ve kuyruğunu suya temas ettirdiğinde suyun kupkuru

---

[373] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 362-364.
[374] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 323.
[375] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi,* II, 415-416.

bir hale geldiğini söyler. Oysa ki ölümsüzlük hiç kimse için vaki değildir, ne Musa (as)'nın gencin ne de başkası için. *"Senden önce hiçbir beşere (dünyada) ebedi hayat vermedik."*[376] Bu ayetten de anlaşıldığı üzere bu rivayetin İsrailiyyat olduğu pek aşikardır.

Taberî Hz. Hızır'ın öldürdüğü çocuğun ismi "*Ceysur*" olduğunu söylüyor. Çocuğun ismi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Dahhak, çocuğun *Haş-boz*, Şuayb el-Hayyani ise, *Hayşur* olduğunu Vehb b. Münebbih ise çocuğun babasının *Milas*, annesinin adı ise *Rahmi* olduğunu söylüyor. Zikrolunan rivayetlerde naslara direkt aykırı olmasa da ilmin çok işine yaramayacak ayrıntılar mevcuddur. Bu rivayet, İsrailiyyat'ın hakkında susulan (meskutun anh) kategorisine dahil olduğu için delil getirmek şartıyla bu rivayetleri nakletmeye engel bir durum söz konusu değildir.

Taberî, Şuayb el-Cübbai'den bütün sağlam gemileri alıp hasarlı gemileri bırakan kralın isiminin "*Hüdüd b. Büdüd*" olduğunu söylüyor. Bu rivayet de İsrailiyyat'ın (meskutun anh) kategorisine giriyor ve nakledilmesinde bir beis yoktur.

IV. ZULKARNEYN KISSASI

"Sana Zulkarneyn'den sorarlar. Onlara: "Size onun hakkında bazı hatıralar anlatacağım" de."[377]

Taberî, Ebu Kurayb'ın şöyle dediğini rivayet ediyor. Peygamber'e (sas) soru soranlar Ehli Kitaptan bir kavim idi. [378] Bu kavim Ukbe b. Amir'in yanına gelerek Zulkarneyn hakkında rivayette bulanmasını istedi. Oda olayı onlara şu şekilde rivayette bulundu. Ben bir gün Resullah'a (sas) hizmet ediyordum. Sonra onun yanından çıktığımda Ehli Kitaptan bir kavimle karşılaştım. Onlar Hz. Peygamber'e soru sormak istiyorlardı bunun için benim Hz. Peygamber'den müsaade almamı istediler. Bende bunu Resulullaha ilettiğimde "Benim onlarla işim olmaz, Allah'ın bana öğrettiği şeyden başka bir ilmim yok "dedi. Sonra benden su getirmemi istedi ve abdest alıp namaz kıldı. Namazı bitirdiğinde yüzünde bir sevinç gördüm. Sonra Ehli Kitaptan gelen kavmi huzuruna girmesine müsaade etti. Onlar geldiğinde de şöyle buyurdu: "İsterseniz siz sorun ben sizin kitabınızda yazılı olan şeyi haber vereyim ya da isterseniz benden haber

---

[376] Enbiya, 21/34.
[377] Kehf, 18/83.
[378] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 368.

vereyim”. Onlarda dediler ki Zulkarneyn hakkında sormaya geldik. Bunun üzerine Rasululah da “O Rumlardan bir genç idi. Mısır İskenderiye şehrini bina etti. Onu bitirince bir kral geldi ve onu gökyüzüne kaldırıp ne görüyorsun diye sordu. Oda kendi şehrimi ve başka şehirleri görüyorum diye cevap verdi. Sonra tekrar onu çıkardı ne görüyorsun dedi yeryüzünü ve denizin dünyayla çevrilmiş olduğunu görüyorum dedi. Allah Teâla beni sana gönderdi ki cahile öğretesin, âlimin ayağını sabit kılasın ve sed yapasın. O sedler iki tane yumuşak dağdır, her şey o ikisinden çıkar. Yecuc ve mecuc bu dağdan çıkacak. Sonra başka bir ümmete gitti. Onların yüzleri köpek yüzleri gibiydi ve Yecuc ve Mecuc’la savaşıyorlardı. Sonra yine devam ettiğinde o yüzleri köpek gibi olan milletle savaşan başka bir ümmet gördü” diyerek huzuruna gelenlere böyle cevap buyurdu.[379]

Taberî, bazılarının Zulkarneyn’in ismiyle ilgili ihtilaf ettiğini ve boynuzuna vurulup helak olduğunu sonra tekrar diriltilip diğer boynuzuna vurulup tekrar öldürüldüğü ifade etniştir.[380]

A. Zulkarneyn’in Kimliği

Taberî, bu konuya dair şu rivayetleri zikretmiştir: İbn Keva Hz. Ali’ye Zulkarneyn hakkında soru sordu. O da şöyle dedi: “O Allah’ı seven, Allah’ın da onu sevdiği, Allah adına nasihatte bulunan ve insanlara takvayı emreden, peygamber olmayan salih bir kuldur. Boynuzuna vurmak suretiyle onu öldürmüşlerdir ve Allah onu diriltmiş ve yine boynuzuna vurularak öldürülmüştür.” [381]

Vehb b. Münebbih’ten gelen rivayete göre ise Zulkarneyn bir kral idi. Ona isminin niçin böyle olduğunu sordular. O da Ehl-i Kitabın bu konuda ihtilaf ettiğini, bazılarının onun Rum ve Fars kralı olduğunu bazılarının ise başında iki boynuza benzer bir şey var olduğunu bu yüzden Zülkarneyn dendiğini ifade etmiştir. Bir diğer rivayete göre ise bakırdan olan başında iki tane boynuz vardı.[382]

---

[379] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 369.
[380] Taberi, *Camiu’l Beyan*, XV, 360.
[381] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 370.
[382] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 371.

“Gerçekten biz onu yeryüzünde yerleştirip imkânlar verdik. Biz ona her şeyin sebebini verdik.”[383]

Taberî İbn Abbas’ın ayette zikrolunan “Biz ona her şeyin sebebini verdik” lafzından maksadın “ilim” olduğuna delalet ettiğini ifade etmektedir. ‘Sebep’ kelimesiyle ilgili olarak da İlim veya yeryüzünün coğrafi durumunu, çeşitli kavimlerin dillerini veya dünyayı fethedecek yol ve vasıtaları bilmek gibi şeyler olduğunu söylemiştir.[384]

“Güneşin doğduğu yere ulaşınca güneşi, kendilerine ondan koruyacak bir şey vermediğimiz bir kavim üzerine doğuyor gördük.”[385]

Bu ayette geçen “kavim” kelimesine gelince Taberî, Zulkarneyn güneşin bir kavim üzerine doğduğunu gördü. O kavim ki Allah onlara güneşten başka bir örtü kılmamıştır. Çünkü onların yerinde dağlık ve ağaçlık yoktur. Sularda yaşayıp seraplarda geziniyorlardı. Zeminleri bina yapmaya müsait değildi. Bu kavim güneş doğduğu zaman suya girer battığında ise çıkar ve hayvanları otlattıkları gibi kendileri de otlardı. Şeklinde rivayette bulunmuştur.[386]

“*Sonunda iki settin arasına varınca, orada neredeyse hiç laf anlamayan bir millete rastladı.”*[387]

Taberî, bu ayette geçen “set” kelimesinden amacın Yecüc ve Mecüc arasındaki iki dağ olduğunu, bu Yecüc ve Mecüc’ün de Zulkarneyn’in arkasından olan iki ümmet olduğunu ifade etmiştir. Başka bir rivayette ise iki dağdır. Bu iki dağdan amaç da Azerbaycan ile Ermenistan’dır.[388]

“*Dediler ki: Zulkarneyn! Doğrusu Yecüc ve Mecüc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?”*[389]

---

[383] Kehf, 18/84.
[384] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 373.
[385] Kehf, 18/90.
[386] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 381-382.
[387] Kehf, 18/93.
[388] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 386-387.
[389] Kehf, 18/94.

Taberî, bu ayette geçmekte olan “yeryüzünde bozgunculuk” kelimesinin anlamının Yecüc ve Mecüc’ün insanları yemesi üzerine Zulkarneyn’e şikâyet etmeleri olduğunu ifade etmiştir.[390]

Taberî İbn İshak’dan şöyle rivayet de bulunmuştur. Daha sonra Müslüman olup da Ehl-i Kitaptan Hadis rivayet edenlerin bir kısmı Zulkarneyn hakkında ki ilim tevarüs kimselere göre Zulkarneyn Mısır halkından birisidir. Onun adı da Merzuba b. Merdube’dir. Yunanlıdır, Nuh (as) oğlu Yafes’in oğlu Yusenun çocuklarındandır.[391]

Taberî Halid b. Ma’dan el-Kilaiy’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (sas)’e Zulkarneyn hakkında soruldu. O da: “O yeryüzünün altından dolaşan bir kraldır. Halid diyor ki Ömer b. Hattab bir adamın ey Zulkarneyn diye çağırdığını işitti. Bunu üzerine dedi ki: “Ey Allah’ım bağışla, siz Peygamberlerin isimleriyle isimlendirilmesinden razı değil misiniz ki Meleklerin isimleriyle isimlendiriyorsunuz! Peygamber (sas) böyle buyurdu. Hak onun dediğidir batılda onun muhalefet ettiğidir.[392]

Taberî’nin Vehb. b. Münebbih’ten ettiği rivayete göre o Rum’lu bir adamdır, ihtiyarlardan birisinin oğludur, onun başka çocuğu da yoktu, ismi de İskenderis idi. Ona Zulkarneyn denmesinin sebebi başında iki tane bakırdan yapılan boynuzu vardı. Salih kul olarak baliğ olunca Allah Teâlâ buyurdu ki: “Ey Zulkarneyn! ben seni yeryüzü milletlerine göndereceğim onlar dilleri farklı olan milletlerdi, onlar bütün yeryüzü halkıdır, onlardan iki ümmet var ki aralarında yeryüzünün uzunluğu ve genişliği vardır. Bir kısım milletler de vardır ki onlardan yeryüzünün ortasındadır. Onlar da Cin ve insanlardır. (Yecuc ve Mecuc) Aralarında yeryüzü uzunluğu olan millete gelince güneşin battığı yerde yaşayan millettir, onlara “Nasik” denir. Yeryüzünün sağ tarafında yaşarlar onlara da “Havil” denir. Diğeri ise güneşin doğduğu yerde yaşayan millettir onlarda “Mensek” denir. Yeryüzünün sol tarafında bulunurlar ki onlarda “Tevil” denilir.[393] Bunun üzerine Zulkarneyn dedi ki Ey Allah’ım sen bana büyük bir iş yükledin. Onun gücünü ancak sen takdir edersin. Beni kendisine gönderdiğin bu ümmet hakkında bilgi ver. Onlar hangi kuvvetteler, hangi hileleri var, sabırları nedir, onlarla hangi dilde konuşacağım ve onları nasıl anlayacağım, sözlerini nasıl işiteceğim, nasıl

---

390 Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 389.
391 Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 389.
392 Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 390.
393 Taberi, *Camiu’l-Beyan*, XV, 391.

göreceğim, onlara karşı nasıl bir delil sunacağım. Onların işlerini hikmetle nasıl çevireceğim, onların arasında adaletle nasıl hükmedeceğim. Onları nasıl yeneceğim. Ey Rabbim zikrettiğin şeyler hakkında benim bir ilmim yok. Sen bağışlayıcı bir rabsin, sen insanlara sadece gücü yettiğini yüklersin deyince Allah Teâla şöyle buyurdu. Sana yüklediğim şeye karşı sana güç vereceğim. Her şeyi anlaman için senin kalbini genişleteceğim, dilini açacağım ve onların konuştuğu her dilde konuşa bileceksin. Kulağını açacağım her şeyi anlayacaksın, gözünü açacağım her şeyi göreceksin. İşlerine çevireceğim senden hiçbir şey kaçmayacak seni koruyucum. Sana hiçbir şey galip gelemeyecek kalbini sağlamlaştıracağım. Seni hiçbir şey korkutmayacak. Aklını sağlamlaştıracağım, hiçbir şey sana ağır gelmeyecek. Elini güçlendireceğim her şeye hâkim olacaksın. Sana heybet elbisesi giydireceğim, ışığı ve karanlığı emrine vereceğim. Onları sana asker yapacağım, ışıkla önden gideceksin. Karanlıkla da arkandan korunacaksın.[394]

Bu ona söylendiği zaman güneşin battığı yerde ümmete önderlik yapmaya koyuldu. Onların yanına vardığı zaman sayısını sadece Allah'ın bilebileceği bir topluluk gördü. Onların sadece Allah'ın verdiği güçleri vardı. Dilleri, istekleri, kalpleri farklı idi. Onların Zulkarneyn görünce üzerlerine karanlık çöktü. Etraflarını kuşatıp hepsini bir yere topladı. Sonra üzerlerini bir nur kapladı ve onları Allah'a ibadet etmeye çağırdı. Onların da bir kısmı iman etti bir kısmı da yüz çevirdi. Yüz çevirenlerin üzerlerine yeniden karanlığı getirdi. O karanlık da onların kalplerine, burunlarına, kulaklarına, içlerine girdi ve her taraflarını kapladı. Onlar da şaşırıp kaldılar. Helak olmaktan korktukları zaman hep birden bağırıp yalvardılar. Zulkarney de üzerlerindeki karanlığı giderdi. Yapmış olduğu daveti kabul ettiler. Mağrib ehlinden bir ordu oluşturdu ve onları tek bir asker gibi yaptı sonra onlara komutanlık ederek yola koyuldu. Karanlık da onları peşlerinden takip ediyordu.[395] Önlerinde ışık vardı onlara yol gösteriyordu. Yeryüzünün sağ tarafında bulunan "Havil" ismindeki ümmete doğru gitmek istiyordu. Zulkarneyn bir şey yaptığı zaman hata etmezdi ve en güzel şekilde yapardı. O ümmetlere önderlik yapmaya başladı. Bir denize vardılar. Orada küçük levhalardan bir saatte gemiler yaptılar. Sonra o gemilerle beraberindeki ümmeti taşıyarak denizleri ve nehirleri kat etti. Sonra bu şekilde devam ederken "Havil'in" yanına ulaştı. Onun yanında "Nasik" milletine yaptığı gibi yaptı. (Asker topladı) Sonra yeryüzünün sağ

---

394 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 392.
395 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 392.

tarafına devam etti. Ardından güneşin doğduğu yerdeki "Mensek'in" yanına vardı ve orda da insanları orduya katmak için çalıştı. Sonra yeryüzünün sol tarafında bulunan "Tevil" denilen ümmetin yanına vardı. Bu ümmetler yer genişliğinin aralarını doldurduğu iki karşılıklı ümmettir. Orada da diğer ümmetlere yaptığı gibi yaptı. İşini bitirince yeryüzünün ortasında cin ve diğer insanların ve "Yecuc ve Mecucu'un" olduğu yere geldi. Yolun bir kısmını geçince insanlardan salih bir kavim dedi ki: "Ey Zulkarneyn bu iki dağ arasında insan ve birçok mahlukat var onlar hem insanlara hem de hayvanlara benziyorlar, otlar yiyorlar ve vahşi hayvanlara biniyorlar. Yerdeki yılanları, akrepleri vs. canlı bulunan her şeyi yiyorlar. Nüfusları bir yıl içinde onlar gibi artan başka bir ümmet yoktur ve bu şekilde devam ederlerse yeryüzünü dolduracaklar. Hepsini kendilerinden kılıp yeryüzüne hâkim olup orda fesat yapacaklar. Biz bunların iki dağın arasından çıkmasını bekliyoruz." Bunu üzerine onlarla bizim aramıza bir set yapsan diye ricada bulundular.[396] Zulkarneyn de buyurdu ki: "Bana kayalar, demir ve bakır getirin. Onların ülkelerini, ilimlerini bileyim. Dağlarının arasını ölçeyim. Onlara önderlik ederek ülkelerinin ortasına geldiğinde onlardan birinin uzunluğunun bizdeki normal bir insanın uzunluğunun yarısına tekabül ettiğini, tırnaklarının yerinde pençeler olduğunu, vahşi hayvanların dişleri gibi dişleri, deve hörgüçleri gibi hörgüçleri olduğunu gördü.[397] Yemek yerken deve gibi ses çıkarırlar. Vücutları çok kıllıdır ve onunla örtünüp sıcak ve soğuktan kendilerini muhafaza ederler. İki tane büyük kulakları vardır. Ölecekleri vakti bilirler ve onlardan bir erkek kendi soyundan bin çocuk yapmadan ölmez. Aynı şekilde bir kadında kendi rahminden bin çocuk yapmadan ölmez ve bunu yapınca da artık öleceğini bilir. Hayvanlar gibi cima ederler. Yağmur yağdığı zaman çoğalırlar, beslenirler, şişmanlarlar, yağmur etkisi onlarda görülür. [398] Köpek gibi bağırırlar. Bütün bunları bildikten sonra o iki dağın arasına gidip aralarını ölçtü. Türk toprağından güneşin doğuncaya kadar olan yerden aralarının yüz fersah olduğunu gördü. İşine başlayınca suya varıncaya kadar bir temel kazdı. Ara genişliğini elli fersah yaptı. Dolgu malzemesini taşlarla yaptı ve onun çamurunu da eritmek suretiyle bakırdan yapıp üzerine döktü ve sanki yerin altından bir dağ gibi yaptı. [399] Sonra üzerine çıktı ve denizin filiziyle eritilmiş bakırla üzerini doldurdu. Tüm bunları sağlam bir şekilde yapınca insanların ve cinlerin bulunduğu yere gitti. O yolda yürürken salih bir ümmete

[396] Tabari, *Camiu'l-Beyan*, XV, 394.
[397] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 395.
[398] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, II, 70.
[399] Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi,* II, 71.

rastladı. Onlar hakla hidayet bulmuşlar ve birbirilerine karşı adaletle davranıyorlardı. Davaları bir ahlakları güzeldi. Yolları doğru kalpleri de birbirine ülfet etmişti. Kabirleri evlerinin bahçesinde idi. Evlerinin kapıları yoktu. Başlarında emirleri, kadıları, zenginleri, kralları ve en şereflileri de yoktu. Birbirilerine karşı üstünlük taslayıp ihtilaf etmiyorlardı, birbirilerini öldürmüyorlardı ve başlarına herhangi bir afet de gelmiyordu. İnsanların en uzun ömürlü olanları idi. Aralarında miskin ve fakir; kin, garez tutan yoktu.[400] Zulkarneyn bunları görünce şaşırdı ve "Ey kavim siz kimsiniz? Bana anlatın" dedi. Ondan sonra da "Ben bütün yer yüzünü karasıyla deniziyle doğusuyla batısıyla dolaştım ama sizin gibi bir kimseye rastlamadım bana durumunuzu anlatın" dedi. Onlar da "İstediğini bize sor" dediler. Bunun üzerine aralarında şöyle bir soru-cevap zuhur etti: "Bu evlerinizin kapısında ölülerinizi defnetmenizin sebebi nedir?" Onlarda "Biz bunu ölümü unutmayâlim, ölüm kalplerimizden çıkmasın diye kasıtlı yaptık" dediler Zulkarneyn de "Peki evlerinizde kapılarınızın olmamasının sebebi nedir" diye sorunca "Bizim aramızda suçlu kimse yoktur. Hepsi güvenilir insanlardır." diye cevapladılar. "Peki başınızda neden emirler liderler ve hâkimler yok?" "Biz birbirimize zulmedip de davalık olmayız." "Zenginleriz neden yoktur?" "Biz mal toplama yarışına girmeyiz." "Krallarınızın neden yok?" "Biz kibirlenmeyiz." "Çekişmemenizin, İhtilafa düşmemenizin sebebi nedir?" "Kalplerimiz birbirine ülfet edilmiştir."[401] "Birbirinizi neden öldürmezsiniz?" "Biz azimetle amel ederiz." "Davanız neden tek ve yolunuz neden birdir?" "Biz yalan söylemeyiz, birbirimizi aldatmayız, birbirimizin gıybetini yapmayız." Kalpleriniz nerden birbirinize böyle benzedi ve yaşayışınız eşit oldu?" Dediler ki: "Kalplerimiz sağlıklı olduğu için onun içindeki kin ve haset çıkarılmıştır." "İçinizde miskin ve fakir olmamasına ne diyorsunuz?" "Biz eşit bölüşürüz." "Kin ve garez olmamasının sebebi nedir?" "Biz mütevazı insanlarız." "İnsanların en uzun ömürlü olmasına ne diyorsunuz. Biz hakkı aramızda yayıp adaletle hükmederiz. Başınıza musibetin gelmemesine ne diyorsunuz. Biz Allah'tan başkasına tevekkül etmeyiz, biz yıldızlarla amel etmeyiz. Siz atalarınızı bu şekilde mi buldunuz. Evet atalarımızı bu şekilde bulduk. Onlarda fakirlere merhamet ederlerdi, miskinlere yardım ederlerdi, kendilerine zulüm edenleri affederlerdi, kendilerine kötülük edenlere iyilik yaparlardı, kendilerine sövenlere istiğfar ederlerdi, sılayı rahim yaparlardı, emanetleri

[400] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 396.
[401] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 397.

geri verirlerdi, namazlarını gözetlerlerdi, ahdlerine sadık kalırlardı. Bunun Üzerine Allah Teâla onların işlerini düzeltti ve onları korudu. [402]

Taberî Ebu Hureyre'nin şöyle anlattığını rivayet etmektedir: Yecuc ve Mecuc Güneşin ışıklarını görünceye kadar her gün set kazıyorlardı. Onlara denildi ki dönün yarın devam ederisiniz. Yarın olduğunda tekrar kazmaya geliriz derler ve inşallah demezler. Sabah yine kazmaya geldiklerinde eskisi gibi bulurlar. Neredeyse güneşin ışıklarını görmek üzereyken başlarında ki kişi dönün inşallah yarın tamamlarsınız dedi ve onlar da döndüler. O bıraktıkları şekilde idi. Tekrar kazıyorlardı ve insanlar üzerine çıkıyorlardı. Su döküyorlardı. İnsanlar onların kalelerinden korunuyorlardı. Göklere ok atıyorlardı. Gökten de kan şeklinde dönüyordu ve diyorlardı ki: "Biz yeryüzü halkını öldürdük, gökyüzü halkına çıktık." Allah Tela onların enselerinde bir kurt yaratacak ve oda onları öldürecektir.[403]

Taberî Ebu. Said el-Hudri'den şöyle rivayet etmektedir: Yecuc ve Mecuc'un kapısı açılacak ve insanların üzerlerine gelecekler ve bütün yeryüzünü kuşatacaklardır. Müslümanlar onların şerlerinden kendi kalelerine gireceklerdir. Onlar yeryüzünün sularını içeceklerdi. Hatta bir nehre uğrayıp bütün suyu bitireceklerdir. Sonra onlardan gelen başka biri o nehre uğrayacak ve burada acı bir su vardı diyecek. Sonra öyle ki insanlardan kaleye giremeyen kimse kalamayacak. Sonra da biz yeryüzündeki insanları bitirdik deyip gökyüzüne yönelecekler. Onlardan birisi okunu gökyüzüne atacak ve kana bulanmış şekilde gelecektir. Onlar bu şekildeyken Allah onların enselerinde bir kurt yaratacak, boğazlarına çıkarak onları öldürecekler.[404]

Taberî Vehb. b. Münebbih'den şöyle rivayet ediyor: Yecuc ve Mecuc üç sınıf olacaktır. Bir sınıfın uzunluğu Erez (büyük bir ağaç) uzunluğunda olacaktır. İkinci sınıfında uzunluğu ve genişliği aynı olacaktır. Üçüncü sınıfın ise kulakların üzerine yattıklarında diğer kulağı ile bütün vücudu kapatacak şekildedir.[405]

---

402 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 398.
403 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 399; Taberi, *Tarih-i Taberi Terümesi*, II, 72.
404 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 399-400.
405 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XV, 401.

B. Kıssanın Değerlendirilmesi

Zulkarneyn'in kişilği, Yecuc ve Mecuc'un özelliyi, seddin yapıldığı yer ve Zulkarneyn'in seferlerini düzenlediği beldeler konusunda birçok muhtelif rivayetler günümüze değin gelmiştir. Araştırmamızda da gördüğümüz üzere bu rivayetlerin ekserisi sahih bir senede dayanmamaktadır. Bilcümle bunların çoğu israiliyyat kapsamına dahildir. Şimdi de bu kıssadan çıkardığımız sonuçları ortaya koyalım.

Zor durumda kalmış kimselerin o sıkışık durumundan istifade etmemek gerekir. Zulkarneyn, kendisinden Yecuc ve Mecuc'e karşı yardım talebinde bulunan halkdan ne kadar vergi talep etse alabilirdi ama böyle çirkin bir davranışı sergilemedi.

İnsanlara yardım ederken karşı tarafı pasif bir konumda bırakıpta bütün işi yekpare kendimizde toplamamalıyız. İyiliğin fazlası kendini kullandırmak ve yıpranmaya açık kapı aralamaktadır. Zulkarneyn, o yardım talebinde bulunan kavmin zor durumlarından faydalanıp onları sömürmemiş ama aynı zamanda bütün işi de kendi ordusuna yüklememiştir. Onlardan alet edevat, malzeme, iş gücü gibi yardım talebinde bulunarak onları da bu işe müdahil etmiştir.

Bir işi yaparken kendimize şiar edinmemiz gereken temel ilke sağlamlıktır. Kolaylığa kaçmamaktır. Mezkûr kıssada Zulkarneyn, demiri ve bakırı eritmek suretiyle en sağlam engeli-seddi yaparak tedbirini almıştır. En önemlisi ise işini en sağlam bir şekilde yaptıktan sonra gerisini Allah'a havale etmek, ona bırakmaktır.

Sonuç itibariyle Zulkarneyn'in kişiliği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Tarihi bir şahsiyet olarak kim olduğu kesin belli olmayan, melek mi, peygamber mi yoksa bir kral mı olduğu kesin değildir ihtilaf vardır. Buna rağmen bu ihtilaflar bir problem teşkil etmemektedir. Zaten bu meçhuliyet durumu kıssaların ortak özelliğidir. Asıl olan kim olduğu değil bilakis bize ne tür mesajlar verdiğidir. Bu mesajlar çıkarıldıktan, dersler alındıktan sonra tabii ki kişiliği ile ilgili araştırmalar yapılabilir. Yeter ki asıl hedefimizden sapmayâlım.

SONUÇ

Araplar, Peygamberden önce Ehl-i Kitap ile muhtelif sebeplerle beraber yaşadıkları gibi, İslami dönemde de aynı şekilde ilişki içerisinde olmuşlardır. Entelektüel seviyeleri düşük olan Araplar, kendilerinden fazla entelektüel birikime sahip olan Ehl-i Kitap'tan etkilenmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar başta olmak üzere bir takım müphem konularda da Ehl-i Kitaptan bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Bu bilgiler art niyetli olarak değil aksine Kur'an ayetlerinin açıklanması, ayetlerin desteklenmesi ve Ehl-i Kitab'ın kendi kitaplarıyla susturulması gibi sebeplerle alınmıştır. Zaman içerisinde sadece Kur'an-ın açıklanması konusunda değil, İslam'ın sair konuları ve alanları ile ilgili olarak Ehl-i Kitap dışındaki diğer dini ve fikri akımlardan da yararlanıldığı olmuştur. Önceleri çoğunlukla Ehl-i Kitab'tan alınan bu tür bilgiler için "İsrailiyyat" sözcüğü kullanılırken, zamanla bu sözcük İslam'a diğer din ve kültürlerden giren her türlü bilgi ve haber için de kullanılır olmuştur.

İsrailî rivayetlerin nakledilmesi konusunda âlimlerimizin görüşleri ise özetle şu şekildedir: İsrailiyyat'ın, İslam'a uygun olan rivayetlerinin nakledilmesi ve kullanılmasına cevaz vardır. İslam'a ve akla uygun olmayan rivayetlerin nakledilmesine ise kesinlikle uygun bulunmamıştır. Doğruluğu ya da yanlışlığı ispatlanamayan, yani İslam'a uygun olup olmadığı söz konusu olmayan rivayetler konusunda ise âlimlerimizin muhtelif görüşleri olmuştur. Bir kısım âlimler bunların rivayetinde sakınca görmediği halde, diğer bir kısım âlimler ise bunların herhangi bir faydası olmayacağı gerekçesiyle nakline de cevaz olmadığını savunmuşlardır. Genellikle Kur'an'da kısaca değinilen peygamber kıssalarının detayları üzerinde yoğunlaşan bu rivayetlerin, insanlara öğüt vermek amacıyla kullanılır olması, diğer peygamberlerin ön plana çıkarılıp, Peygamberimizin örnek hayatının ikinci plana itilmesi gibi olumsuz bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kullanılmasının sakıncalı olabileceği görüşü ağır basmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in 18. suresi olan Kehf suresi Ğaşiye suresin'den sonra Mekke'de inmiştir. Müşrikler, Yahudiler'Hden akıl alarak Hz. Peygamber'e birtakım sorular sormuş kendilerince imtihan etmişlerdir. Allah Teâla müşriklerin sormuş oldukları üç sorudan ikisini; Ashab-ı Kehf gençlerinin durumunu ve Zülkarneyn'in hikâyesini Kehf suresi'nde açıklamış, müşriklerin sormuş oldukları ruh nedir sorusuna ise İsrâ suresi 85. ayetinde cevap vermiştir.

Bir mağaranın içerisinde 309 sene uyuduktan sonra tekrar uyandırıldıkları Kur'an-ı Kerim'de bize haber verilen arkadaş grubunun ismi, Ashab-ı Kehf olarak belirtilmektedir. Bu oalay, "Kehf" suresi'nin 9-26. ayetlerinde zikredilmekte ve sure de ismini, Ashab-ı Kehf denilen gençlerden almaktadır.

Surede bu gençlerin kaç kişi olduğu, kaç yıl uyudukları belirtilmemekle birlikte müfessirler ayeti kerimede geçmekte olan "Yedidir sekizincileri köpektir." ifadesinden yola çıkarak Ashab-ı Kehf 'in yedi kişi olduklarını ifade etmişlerdir. Şunu da hemen belirtelim ki surede bu bilgilere yalnızca Allah'ın vakıf olduğu vurgulanmaktadır.

Genel kabul gören rivayete göre bu gençler, Hz. İsa'nın dinine inanan soylu kimselerin oğullarıydı. Başlarındaki ise putperest bir kral idi ve kendi gibi putperest olmayan kimselere ağır işkenceler ederdi. Gençler de kralın bu işkencelerinden kurtulmak ve rahat bir şekilde ibadetlerini eda edebilmek için bir mağaraya sığındılar. Bunu duyan kral sinirlendi ve onları cezalandırmak için mağaranın girişini büyük taşlarla kapattı. Böyle yapmakla onları aç ve susuz bırakmak suretiyle ağır bir şekilde cezalandıracağını zannetmişti. Oysaki durum çok farklıydı. Allah onların üzerlerine bir ağırlık vermiş ve onları seneler süren derin bir uykuya daldırmıştı. Üç yüz dokuz yıl sonra Allah'ın izni ile uyanan gençler mağarada ne kadar kaldıklarını kestiremediler ve sonra içlerinden birini yiyecek almak üzere şehre gönderdiler. Gencin elindeki paradan işkillenen halk genci kralın yanına götürdü ve genç de başlarına gelenleri krala izah edince kral bu mucizevi olayı yerinde görmek isteğince hep beraber mağaraya gittiler. Arkadaşlarına kralın değiştiğini, korkacak bir şeyin kalmadığını haber etmek için ilk önce genç girdi mağaraya ve o sırada Allah onların canlarını aldı.

Kur'an-ı Kerim'de veciz bir şekilde anlatılan Ashab-ı Kehf kıssası tefsirlerimizde genişçe bir yer kaplamıştır. Şunu da belirtmekte fayda var ki Yukarıda genişçe zikrolunan bilgiler Hz. Peygamber'den bize ulaşmamıştır. Çünki Kur'an-ı Kerim'de yer

alan kıssaların amacı bizlere ibret dersi vermektir. Bu ibret dersi de kıssaların muhtevasında mevcuttur. Bu yüzden ayrıyeten Hz. Peygamber'den bir açıklma gelmemiştir. Buna rağmen Tefsir kitaplarımızda sayfalar dolusu bilgiler vardır. Şüphe yok ki bu bilgilerin çoğu lüzümsuz şeyler ve israiliyyattır.

Kehf suresi'nde 60-82. ayetlerinde Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın yolculuğu detaylı olarak anlatılmaktadır. Ama Hz. Musa ve Yanındaki gencin kim olduğuyla ilgili detaylı bilgi verilmemektedir. Kehf suresi'nde bahsi geçmekte olan Hz. Hızır ve Hz. Musa kıssası da diğer kıssalar gibi mesajı ön planda tuttuğu için birçok müphem tarafları da bünyesinde barındırmaktadır.

Hz. Hızır'ın Hz. Musa'ya öğretilen ilimin "İlmi Ledün" olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca Hz. Musa ve Hz. Hızır olayı hadis kitaplarımızda da yer verilmektedir. Biz de Taberî'nin tefsirinde bu kıssada geçen olayların ne derecede İsrailiyyat bilgileriyle tefsir edildiğini ortaya koymaya gayret ederken, Taberî'nin de İsrailiyyat'ı kullanmış olduğuna tanık olduk. Tefsir kitaplarımızda Hz. Musa ve Hzır (as) kıssasının müphem taraflarını açıklama amacı taşıyan birçok rivayet ve haberler mevcuttur. Fakat bunların ekserisi yakini bilgi ifade etmeyip bilakis İsrailiyyatt'an ve geçmiştekilerin kaynağı bilinmeyen ve isnadı makbul olmayan haberlerden elde edilmiştir. Bunlar Kur'an-ın amacına hizmet etmeyen zorlama yorumlar ile asılsız rivayetlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalardan biri de "Zulkarneyn" kıssasıdır. Kehf suresi'nde üç yerde zikrolunan ve 83-98. ayetlerine konu olan ve Kehf suresi'nde geçen, "Zulkarneyn" kıssası dini, tarihi yönü ve mucizevi olayları ile doğuda ve batıda ve birçok alanlarda ilim adamlarının ilgi odağı olmuştur. Zulkarneyn'in kişiliği, faklı unvanı, kumandan kimliği ve alışılmadık insanüstü olayların gerçekleştiği seferlerine ilişkin olarak anlatılanlar, günümüze değin merak ve ilgi uyandırmıştır. Bu konuda müstakil eserler ve makaleler yazılmış, internet sayfaları açılmış, ufolara kadar varan ilginç tezler üretilmiş ve halen de bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Zulkarneyn'in kişiliği, Yecuc ve Mecuc'un özelliği, seddin yapıldığı yer ve Zulkarneyn'in seferlerini düzenlediği beldeler konusunda birçok muhtelif rivayetler günümüze değin gelmiştir. Araştırmamızda da gördüğümüz üzere bu rivayetlerin ekserisi sahih bir senede dayanmamaktadır. Bilcümle bunların çoğu israiliyyat kapsamına dahildir.

Sonuç olarak Zulkarneyn'in kim olduğuna dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Tarihi bir şahsiyet olarak kim olduğu kesin bir şekilde belli olmayan, melek mi, peygamber mi yoksa bir kral mı olduğu konusunda birbiriyle tenakuz eden birçok rivayet vardır. Burada üzerinde durmamız gereken konu, Zulkarneyn'in kimliği değil bilakis bize ne tür mesajlar verdiğidir. Bu mesajlar alındıktan ve gerekli dersler çıkarıldıktan sonra, tabii ki bunların kişiliği ile ilgili araştırmalar yapılabilir ve yeni görüşler ortaya atılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah, b. Hilal b. Esed eş-Şeybani, *Musnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şueyb Arnavud, Müesesetu'r-Risale, Beyrut 2001, (I-XXXV).

-----------, *Müsned*, Daru'l Hadis Kahire, Şerheden Ahmed Hamza Zeyni, 1995, (I-XX).

Akakuş, Recep *"Din Eğitimi Açısından Kehf Suresi"*, Yüksek Lisans Tezi; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe bölümü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı İstanbul 2012. (s.133).

Akpınar, Ali, "*Tefsirlerde Ashab-ı Kehf*", Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus, Türkiye Diyanet Vakfı Tarsus Şubesi, Tarsus, 28-30 Mayıs 2010, s. 118-140.

Amal, Muhammed Abdurrahman Rebiğ, *Elisriliyyat fi Tefsiri Taberî Dirasetu fi Luğati ve Masdaril İbriyye*, Kahire, 2010.

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, DİB yay, Ankara, 1979.

Aydın, Atik*, Taberî'nin Kur'an-ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.

Azez, Azad Braim *"Kehf Suresinde Fitne",* Yüksek Lisans Tezi; Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bingöl-2017. (s.138).

Bağdadi, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit Tarihul Bağdad, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1931, (I-XIV).

Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih Buhari* Daru İbn Kesir Beyrut, 2002.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, (I-II).

---------------, *Tefsir Usulü (İlmu Usuli't-Tefsir),* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971.

Çakan Lütfü, İsmail ve Muhammed Eroğlu, "*Abdullah b. Abbas*", DİA, 1988, (I-XLIV).

Çelebi, İlyas, "*Hızır",* DİA, İstanbul, 1998, (I-XLIV).

Çelik, Hüseyin "*Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI, sayı 1, s.193.

Demir, Mahmut, **Emin,** Mehmet Özafşar, "*Vehb İbn Münebbih*" DİA, İstanbul, (I-XLIV).

Diyaddin, Mehmet Dağhan, *"Ashab-ı Kehf Kıssası ve Metafizik Boyutu"*, Yüksek Lisans Tezi: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Şanlıurfa 1998. (s.126).

Ebu Davud, Suleyman b. Eş'as b. İshak eş-Sicistani, *Süneni Ebi Davud* Daru Riseletun Arabiye Dimeşk. 2009. (I-VII).

Ebu Şehbe, Muhammed *el-İsrailiyaat ve'l Mevzuat fi Kütübü't-Tefsir,* Kahire, 2006.

Ed. İhsan Atasoy, Mehmed Paksu, Cemal Uşşak, Zeki Sarıtoprak, İsmail Mutlu, Şaban Döğen, *Sahabiler Ansiklopedisi*, Nesil Basım Yayınları, İstanbul, 1997, (I-II).

Ersöz, İsmet, "*Ashab-ı Kehf*", DİA, İstanbul, 1991, (I-XLIV).

Es-Sabuni, Muhammed Ali *Safvetü't-Tefasir*, ter; Sadredddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 1993, (I-VII).

Fayda, Mustafa "*Abdullah b. Selam*", DİA, İstanbul, 1988, (I-XLIV).

Faruk, Ömer Harman, "*Yuşa*", DİA, İstanbul 2013, (I-XLIV).

Hamevi, Şeyh İmam Ebi Abdillah Yakut b. Abdillah, *Mu'cemu'l-Üdeba,* Daru Sadır, Beyrut, 1957. (I-XVIII).

Hatiboğlu, İbrahim *"İsrailiyyat*", DİA, İstanbul, 2001, ((I-XLIV).

İbn Kesir, İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* Terc: Mehmet Keskin, Çağrı Yay, İstanbul, 1995, (I-XV).

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensari, Lisanu'l-Arab, Dar Sadır, Beyrut, 1968, (I-XV).

İbn Sad, Muhammed İbn Meni el-Haşimi el-Basri, İbn Sad**,** *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir,* Çev, Mehmet Vehpi Şahinalp, Hikmet Akdemir, Siyer Yayınları, birinci baskı, İstanbul, 2014, (I-XI).

İmam Hafız, Ebu Hatim Ebu Muhammed Abdirrahman, *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil,* Beyrut, 1952, Taru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, (I-IX).

Koç, Kemalettin "*Afşin Ashabü'l-Kehf'in Tarihsel Süreci"*, Doktora Tezi; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı 2017. (s.347).

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakıfı Yayınları, Ankara 2005.

Magribi, İman bint Abdurrahman Mahmud "*Hz. Mua ve Hızır (as) Kıssası*: İsrailiyyat Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım", çev: Mustafa Şentürk, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III, sayı 5, 2015, s. 183.

Meral, Yasin "*Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, s.143-144.

Müslim, Ebu'l-Huseyin el-Kuşeyri, *Sahihi Müslim*, Darul Kutubil İlmiyyeh, 2011.

Na'na'a, Remzi, "*el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kütubi't-Tefsir*", Daru'l-Kalem Dimeşk ve Daru'd-Diya, Beyrut, 1970.

Nedvi, Ahmed, Şah Mulnüddin Saib Sahib Ansari, *"Abdullah b. Amr. b. As"* Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, Haz: Eşref Edip, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1963, (I-V).

--------, "Ebu Hureyre" Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashab-ı, Haz: Eşref Edip, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1963, (I-V).

-------, Süleyman *İslam Tarihi Asrı Saadet-Hz. Aişe*, ter: Ömer Rza, Gündoğdu matbaası, İstanbul, 1928, (I-V).

Özdemir, Veysel "*İsrailiyyat türü rivayetlerin Hükmünü Belirleme açısından "ve Haddisu An Beni İsrail'e ve La Harace...*" Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, sayı, 2, s. 311.

Özgüdenli, Osman Gazi, "*Taberîstan",* DİA, İstanbul, 1988, (I-XLIV).

Özkan, Halit, "*Temim ed-Dari*", DİA, İstanbul, 2011, (I-XLIV).

Öztürk, Mustafa "*Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakultesi Dergisi, Sayı 14-15, 2003, s. 245.

--------, *Kıssaların Dil*i, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Sekme, Emine "*Klasik ve Modern Kur'an Yorumlarında Ashab-ı Kehf Kıssasının Tahlili"*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı İstanbul 2014. (s.172).

Sert, Özlem *"Hristiyan ve İslam Kültüründe Ashab-ı Kehf*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2001. (s.119).

Sertkaya, Süleyman "Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Suresinin Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı İstanbul 2009. (s.188).

Sümer, Faruk *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyrlar*), Türkiye Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1989.

Şibl, Ali b. Abdulaziz b. Ali *İmamu'l-Müfessirin ve'l Muhaddisin, ve'l Muerrihin Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir et-Taberî*, Mektebeter' Ruşd, 2004.

Şule, Rahime Habergetiren, "*Kehf Suresi'nin Eğitim Açısından Tahlil ve Değerlendirmesi",* Yüksek Lisans Tezi; Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Şanlıurfa 2005. (s.90).

Taberî, Ebi Cafer Muhammed b. Cerir *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kuran*, (thk: Abdullah b. Abdul Muhsin et-Turki), Kahire 2001, (I-XXVI).

---------, *Tarihü'l-Rasul ve'l-Mülük*, thk: Muhammed Ebu'l Fadıl İbrahim, Darü'l Muarife Bimekke, 1963, (I-IX).

---------, *Taberî Tefsiri*, ter; Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, (I-IX).

---------, *Tarih-i Taberî Tercümesi*, trc: Mustafa Can, Can Kitabevi, Konya, 1973, (I-II).

Taylan, Muhammet, *"Kehf Suresinde Anlatılan Kıssaların Tarihi, Edebi ve Dini açıdan Tahlili"* Yüksek Lisans Tezi; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dal Anakara 1999. (s.134).

Üzüm, İlyas, "*Kehf Suresi*", DİA, İstanbul, 2002, (I-XLIV).

Yaşar, Mehmet Kandemir, "*Abdullah İbn Amr İbn As"* DİA, 1988, (I-XLIV).

-------, "*Ebu Hureyre*", DİA, İstanbul, 1994, (I-XLIV).

-------, "*Ka'b el-Ahbar*" DİA, İstanbul, 2001, (I-XLIV).

Zehebi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Kitabu Tezkirati'l-Huffaz,* Tashih: el-Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkiyyi, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi,1956, (I-II).

---------, *Siyeru A'lami'n-Nübela,* Tahkik: Şuayb el-arnaudi-Muhammed Nuaym el-Arkasusi Müessesetü'r Risale. Beyrut,1985, (I-XXV).

Zehebi, Muhammed Hüseyin *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat,* çev. Enbiya Yıldırım, Rağbet yay, İstanbul, 2007.

Zuhayli, Muhammed, "*el-İmam et-Taberî"* Darul Kalem, Dımeşk, 1999.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Kamil ALİYEV

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Yeri ve Tarihi: Azerbaycan- 24.02.1991

Medeni Durumu: Bekar

Tel: 0 553 553 11 46

E–mail: kamilaliyev@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Tarihi**
İlköğretim	Zakatala İlçesi Musul Köyü İlkokulu / Azerbaycan	2005
Lisans	Zakatala İslam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Azerbaycan	2008
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri / Kayseri	2017

YABANCI DİL

İngilizce, Rusça, Arapça